Mäeküla piimamees.

Eduard Wilde

Mäeküla piimamees

Romaan

Teine trükk

«RAHVAÜLIKOOL»
TALLINNA

Trükitööstuse o.-ü. „Waba Maa“ trükk, Tallinnas

Esimene peatükk.

Harilikult kella üheksa ümber haigutab herrastemaja unine esi-uks ja laseb saksa välja, sest sel ajal, pärast hommikust einet, algab Ulrich von Kremer esimest ringkäiku oma kruntkonnas, kui ta suviti, jüripäevast mihklipäevani, siin asub — üksinda nagu kunagi.

Väliselt ei paku Mäeküla mõisnik nägijaile aastate kaupa silmahakkavat vaheldust: seesama vormist veninud tumesinine chevioti-kuub valkjaks istutud saba ja läikima kulunud käiste ja hõlmadega, seesama sinine vest vanade ja värskete toidujälgedega, nende seas tunnistusega, et herra von Kremeri pruukostilaual naljalt iialgi vedelad munad ei puudu, seesama rohekaks iganenud must taldrikmüts kustunud läiknoka ja ettepoole lodusse vajunud põhjaga, ning lõpeks needsamad halli- ja pruunitriibulised Inglise püksid, mille põlveotsad ja kannatagused ilu ja tervise kaduvikust mitte vähem ärrast keelt ei kõnele. Varalisest inimesest märku annab ainult kilbikujulise naastaga jäme petsatisõrmus ta esimese sõrme arutu suure nüki taga, vesti peal punakalt hiilgav tukatikuldne soomuskee ning selle kütkes olev ja väga arvasti nähtavale tulev Genfi kuldkronomeeter, millest

kui iidsest pärandusetükist teatakse, et „kirjad" ta môlkidega kaetud kapslitelt juba ammugi kadunud.

Mees ise aga — teatava karikatuurilist maiku näolise sarnasuse pärast Saksa riigikantsleriga hüüab ümbruse intelligents teda Mäeküla Bismarck'iks — mees ise on parajasti selles juba püsivas vanusejärgus, kus tosin juuretekkivaid kimaraid silma ja môni uus kurd lôua all suuremat muudet ei tähenda, niisama vähe kui pisut enam härmatist habemes, kumerust kuklas ja kôverust ôndlas. Kremerid vananevad üleüldse aeglaselt — vôib olla sellepärast, et nad ehk sündideski enam päris noored ei ole. —

Kui ta kitsalt kivitrepilt — sellel on ainult kolm astet — jala murule on tôstnud — muru, lage muru katab tihedalt pikka veerjat maja-esikut kuni alla sooviku servani — toetab herra von Kremer kindata käed, millest teine tüsedat kadakakeppi hoiab, vaheliti ristluudele ning hakkab pikkamisi ja ränga ühtlusega nagu liiasti koormatud purjuk ümber maja lôunapoolse otsa sôudma. Maja ümbruses ja môisaôue ulatuses — vähemalt väidavad seda môned terasemad tähelepanijad — ei vaata ta naljalt kunagi peremehelikult silmitsedes ringi. Ta pilk kônnib püsivalt saapaninade eel. Ja kui see korraks ometi ära eksib mône hoone peale, siis mômiseb vanaherra midagi, kehitab ôlgu, lingutab habemekihvu ja vôtab kolm-neli pikemat sammu.

„Verflixt — der Dalles!"

Siin on nimelt môndagi, mis peaks teisiti olema. Ja mida môisa väiksus iseenesest ei vabanda. Kônelemata karjalaudast ja hobusetallist, mille ligikonnas karjane enam pasunat ei usalda puhuda, kônelemata

ôlgkatusega orjaaegsest peretoast, mis môisa värava esisele tôesti mitte auks ja iluks ei ole, hoopis kônelemata ka aedniku puudusel ammugi metsa ja rääma läinud uibuaiast, kus enam midagi suhupistetavat ei kasva peale mône sôstra- ja ussitanud vaarika-iva — kôige pealt ta enda elumaja aga on see, mis paneb Mäeküla môisniku mômisema, kuigi mitte sagedasti, sest aeg on nähtust nürinud ja Kremeri herra pole mitte just tundeinimene.

„Verflixt — der Dalles!“

See maja, nii väheldane ja lihtne kui ta môisakrundi kasinusele vastavalt ka on kavatsetud, seisab nimelt pooleli. Ja teist aastakümmet juba. Ja kui ajad ei parane, milleks paraku ikka veel tähiseid ei ole, siis jääbki pooleli. Ja kes vôôras teda eemalt vaatab, vôiks teda saeveskiks pidada, kui ta mitte jôest liiga kaugel ja mäe otsas ei seisaks.

Valmis on Tiroli talumaja-stiilis plaanitsetud villast ainult alumine kivist kord; valgeks lubjatud müüris pilutelevad aknad ilmutavad ruumide elatavust. Puust pealmine kord aga kôigega, mis ehitusele alles môeldud näolaadi annaks, püsib kurblikus koru-seisukorras: suurest ringrôdust pole seal muud kui talad, kelpvärgist sarikad ja viilulauad, ustest ja akendest pindadega ôredalt kinnilöödud augud vihmast siniseks uhutud palkseintes. Tänavu paigatud pilpakatus ja värskelt valgendatud korstnad aitavad pildi kriimkatkist nägu aina veel kirjumaks teha. Hoonel on midagi mône hiiglalooma luukerest, mille pealt kullid liha juba ära kandnud.

Ja ta vôiks ülinägusana kogu maastikku vallata, sest paik on ilutundega valitud: pika mäeseljandiku

kõrgem kühm enne mahakaldumist jõe madaliku poole. Ülemiselt korralt oleks vaba vaade ühelt poolt haljatest sooniitudest läbi lookleva pigimusta jõe, teiselt poolt võsaga palistatud nurmede ja aasade ning nende tagant üles kerkiva kiriku ja tema alevikese peale, kuna akendele põhjast ja õhtust lainelise kõrgendiku maal vastu hoitakse, millel tammehiied männi- ja kuusetukkade ning sarapikud noorte kaasikutega vaheldavad ja karjamaa kahvatu kamarikgi nende vahel kukispuupõõsaste tumerohelisel tähnitusel õige vilgest nägu näitab.

Ja, siin oleks valmis maja pidanud seisma! Kõik õed-vennad Särgveres olid üheksateistkümne aasta eest haruldasel ühisarvamisel: Ulrich saab armsa maja, Ulrich saab maja, mida võib näidata! Ja nüüd — —

„Der Dalles, der Dalles — verflixt!“

See tüütu ja Balti rüütlimajades mitte väga sage kodakondne, kelle kaela Mäeküla isand süü mõmiseb, elutseda juba kolmat põlve Kremerite suguvõsas. Tulnud teine tillukese poisikesena, et aegamööda täieks meheks kasvada. Võta'nd kinni, kust ta õieti tuli. Pillajaid ja priiskajaid sõna tüsedamas mõttes ei olevat perekonnas olnud. Jääb järgi opmanite seletus: tänamata põllupind, laisk ja pikanäpuline rahvas ning pisut rohke sigidus herrastemajas, iseäranis tütardest. Mis aga opmani-isandaid endid ei keelanud villa minemast ja mitte liig pika ustava teenistuse pärast mõisaid rentimast või linnas majasid omandamast.

Siiski — ühest Kremerist eelmises põlves, kes palju raha kulutanud, kes aidanud „dallest“ meheks

kasvatada, teatakse ometi kônelda. See ilmutanud lapsena üllatavat kavalust kaardimängus, mispärast nôuks vôetud teda diplomaatia-kutsele pühendada. Muidugi lootuses, et ta sugukonnale ja isamaale au teeb.

Auahnust ei või Kremeritele sellepärast ette heita. Seda on neil nii kasinalt, et nad tavalise „tubli pôllumehe“ nimegi pärast iial vaeva pole näinud, ning need vähesed, kes neist sôjaväes ja riigiteenistuses ônne katsusid, lasknud teisi endist liigutavas isituses ikka üle minna. Ka ei mälestata midagi nende visamaist katseist, rüütelkondlises maavalitsuses auametitesse tôusta, veel vähem, teadagi, püüetest, teaduse ja kunsti kaudu väljapaistvusele jôuda. Aga kui nüüd just mônda pôlve juba ühtegi perekonnas ei ole, kes Kremerite geeniust, nii öelda, kondensatsioonis esitaks: ei ainust feldmarschalli, ministrit, kuberneri, ei kommandeerivat kindrali ega rüütelkonna-peameestki, ja kui korraga lapsuke leidub, kelle kôrgusetee nii selgesti ette on märgitud — kullake, miks siis mitte! Ja nônda saanud see Kremer diplomaadiks.

Kuid varsti tulnud välja, et redel, mis ministeeriumi-kantseleidest konsulaatide ja saatkondade kaudu soovitavale lôpupulgale viib, kaugelt paksemini peab olema kullatud, kui omaksed metsataguses Särgveres teadsid ette kavatseda. Saadik ja minister *in spe* kurtnud ala karjääri takistavat rahapuudust, iseäranis ärdalt sellest peale, kui ta Londonis viimaks attaché-astmele kerkinud, ja hoolimata finantsiliselt üsna ilusti ônnestanud kosja-operatsioonist pisut enne seda. Vanemad kodus ja ligemad sugulased teinud imet

eneseohverdamises, Särgverele ja Mäekülale kaevatud krediitkassas ikka enam miinisid alla, aga Londoni attaché meelest olnud siiski veel vähe upitust. Ja nônda jäänudki attaché'ks, kuni tale ühe Inglise ôuekonnale lähedal seisva Tory klubi kaardilauas kitsikuse kiusatusel midagi juhtunud, millest Kremerite perekonnalugu vaikib, mis aga Götz von Kremeri diplomaadi-teekonnale otsa üleüldse peale teinud. Oma lapsepôlisele armastusele, tondipiiblile, olnud diplomaat nimelt kogu teenistuseajagi kirglikult truu.

Mil määral vanad haavad, mida Särgvere ja Mäeküla pôevad, nüüdsete Kremerite perekondlikus olukorras môjusüüdi on ja mäherdune osa herraste isikulise tunde-elu arvesse kuulub, seda sugemeteks arutada läheb välisele raskeks ja asja on oletada, et see neile endilegi kiukaupa selge ei ole. Lepitagu seepärast palja tôeasjaga, et kôik kuus Kremeri, kellel môisatest aineliselt osa — kolm ôde ja kolm venda — vallalist pôlve elavad. Peale Ulrichi, keda väike Mäeküla imetab, on kôik teised Särgvere udaral, kuigi kôige vanem vend Adalbert nimeliselt selle môisa omanikku esitab. Hoolimata Kremerite peaaegu väikekodanlikust elulihtsusest annab end selle kaunis suuregi udara sôôratamine nii ulatamatuna tunda, et Heinrich von Kremer, vendadest ealiselt viimane, oma sissetulekut kaupmeheliku palgateenistusega peab kohendama — ta töötab ametnikuna môisnikkude laenuühisuses linnas. Muidu oleks ehk küsitav, kas ta oma kahte vana armatsust küllalt jôuaks rahuldada: haruldasi sigaripitsa, tuhatoosa, salvrätirôngaid ja taskunuge korjata ning märksa

odavama naisteenija asemel piltilusat prisket kammerteenrit ümmardajaks pidada. —

Kuna nüüd Mäeküla Kremer hommikust luusi teeb, püsib ta tavalikult truuduses oma pôhjusmôttele, vôimalikult kôige eest hoida, mis vere vagusat ringvoolu kiirendaks, sest ta tahab kaua elada ja tema pahem südameklapp ei ole mitte veata. Seepärast sôuab ta aeglaselt ja ühtlaselt ja loovib inimestest, kes teda vôiksid pahandada, eemalt mööda — enamasti valitsejastki, kelle ôladele ta kôik majandusemured on veeretanud, sest selle vaikse mehe palgelt on ikka nii palju uusi atru, äkkeid, vankrid ja palju kallimaidki riistapuid lugeda. Ja tubakahimu vastu, mille orjus tale ta südame tulul arstlikult keelatud, vôitleb kuiva saiaga, mida ta välja minnes ei unusta saterkuue tagatasku pistmast, ja môtted hoiab hoolega rahu, rôômu ja süütuse koosil, iseäranis koosil Särgvere poole. Sest talvine ja suvel pühapäine kooselu ôdede ja vendadega Särgveres — ka linnavend saadab oma jôudeajad alati seal mööda — see on ôieti kogu ta ilm.

Küll ei valitse ses ilmas midagi vähem kui kuus meelt ja üks môte, kuus südant ja üks löök. Seal vôivad parteinemiseks ja visadeks vôitlusteks asja anda säärasedki küsimused, millest mitte just Europa ega perekonna enesegi saatus ei olene — küsimused nagu see, kas on vähene suhkur vôi halb hoiukoht süüdi, et Jakobast ôe marjakeedised käärima läksid? ja mitme kana kohta peab kukk olema, kui nad hästi peavad munema? ja kas vôib kassi nagu koeragi sooja vee ja seebiga pesta? Erakonde tekkib kaks kuni kuus — sellejärele, kuidas päevakorda vanemaid vôi üsna uusi aineid juure sigib — ja

löömine lôpeb korrapäraselt seega, et viimaks enam ühtki vôitlejat lahinguväljal ei ole: hüpati ükshaaval lauast ja kaoti klômmdi oma tuppa, kust siis aegade pärast, mis temperamentide järgi mitmesugused on ja ühest tunnist kahe päevani yôivad küünida, ükshaaval jälle nähtavale tullakse, ôlioks käes.

Kuid seesuguste verevirgutustega on Ulrich von Kremeri vigane südameklapp panetanud. Nii panetanud, et klapile kahtlemata kahjulikum oleks neist ilma olla. Miski hinna eest ei vahetaks Ulrich neid tundmuse vastu, mis tale pôue asub, kui ta Särgverest kord kauemini ära oli kui nädalapäevad — tundmuse vastu, mis käärib jà puurib ja vahel veegi silma vôtab, iseäranis ôhtuti vaikuse lasumisel ja kui varitsevad varjud aknaid piiravad. Neil kordadel saab vanaherrast tundeinimene sügava ärduseni.

Harilikult valib herra von Kremer hommikuseks jalutuseks, kui ta väravast välja ja sepapaja esisele on jôudnud, sealsel lahkmel kôige pikema teeharu— selle, mis karjamôisa viib. Seesinane tee — halvasti sillutatud nagu kôik teised Mäekülas, sügavroopaline, kivine ja savine — läheb kôrgendiku külge mööda mitmekesisest vôsast läbi ning avab siin ja seal välguti, kust vaade kogu môisa kallakut ja nôgusat nurmkonda vôib môeta. Ja siis tuleb sôre männik liivasel pinnal ning lôpeks karjamôisa lage mäenutt, ühe palgega vastu turvasood, teisega vastu väikest küla ja pôllu- ning karjamaa veeri mööda laiali pillatud saunu.

Sel teel teeb jalutaja sagedasti puhkeseisakuid. Ta istub mättale vôi heidab murule, sirutab koive ja

vôibutab keppi, ümiseb, haigutab ja lôbutseb teadvuses, et ta elab, et ta olemas. Ja mitte lihtsalt olemas, vaid Mäeküla môisnikuna olemas. Olemas isikuna, kellel maakerast veel osake päriseks, kelle küljealune o m a, vastuvaidlemata o m a, ja kellel veel nôuda ja käskida. Ning keda ikka veel respekteeritakse. Ja kes kedagi ei tarvitse karta. Ja hein kasvab, vili küpseb ja lehmad lüpsavad. Ja peremehed maksavad renti ja kandimehed teevad töö ära. Ja — jaa — — oääh! — Mäeküla môisniku magusas haigutamises sisaldub kôik, süsteem ja programm.

Enamasti peatab herra von Kremer ka karja juures, kui see ta käigu piiril juhtub olema, ja siis vôidab ta silm isaliku ilme ja isalikult liiguvad ta pikad vurrukihvad. Sest need sadanelikümmend nisa seal — rohkem neid paraku ei ole ja kôige paremat tôugu pole nad ka mitte — need on ta majanduse elusooned, ta isandliku iseseisvuse peapide; alles kaugelt järgi tulevad kartulid ja veelgi kaugemal müügivili, kui viimast üleüldse jatkub. Ja Mäeküla môisnik sügab Laadikut ja Küüdikut sarvede vahelt, ulatab Punikule tüki saia suhu ja austab karja-Toomast usaldustoonil mône küsimisega. Sest Toomast ta ei pelga. Selles mehes pole midagi ähvardavat südameklapile. See väike nässakas rähksilm vahib peremehele otsa, nagu seisaks äkki pilvest kukkunud vanajumal ise ta ees. Mütsigi äigab alles peast, kui teine juba selja pöörab. Kurta ja tahta pole tal midagi.

Ja kui siis vanaherra karjamôisas, mäherduse kogunime all môisa rehte, kivist heinaküüni ja kahte turvakuuri môistetakse, natuke ülevaadet on pidanud—

sest siinsed vähe uuemad ja seepärast võrdlemisi korralikud hooned ei tõrguta pilku, — ja kui ta mäe nõlvadel ajaviiteks maasikaid ja muulukaid on otsinud, põõsastikus mõnda siili, sisalikku või nastikut kimbutanud, siis pöörab teist teed, alt vainu kaudu, koju tagasi ja viib oma kokale lõuna-isu kaasa, mis lauale kantud parema ja pahema vahel vahet ei tee. Klaas mitte väga kallist portveini kustutab ta janu ja suigutab ta paariks tunniks ausale põllumehe-uinakule.

Teise veidi vähema tiiru ristleb herra von Kremer õhtapoolikul ära. Seepeale järgneb päevakava huvitavam punkt: lehmalüpsi pealtvaade karjataras. Sellelt virgelt vaatemängult täis rebivaid käsi, sorisevaid nisi ja kobrutavaid kappu viib ta alati nii ülendatud meeleolu tuppa, et ta oma vana mängutoosi paneb tilisema, mille mahedail helidel ta siis ühtlasi õhturoale rõõmsa vastuvõtte valmistab. Vahel laulab sööja mängitavat viisi paiguti kaasa, ja siis on emand Reemeti kriitika järgi, „kui saetaks seinu seitsme suure saega ja soglataks kühvlitega munakivide virnas“.

Kolme küünla valgusel — kiviõli vastu hoiab ta visalt suurt lugupidamatust alal — loeb rüütel von Kremer enne sängiheitmist haigutades veel mõne veeru Revalsche Zeitungi ning paar peatükki raamatute raamatut, enamasti Salomoni tarkust, sest muud kirjandust tal majas ei ole. Siis kustuvad küünlad ja kustub vanapoisi päev, mis oli nagu eelmine ja ilmatu rida eelmise eelmisi.

Teine peatükk.

Seal sündis ühel kevadel üheksakümnendate aastate alguses midagi, mis tema nii rahulistes värvides hoitud elule ärevat karva söödi sisse vedas. Ta leidis äkki, et ta enesega enam üksi ei olnud. Ta meelest oli, kui segineks kôigesse, mis silm nägi, kôrv kuulis, nina haistis, kops hingas, midagi enneaimamata vôôrast. See ep olnud esiotsa ei ilus ega inetu, ei hea ega halb, ainult umbusklikult imekspandav uus. Siis aga selgus ebamäärane ja sai meeks — meeks, mis on magus môruduseni.

Üksnes harukordadel valis Ulrich von Kremer jalutamiseks selle lühikese rohtunud tee, mis môisamaja lôunapoolsest otsast ja aidast mööda viis alla Kruusimäe saunade poole, sest see väljavaheline tee vajus seal varsti rappa, kus vesi kohati poole pôlveni ulatas. Küll vôis saunade ümbert ringi mäe ja soo vahel vingerdavat jalgrada mööda kuival jalal tagasi tulla ja käiku nôndaviisi pikendada, kuid Kremeri herra ei armastanud kitsaid teid. Ühel pärastlôunal aga juhtus siiski, et ta aidatagusest sarapikust, kus ta pakatavate pôôsaste alt môisa pôllul kündvate härjameeste mônusat räuskamist pealt kuulanud, Kruusimäe vainule sattus. Ta sammus saia nosides

väravani, millest peale järsult allakalduv tee märjaks ja mädaks läks, ning pööras, kui ta soo tagant ülessirguvale kirikutornile teretava pilgu kinkinud, roika-aia äärt mööda vibujoones selle lepatuka poole, kust mõisa minev rada, nurme ja niidu piirile tallatud, peale hakkas.

Selle lepiku varjus kükitas ka siin ja seal vainu servadel mustavaist kandimeeste urtsikuist viimane, selga kruusikünka vastu toetades, nii et mõisa poolt vaataja temast ainult katuseharja võis näha. Herra von Kremerile paistis magamisetoa akendest alati, kui roomaks seal kohas suur pikk päevakoer mööda põllupeenart. Ja igakord tärkas ta mäluvaate ette tarekese niisama karvane omanik, kuuendikumees Tõnu Prillup, kelle priinime järgi saunagi hüüti.

Kui jalutaja Prillupi õuest, mille peale kevadine päike täiel palgel maha naeris, parajasti mööda oli astumas, kütkestas ta pilku riivamisi üks värviline vari, nii et ta pead pööras ja veidi sammu peatas. Vari tuli punasest seelikust haljal murul, sest aida ääres, vastu õueaia soppi, pikutas üks naisterahvas eredal paistel, silmad kinni ja suu lahti.

Esimene mõte Kremeri peremehepeas oli: Näeh, siin peres magatakse äripäeval! Siis seletas tale lähem pilk, et ta magajat ei tunne. Külaline? — Na, ükskõik! Ja ta astus edasi. Aga ainult kolm sammu. Midagi, mida veel kord maksab vaadata, näis tale meele torkavat ja pööras ta pead. Ja et ta selle midagi kohta kohe selgusel ei olnud, astus ka need kolm sammu jälle tagasi ning ühe õueaia ligemale. Õu ja maja olid eluta, ainult paar kana siblisid rehealuse värava all ja suure kase otsas keset õue pidasid varblased koosolekut.

Uinuv laiskleja, muidu kassi kombel keras, ajas pahema käe peal puhkavat pead niikaugele tagasi, et valge päevatanud lôuast kurguauguni nähtaval seisis. Näol ja avatud suul püsis ilme, kui kuulataks ta kavala poolmuigega mônda mootsikut sosijuttu. Herra von Kremer pani veel tähele, et magajal väga harvad hambad, ja iseäranis tähele pani ta, et tal kaks vaokest kaelas olid, kaks noort priskusekortsu pealpool helmerongi, ja korraga mäletas vanaherra, et need vaokesed — just nemad — tema ilmsüüta uudishimu äratanud. Muidu oli noorik nagu teisedki külanoorikud, ja et ta noorik oli, ja mitte tüdruk, selgus hôbedasest laulatissôrmusest, mis tal parema käe sôrmes valendas.

Küsida, kes ta on? — Kremer tundis kôiki oma vallakese täiskasvanuid, iseäranis hästi kandimeeste perekonde kuni kaelakandjate lasteni, ja nüüd oli siin Prillupi ôues inimene pealtnäha koduses olekus, keda ta mitte ei tunnud — miks siis mitte küsida, kes ta on? — Aga Kremeri herra keeras minekule, kui ei viitsiks ta magajat äratada, ja küsimine oleks küsimata jäänudki, kui Prillupi saunal mitte uut ust ees poleks olnud.

Nüüd aga jäi ta mône sammu pärast seda uhkust silmitsema, jalga mulgu latile ja ristluud kadakakepile toetades; silmitses musta majakest mujaltki, veeretas vaate ka kapsa-aiast ja pôllusiiludest üle ning leidis, hm, et Tônu kui majapidaja poolegi mitte viimane ei ole Mäeküla pisirentnikkuist. — Aga see seal murul? Ning Kremeri pilk käis viiliti magaja juures ära. — Ja siis môtles: Ei tea, kus Leenu peaks olema? Kaks-kolm last on neil ju ka?

Aknasilmake ei ilmuta midagi seesolijaist. — Kas see ehk nende koduhoidja — ? Punane körtsik aida kôrval ahvatas teda jällegi palge póörama. — Ta pani lôpeks tähele, et mônêd pütid ja vitsikud pistandi ees küürijat ootasid, kuna tuluke suure paja alt ära oli kustunud, ja oleks seepeale tôesti edasi sammunud, kui mitte kaks ärevalt kilkavat last, kes alt heinamaalt täie hiiliga sauna poole jooksid, teda poleks veelgi sundinud seisatama.

„Mari, Mari, näe mis meil on! Näe, mis meil on!"

Poisike kulu seest leitud käbliku-pesaga eel, tüdrukuke lehvivate salkudega tema kannul, môlemi ümber ringiratast ihas pôlev koeranäss — nagu väikene tuulispask vispeldati magaja kohta vastu aeda. Saksa mulgu ees ei näinud ükski.

Näikse teine ôige noor olevat, môtles Kremer ärkaja liigutustele järgnedes. See peatôste, see póörak pôlvili ja tôus jalule sisaldas kopsakast aeglusest hoolimata sedasama kehalikule täiskasvule salaja vasturääkivat nagu vaadegi, millega Mariks hüütud noor naine linnupesale lähenes, ja nagu häälevärv, milles ta väiksele vargale tôsiselt ja ôpetlikult seletas, see pidavat pesa kohe ilusti tagasi viima, muidu kaduda linnud Prillupi ümbert ja minna kôik teistesse peredesse.

Aga munad?

Muidugi kôige munadega!

Kus sellega! Nii ilusad tähnilised ja pisitillukesed! Paar tükkigi vôiks ehk —

Ei, ei, linnul olla nad loetud viimse kui üheni!

Näis aga ilmest, millega ta pesast võetud munakest pihu peal silmitses, kui ei seisaks manitseja poisi seisukohast ise mitte liiga kaugel.

Kõik kolm nägid korraga saksa, kelle peale koeraklutt hakkas haukuma, ja vaidlus vaikis.

„Kas oled siit pere inimesi?" küsis Kremer ligemale astudes oma heas Eesti keeles, millel kõlaliselt talupojalik laiusemõnugi ei puudunud.

Naine vaatas tale rahulikult otsa, aga ei vastanud. Kreemer ootas.

„No, miks sa ei räägi?"

Teda silmitseti mütsinokast saapaninani, aga suud lahti ei tehtud. Käbliku munakese pistis noorik hellalt pessa tagasi.

Rumal ta ei ole, mõtles Ulrich tema karge pilgu all ja tundis põses sooja. Ta tammus veidike, et uut pärimist vormida, arvas aga siis paremaks laste poole pöörda.

„Kas see Mari teil elab?"

Nad seisid nüüd kolmekesi reas tema ees, naine kõhuga, poiss ja tüdruk seljaga vastu aeda, kõigil ninad püsti. Tema küsimise tõttu vaatasid väiksed vilksti suure peale, ja et selle suu vaiki jäi, märgatav virvetus nurkades, siis vastasid nemadki itsitava vaikimisega. Mõlemil hiilgas nina-alune rõõmsalt kaasa.

„Tainapead!" mõmises herra von Kremer, aga alles siis, kui ta neile selja pöörnud.

Teel, juba mõnekümne sammu pärast, oleks ta müstikalise Mari kohta võinud põhjalikku seletust saada, kui tal seks veel uudishimu oleks jatkunud. Künnimehed olid sarapiku äärest tööjärjega Kruusimäe kõrgendikule jõudnud, põllule, mille rinnaku alt

Kremer praegu läbi läks, ja nende seas oli ka Prillupi Tõnu. Ta pööras saksa lähenemisel parajasti atra, kuna teised vaoga juba ülespoole liikusid. Aga Kremer võttis tema teretuse vastu, ilma teda peatamata; midagi, mille kohta ta selgusel ei olnud, hoidis teda järel kuulamast tagasi. Varsti kostis tale Prillupi tõmmult kumisev hääl selja tagant kõrvu:

„Päits — vagu! — Pugal — vagu! — — Nät seal — Päits! — Nät seal — Pugal! — — Pugal — Päits! Päits — Pugal!“ Ja temast kõrgemal rõkkas Punudest ja Mustadest, Kirjutest ja Küütudest ning sekka sadas piitsaplakse ja mõnigi karune kurat ja prohvus.

Selle künni-pastoraale kosutaval saatel jõudis Mäeküla mõisnik koju, veidike väsinud siiski ja endaga ebamääraselt mitte täiesti rahul.

Õhtul tuli valitseja millegi aruandega, ja Kremer pidi jutu lõpul küsiva sõnakese pillama suuta naise kohta Prillupi õues, kuid sealtsamast tundus asi tale tühisena ja ta andis vaikimisega Reemetile minekumärku.

Ta oli juba voodis, kui tale muude mõtete vahelt äkki meele pistis, et Tõnu Prillup üks neist olnud, kes jüripäeval tale mõne rubla renti jäid võlgu. See oli Mäekülas paraku nii sage nähtus, et ta nende vabandavaid põhjendusi harjumisi ainult poole kõrvaga kuulas. Aga kas ep olnud Prillup see, kes tol puhul matustest mosinenud, naise matustest? — Siis ehk oli see noor — — ? Kuid jüripäevast polnud kolme nädalatki ja pulma kuludest ei lausunud sõnagi. — Või oli see Kiilaste Rein, kes naise surma nimetas, ja Tõnu mosises matuste asemel

siiski pulmadest? Leenu vôis tal ju sügise vôi pika talve jooksul — — Aga — ja herra von Kremer tômmas vaiba üle kôrvade — mis puutus see siis temasse?

Siiski, enne suikumist tuikas ta tahitsevast mälust veel läbi: Aga Prillupi lapsed hüüdsid teda Mariks. — — Ja lôpeks, juba sulutud silmil ja norskamiseks avaneval suul muigamisi: Narr juuks! Pulstunud kui vilt ja turvatuha karva — pääh! — —

Kui Kremer teisel hommikul käe värati külge pani, jäi ta aru pidades seisatama: Kuhu siis täna? Jälle karjamôisa? — Hm, vôiks ju ka Kruusimäe poole, et vaadata, kui kaugele mehed keskhommikuks künniga on jôudnud! — Ja Kremer sôudis Kruusimäe poole, vaatas künnijärje peremehehuviga ära ning tuli saunade kaudu eilast pôllurada jälle tagasi. Prillupi ôue juhtumisi pilku lüües, nägi ta seal ainult môlemaid väikseid „tainapäid", kes aida läve ees veskikivil istusid ja lambaraudadega koera niitsid. Nad olid, üks penikest kinni hoides, teine raudu tarvitades, nii tiitselt töös, et kummalgi möödamineja jaoks silma ei jäänud. Tarest aga kuuldus lahtise akna kaudu kangaspuude lôksumine, ilma et akna väiksuse pärast näha oleks olnud, kes süstikut viskas.

Ôhk oli sel päeval nii ôre, et soa korrapärane lôks — lôks! kaugenevale veel kaua kôrvu ulatas; Kremeri meelest oli koguni, kui kuuleks ta seda toaski veel. Ta astus magadiskambrisse, avas akna ja jäi nagu kuulatades üle künni vahtima — sinnapoole, kus suur päevakoer pôllupeenral roomas.

Paaril järgmisel päeval valas külma vihma sadada, nii et vanasaks jalgagi välja ei saanud.

Esimese päeva kihutas aeledes ja haigutades mööda, teisel aga hakkas siunama, isegi vanduma, mis muidu tema komme ei olnud. Kolmandal hommikul pilvitas ja udutas veel, tuli hooti pihugi, kuid see ei suutnud kärsitut enam kohutada, hoolimata valusast rebimisest paremas puusas ja pahemas pahkluus. Ja nônda tüüris Kremeri herra, kôrged kalossid jalas ja vihmakuub seljas, väravasse ja väravast arupidamata välja ning otseteed karjamôisa poole, millest selgub, et vihmastelgi ilmadel oma môistlik külg ei puudu. —

„Faeh", ütles kokapiiga Fillemine Fahtrik, Kremeri ainuteenija, ta enda nimetust mööda Mäeküla „firtin", kui saks paari tunni pärast tagasi tuli, „herra juba kodu ja Mari pôle akendega veel falmis! — Ütlesin teisele küll, et katsu fiks olla, aga nad on jo kôik nii pikalised siin — nii fäega pikalised!"

Herra von Kremer kostis kannatliku môminaga ja laskis ennast gummikuuest ja ülesaabastest vabastada, mis neitsi Fillemine käes, kes ihulikult laiuse ja lainetuse poole kaldus, ka mitte just vurinal ei läinud. Missugune Mari? môtles ta seejuures, sest aknaid ja pôrandaid pesi harilikult karjase Kai. Aga ta ei küsinud ning astus eeskojast ümmardaja uksavamisel lähemasse tuppa, milles töö nähtavasti juba lôpnud.

Ta istus siin paar minutit puhates, keeras siis mône tarbeta tiiru üle pôranda, et viimaks, käed püksitaskute sügavuses, ühe ja teise akna ees seisatada, nagu prooviks ta ruutude selgust.

Kôrval olevas kabinetis oli vaikne.

Siis ehk seegi juba valmis?

Ta vajutas vangu peale ja vaatas: ja.

Ses tiivas rohkem ruumisid ei olnud; teised kaks tema neljast toast olid sealpool väikest eeskoda.

Missugune Mari? — Ta pööras tagasi, tegi eeskotta mineva ukse lahti ja kuulatas. Kokapiiga plagistas jälle köögis. Muud polnud kuulda. Kremer astus seepeale eeskotta ja avas vastas oleva ukse praokile. Ja — saalis oli keegi, ja see keegi vilistas.

Kui vanaherra saali ilmus — miks ta ei pidanud järel vaatama, kes Kaie asemel tema aknaid pesi? — tundis ta Prillupi ôues nähtud laisa naise juba lävelt ära — enne veel, kui ta tema pead ja kaela silmas, mida akna ristpuu jaolt varjas, ja hoolimata teist karva riietest. Selles nimelt, kuidas kebja luuga noorik aknalaual istus ning töötava käe sunnil ülemkeha hoidis ja liigutas, oli Kremerile midagi ebateadlikult meelespeetut ning Prillupi muruga ühenduses seisvat.

Vist ei kuulnud Mari saksa tulekut, sest ta vilistas rahulikult edasi, nii endamisi sumedalt, kuid vilumisest tunnistava vôimisega. Kremeri herra hallikirjud kihvad rippusid seepärast veidi nôutult allapidi, enne kui ta ligemale astudes enesest märku targes anda.

„Nooh“, algas siis, käed ristluu peal vaheliti, „mul näikse jo uus aknapesija olevat. Kust see siis tuleb?“

Noorik ulatas pea aeglaselt sissepoole ja vôttis endale kostmisekski aega. Kosta ta seekord tahtis, seda vôiks ta näost näha, kuid paistis, kui peaks ta kostuse kaugelt muude môtete tagant tassima. Kremeri meelest oli, kui vaataksid ta silmad kôôrdi selle seesmise kadunuse vangistusel.

„Tere“, vastas ta siis järsult. „Karjase naine on titevoodis.“

„Soo? — Ja, õige — seda oli jo jälle oodata.— Aga kust poolt sina siis oled?“

„Eks ikke Prillupilt.“

„Prillupilt — jaa — —“ herra von Kremer upitas end naljatama — „kas siis Tõnul nüüd kaks naist on?“

„Ei — üks; mu õde suri nelja nädala eest ära.“

„Prillupi Leenu oli sinu õde?“

Mari jaatas peaga; ta püsis istukile aknalaual ja pani nüüd märja lapi teise aknatiiva välisel küljel jälle töösse.

„Nelja nädalaga mattis naise ja võttis teise!“

„Egas ta ilma läbi soa.“

„No, kust ta su siis tõi?“

„Eks ikke metsast.“

Vastus ei olnud naljatav, sest lühidelt metsaks kutsuti, nagu Kremerilegi tuttav, üht laanerikast suurvalda kiriku taga, Särgverest edela poole.

„Või nii; ja, ma mäletan, Leenu oli ju väline inimene. — Teie pulmad olid siis varsti peale jüripäeva?“

„Nigulapää“, vastas noorik, ja ta pahema käe selg tegi nina ümber osava keeru.

„Aga Tõnu lapsed ei üia sind ühti emaks?“

„Mis e m a mina nüüd neile — —“ Mari astus maha ja kastis lapi ämbrisse; tema turvatuha karva juuks, pulstunud nagu vilt, tuli tagasi varisenud räti alt nähtavale, ja kui ta jälle pead tõstis, paistis rätiku sõlme pealt ka tema teine kurguvaoke.

Saks arvas nüüd parajaks juttu lõpetada ja tegi, kui oleks tal järgmisesse tuppa asja, kuna ta siia ainult mööda minnes jäänud peatama. Aga kui ta

tagasi tulles saalist juba läbi ja käega välja mineva ukse külles oli, pööras ta siiski veel ümber.

„Kuule, Mari, kui ma sinu kääst mône pääva eest küsisin, kes sa oled — miks sa ei vastand?"

„Ma ei taht."

„Sa ei taht?" Kremeri bismarcklikud kulmupuhmased tôusid veidi. „Soo — sa ei taht. Miks sa siis ei taht?"

„Niisamati," ütles Mari ja asus lapi ja ämbriga teise akna juure.

Herra von Kremer nihkus ukse eest sammukese tagasi, nagu tahaks ta ses küsimuses jalgi hakata ajama, esines aga lôpeks, peale mônekordist suumaigutust, hoopis teise asjaga:

„No kas ta su vastu ka ea on?"

„Kesse?"

„Prillup ikke."

Noorik vôttis trepi seina äärest, seadis käsile vôetava akna ette ja astus üles, et kôrgemate ruutudega peale hakata. Alles sealt pillas vastata, ja Kremeri aimates pidid ta silmad seejuures kôôrdi vaatama.

„Kelle vastu ta's paha on!"

Mari pesi ja herra seisatas veel pisut. Kuna ta pilk nooriku kuju mööda üles ronis pastlakandadest paljate käevarte ja laeni ulatava peani, tähendas Kremer sel iveldaval toonil, mis naljata naljatajale omane:

„Aga kui sa sealt nüüd maha kukud ja kaela murrad!"

Kuid sônal oli üsna ootamata tagajärg. Nägu, mille noor naine lae alt vana rüütli poole pööras,

oli äkki masket vahetanud, kibeldama löönud, ning huulte vahelt välgatasid harvad hambad esimest korda välja.

„Kellel mu'st siis kahju oleks — ärral vôi?"

Kremer naeris sabatult ja läks. Tal oli hea meel millegist, misüle ta endale aru ei püüdnud anda. Söögitoast kirjutuskabinetti ja sealt tagasi sammudes venitas vurrukihvad paar korda ôige sirgu, ja kui ta seepeale ümariku söögilaua ümber mône ringi tegi, pidas pöidlad vesti käeaukudes ja liputas sôrmi. Kuidagi sattus ta siis ühe aknalaua ette, mille peale nôrk pastlajälg oli jäänud. See andis tale pikemaks, kuigi heatahtliseks uurimiseks asja, viis ta indutseeriva môtte aga viimaks ruutude peale, ja kui ta nende selgust nüüd tôsisemalt proovis, siis leidus sealgi märkisid, mis valjumale korranôudele ei vastanud ja millest selle pesija eelkäija töö enamasti vaba olnud. Aga küll ta ôpib, môtles soovilik peremees ja jatkas akende inspektsiooni kabinetini.

Mône aja pärast leidis Kremeri herra, et ta Marilt midagi unustanud küsimata, midagi, mida peremehel vaja teada, ja ta läks ja küsis, kas Mari ehk nüüd karjasenaise asemel ka lüpsis käivat; küsija ei olla viimasel paaril päeval ise karja juure saanud.

Ta sai jaatava vastuse.

Kas valitseja vôi valitseja emand tale sôna saatnud?

Môisast saadetud — ei tema teadvat, kumb.

Kas ta varemalt kusagil môisa aknaid pesenud?

Ei, see olla esimene kord.

Kas — — kas Prillup pulmadeks oma saunale selle uue ukse teinud?

Herral näis veel muidki väga tarvilikka küsimisi olevat, nad ei tahtnud tale aga meele tulla, nii et ta sennistega leppides juba tagasi pidi minema. Seal aga tabas ta ometi midagi.

„Kas sul veel teisi ôdesi koju jäi?“

„Ja, kaks.“

„Nooremad sinust?“

„Üks noorem, teine vanem.“

„No, kudas ta sinu siis nende vahelt võttis?“

„Liina on veel leerimata ja Tiina ei läinud?“

„Aga sina läksid?“

„Kumbki pidi minema — tal jo Leenu lapsed.“

„Soo, soo,“ mômises saks kuivalt ja asjalikult.

Kui Ulrich von Kremer seepeale jälle maja teise tiiba oli jôudnud, liitis ta pilgu tükiks ajaks ühe suure tindipleki külge kirjutuslaua luitunud kalevil, kuna ta sôrmenükkidega meelekohte hôôrus. Ulrich von Kremer andis äratundele maad, et rumalusi on, mida kahepäevane vihm ei suuda ära uhtuda, kui inimene „plebsilistest kalduvustest“ mitte vaba ei ole. Ja seega tôusis ta silm tindiplekilt üles ja heitis väiklase mustunud ôliportree peale, mis seal veidi halekas valguses teise seesuguse kôrval seina peal rippus. See sôna oli nimelt kord emaliku murega tolle auväärt naise patriitsilik-kôrgi ülemhuule alt kukkunud. —

Pool tundi hiljem istus herra von Kremer söögilauas ja neitsi Vilhelmine ümmardas teda.

Korraga jäi viimane kuulatama, ja kuna ta kuulatas, kerkisid ta juuksekarvad, ja mokad sosistasid: „Jeesus!“ Siis mühas minema, et üürikese aja pärast tagasi lainetada, tilisev kastike kätel nagu hundi küüsist päästetud tall.

„Nad on jo nii frehhid siin, nii fäega frehhid! Ma nägin jo kohe, kui ta jala sisse pistis, et see üks frehh inimeseloom on! — Kas herra teab, mis ta tegi? Istub korraga soffa peale, sirutab jalad fälja, ringutab ja ütleb: Oi Jukuke, küll siin oleks hea laiselda! — Minu nähjes, minu kahe silma all istub soffa peale ja ütleb: Oi Jukuke, küll siin oleks hea laiselda!"

Kuna ônnetu firtin teotatud tiliseja taha nurgalauakesele paigutab, liigutab tema leivaisa aeglaselt lôualuid, neelab suutäie alla ning tähendab:

„Ja, nad on natukene rumalad need külainimesed, neid peab ôpetama."

Ôhtul karjataras, kui Kremeri herra valitsejaemandaga jutusse sai, ütles ta muu seas: „No, meil on jo nüüd uus lüpsiline Kaie asemel —"

„Ja, lasin selle tulla, on nagu krannim kui môni teine," vastas lüpsiülem.

„Minu aknad on teine ilusti puhtaks pest, paremini kui Kai; vôite teda edaspidigi pesema ja küürima kutsuda." Ja herra von Kremer juhtis jutu vasikate peale.

Kolmas peatükk.

Järgnevad päevad on kuivad, ja Mäeküla saks käib taas korrapäraselt lüpsi juures, vahel kakski puhku päevas. Ta ilmub varakult, et nägijaks olla ka eelkäivale jootmisele all kaevukünal. Kuidas nad sinna rüsinal paisu jooksevad ja üksteist müskavad, kuidas nad pinnivad, kuidas vesi nende kaelakoskedest alla môônab ja kuidas nende sabad sähvivad, sôôrmed puhivad, kellad parisevad — see kôik on tale draama-elav etendus, mille vastu ta neid seal linnateatris, kuhu ta paar korda talve jooksul ära eksib, mitte ei raatsiks vahetada, niisama vähe kui oma möirgavat karjasônni kôige parema orkestri vastu. Ja kui nad seepeale mäletsedes ja unistades laiali suurel ôueplatsil seisavad ning ühe ja teise udara alla valge kapp ja kümme vabastavat näppu ilmuvad, siis tuiab Kremeri herra nende vahel ringi, aitab nende sapsudelt kepiga kärblasi peletada ning hingab mônuga sisse lôhnasegu, mis nende suudest, nahkadest ja soojast piimast ôhku imbib. Pikemalt peatama jääb ta viimaks toobri juure, kus Reemeti emand sukavarrastega järikesel istub, lüpsi käiku silmas peab ning valmis on peremehe pärimiste peale kôige laialisemat vastust andma. Ja kuna nad jut-

tuvad, tuleb Tiiu, tuleb Truutu, tuleb Madli, tuleb veel üks eit ning veel üks noorik ja tühjendab oma kapa vahuse kurnariide rüppe. Üks neist on uus, sellele vaatab saks vahel käte peale ja saadab tale prooviva pilgu järelegi.

Nad ei pane teda suuremat tähele. Ta ei ole nähtavasti saks, kelle ees õiget saksakartust tuntakse. Selle jälgile näib uuski palgaline jõudnud olevat, see sealt Prillupi saunast, sest karjatüdruk naerab, et kui vanamees neist ühel päeval mööda loovinud, saatnud Mari tale Kriimiku nisast piimajoakese järgi, millest saterkuue saba peale nagu valge nööbirida jäänud. Vaadanud küll korraks üle õla, et mis nad seal turtsuvad, aga läinud oma teed. Saksakartliku erandi moendab mõisas ainult karjane Toomas, kuid selle naine on ka juba viienda lapsega nurgavoodis.

Ja kuna kapad kobrutavad, toober täieneb ja Kuru perenaine veab tütre tagant-tõukel käsivankriga puhtaid pütta pesuköögist üles piimakambri poole, hakkab karjamaa kinkudel mees paistma, kelle vaesedki silmad juba kaugelt ära tunnevad. Selle mehe ninast hoiab nimelt nägemata käsi kinni ja lükkab seda korrapärases taktis üles ja alla, paremale ja pahemale poole. Ning eemalt vaadates näib, kui oleks kael juba nii peeneks kulunud, et veerlev pea tema otsast potsti maha peaks kukkuma.

Seesinane mees astub teenijate-majasse sisse, mille katuse all piimakambergi aset on, ja kui toobri tulek viibib, siis ilmub teine vahel ka tarasse, et lüpsi lõpu järel vaadata. See on Kremeri herrale märguks minekut teha. Mitte just, et ta teda ei salliks — ei, ta on ju kõigiti tarvilik inimene — aga tema teretamises

leidub midagi, mis pigem nägemata vôib jääda. Aasta üheksa eest, kui nägemata käsi veel mitte Kuru Jaani nina ei juhtinud, vôttis Kremeri saks ta môni kord heameelega erajutusse; siis oli Jaani teretus veel eht häälekôla ja silmavaate poolest.

„Kui mina teaks, kuhu see mees oma raha vajutab!“ algab Jaan emandale, kui ta „tere“ asemel „tereks“ on öelnud. „Ette ja ette, ette ja ette — ega muud olegi! Môjal môisates, sa kallike — —“

Jaani jutte, mis rahaga algavad ja rahaga lôpevad, tunneb aga emand nii küllaliselt, et ta ônne tänab, kui toober ôladele tôstetakse. Piimakambrist, kus tal môôdupulk sisse on pista ja toobiarv üles kirjutada, pääseb ta varsti.

Ja nônda lükib päevake päevakesele järgi, ja Kremeri herra käib virgasti lüpsil, ja vanade lüpsjate hulgas näeb ta ka seda ajutist uut, kes tema aknad nii ilusti puhtaks pesi. Kuid ühel lôunal leiab ta selle uue asemel teise uue lehma alt: Pajusi Juula, Mari üleaedse.

„No, mis Maril viga oli?“

„Näpud teisel valusad, tellis mind täna minna.“

„Näpud — soo? Na, see on isegi proua!“

Pärastlôunasel luusil juhtub herra von Kremer môtetesse süvenevat, nii et ta ennast Kruusemäelt leiab, kuna ta karjamôisa tahtis minna. Vainul, Prillupi värava ees, visatakse kurni. Viskajad on Tônu lapsed ja nende uus ema. Kôik kolm, iseäranis aga ema, on täie tôsidusega vôitlusele andunud. Viimase silm môedab igakord môtlikult maad, enne kui hoogu vôttev käsi kaika laseb lendu, ja kui môni pulk ruudust kargab, siis saadab teda trehvaja iseteadlik

„atata!“ Saksa nad ei näe, ei näeks teda ka siis mitte, kui ta lepapôôsa taga varjul ei seisaks.

Ja Kremeri herra ei eksita neid. Ta vaatab heameelega vôidumängusid pealt. Ise pole ta küll kunagi spordimees olnud.

Ja kui ta partii lôppu on näinud, lensib tuldud teed tasakesi tagasi, niiske huum silmis ja suu ümber jooneke vallale tikkunud noorust.

Teisel päeval istub Prillupi Mari jällegi môisataras lehma all, töötôsine ja sônakehv nagu ikka. Kappa tühjendades vaatab pisut kôôrdi ja pöörab nôksamisi pead tavaliku seesmise kadunuse pärast. Mitte vôimata pole, et peremees pilguke hiljem ta harvu hambaid näeb valendavat, paljastatud lôbust seeüle, et Kirjak piimakapa ümber lôi. Ja nônda möödanevad veel môned lüpsilôunad ja ôhtud, kuni päev tuleb, mil Kremeri herra kapatühjendajate seast kitsa kollase naise leiab, kelle käed ja jalad liialdatud väledusega nagu midagi püüavad heaks teha.

Pärast seda päeva hakkas Mäeküla saks arvamine lüpsi juures käima. Hein ja vili kasvasid — aas ja nurm vôitsid ta armastuse endi poole. Ta sagendas vôi kaugendas oma käikusid, ta vôttis soost ja rabastki jatku kuni pigimusta jôeni. Aga ta märkas varsti, et ta sellest vähe sai, sest et ta vähe nägi. Tema ja asjade vahele oli miski linik tômmatud, mis kohe jälle uuenes, kui ta tema korraks katkestas. Mida ta silmitses, see ujus ainult ebamäärastel äärjoontel selle katte taga. Ta aimas ennast kas vôi tunni aega kadakapôôsasse vahtivat, nägi ja vôis arvata, et ta sellele pikka kônet peab, ilma et Kremer teadlik oleks olnud oma teo pôhjusest vôi tarbest,

sest mõtlemine, tabatav mõtlemine see ei ole olnud. Ja kui ta koju jõudis, meeleliselt katkine põues kusagil salaja kirvendava rahutuse pärast, tundus talle ikka jälle midagi pooleli jäänud olevat, ja ta võitles ahvatlusega, sealtsamast ümber pöörata, et sidumata unustatud otse sõlmata. Üksnes midagi õige tühist, kuid tihti korduvat jäi talle neilt uindunud hulkumistelt vahel meele: ta oli ennast kaua pigimustas rabajões peelitanud ning seejuures kordkorralt kõvemini „Ulrich! Ulrich!“ mõmisenud.

Siis tulid palavad päevad helgete õhtutega, taevas seisis kõrgel, õhk sumises põrnikatest, alt aiaräämast vaabus lõhnapilvi mäele ja kõik näis vedelalt valguvat nagu sulatises. Videvikust kesköőni lauglles sooviku kohal sina sees kitsuke kuuserv nagu taevataadi pöidlaküüs, tema all luhas lõid mustad vetesilmad valgeid sädemeid, kaasik kapsaaia taga hoidis hinge kinni, sest ööpikk laulis. Hooned kingul aga, nende ümber sala lendlevate nahkhiirtega, need paistsid kui meelisklevad pead lendu aetud muremõtetega.

Neil õhtuil rinnutas Ulrich avatud aknal, vaatles, kuulatas, haistis ja oli nukker. Tema paljas pealagi paistis kuukesele kahvatult vastu ja avatles öiseid lendajaid ligi, nii et ta seda loomusundlikult vahel käega pidi varjama. Särgverest alles tunaeila tulnud, kannatas ta juba üksinduse igavust ning vaibus ikka enam hinge-olusse, mille põhitooniks oli vaikselt valutav lai kahjutunne. Iga õhtuga selgemalt hakkas ta tagasi nägema seda pikka ja kitsast teed, mis nii sirgelt kaugest tühjast nõmmest tuli ja tema isiku juure lõppes. Ei kivi ega tulpa ta veertel, mis midagi oleks mälestanud — mõnda tegu, head või halba,

mônda sündmust, ônnelikku vôi ônnetut, mônda maitsmist, lubatut vôi keelatut. Ja kui ta pead pööras ja ettepoole vaatas üle halelilla lageduse, milles ainult kari kirjuid lehmi elu esitas, siis nägi ta ehmatades musta katusvankrit lähenevat, eestpääsemata lähenevat, ja mitte väga kaugelt. Ta äigas pealaest üle, nagu külma higi pühkides, tômmas akna kinni ja kobis sängi, ilma piiblit kätte vôtmata. Aga uni ei tulnud. Ja ööpikk hukutas ruudustki läbi.

Kogu öö tegi ta endale etteheiteid. Ta ise, üksnes ta ise oli süüdi. Olud raskendasid, kuid ei keelanud. Ja ihadest polnud ta ilma ning juhused ei puudunud. Aga ta lükkas edasi, ikka jälle edasi, teiseks paremaks korraks, ilma et see parem kord iialgi oleks tulnud. Ta kôhkles, kus kinni oli haarata, ta tôrkles, kus vastu oli vôtta — on ju veel aega, on veel aega! Ja nônda vesistas suud, kui teised maitsesid, sest teised olid targemad.

Targemad? Kas see tarkusest olenes? Milleks salata, et tema vahekord pika juukse ja laia riide kohta küllalt ôige, küllalt lahe ei olnud? Nad tômmasid teda ligi, kuid tôukasid ka ära. Ta sallis neid olevusi „erapooletuma vöö“ piirkonnas, nad olid talle ihaldavad vôre t a g a; aga kui ta mône neist vôre s i s s e môtles — kohe lôi kartus südamesse millegi ohu eest, mis säärases ühenduses pidi peituma, kohe nägi ta tema kleidivoltides, frisuurikeerudes, kübarasulgedes kôiksugu salapäraseid ôudsusi varitsevat. Kas ta ei hakanud omal ajal, môisa rendilt vôttes, seda majagi siin teatava tagamôttega ehitama? Vôis ju ikkagi keegi leiduda, kes piskuga leppis vôi ise

jatku tôi. Kuid vaevalt jäi ta mône ette vaimus seisma, kui juba hoiatav käsi teda sabast rebis! Muidugi märgati tema vôimetust ja käidi temaga sellemääraselt ümber. Ühele oli ta „ainult Ulrich", teisele peaaegu koomilik kuju, paljudele ep olnud teda üleüldse olemas. See aga sai jälle t e m a l e tuntavaks, nii et ta sarved sisse tômmas ja karpi puges. Ning seal kiratseb ta nüüd haudjatel öödel elada neist vähestest mälestuse-raasukestest, mis talle nooruse-aastaist jäänud, kui ta septembri- ja märtsitermiinidel veinitujus teiste omaealiste ôlul mône öise rumaluse linnas kaasa tegi, mida ta tagajärel pealegi igakord ôiglaselt kahetses.

Nii siis külgesündinud kütkepelg? Mine tea. Talle tuli kauguse udust väike Frieda meele. Ta targes veel tänapäevgi kindel olla, et ta ema ômbleja vôre s i s s e oleks vôtnud, kôige legaalsusega muidugi, kui tingimised vähegi päri oleksid olnud, kui otsustavast suust mitte hävitav sôna poleks langenud: „Ja, Ulrich, miks mitte; hakka aga siis kingsepaks ôppima, milleks sul aastate poolest ehk veel aega on ning vaimu- ja hingelaadi järel huvi peaks olema." Ja kui mitte väike Frieda seepeale ise poleks kirjutanud: „Ja, Ulrich, aga sa tead, minu töö eest maksetakse nii vähe..." Millega side vormivabakski ühenduseks nende vahel katkes, sest et neiu Frieda sündsamaks pidas kingsepale mehele minna, kes ametit juba oskas.

Järgnes sellest ehk — ôndsa lese proua von Kremeri, sündinud kontessa Lützeni psühholoogilise hüpoteesi kinnituseks — viimati tôesti, et tema poeg, vähemalt oma erootilise tundekoosiga, ennem

all kodus oli kui üleval? Ulrich pidi järel andma, et selles tuumake tõtt peitus, et see rüve ja rüssak altilm, millega ta igapäev kokku puutus, teda kuidagi häälistas, vast ehk just selle üditerve rüveduse endaga. Kuid kas oli tema siis mõni veider erand? Võis neid siis nii üpris palju olla, kes näituseks muiste oma rüütliõiguse madaluse tütarde kohta — õiguse, mille soetaja ometi kindel vajadus pidi olema — jätsid tarvitamata? Ja kui üks tema Särgvere üleaedseist, vana aus Suurpalu Radeck, linna sõitis, siis võis talle kergesti juhtuda, et teatud maanteetalust paks perenaine tuli ja tõlda peatas: „Ole va hea mees ja too mulle Karu poest õite kolm naela muste villu!" Ja kas siis vend Heinrich, kellest muigati — — kuid ei, see näotus ei puutunud siia. —

Jgatahes — must vanger lähenes, ja aeg oli aru pidada, kuidas endale nii kaua tehtud ülekohut vähegi tuleks parandada.

Ja Ulrich pidas aru — öö öö järgi, külleti ja seliti. Öölaualt pistis vahetevahel palukese saia suhu — ka karp hapukaid komvekka seisis seal varuks — ja kui padi pea all kuumaks läks, mis iga kümne minuti takka sündis, siis pööras teise ümber ning nõutas ka vaiba alla, teda jalgega õõtsutades, pisut jahedust.

Üleval lae peal aga siuksusid hiired ja närisid rotid. Neil oli seal lahe elada kaheksas tühjas toas, pehmeil liivapõrandail, ruumides, kus kinnilöödud akende pärast päevalgi suursugune poolpimedik valitses, — niisama lahe ja lõbus nagu valitseja kanadel, kes seal koludest improviseeritud õrtel öömaja pidasid. Ja kuna Ulrich saia mugides, kompvekki imedes ja

patja pöörates oma elu pöörde kallal sepitses, kuulutas kukk talle ülevalt iga kahe, kägu kôrvalt aga iga poole tunni tagant, kui palju tee tema ja musta vankri vahel jällegi lühenenud. Seesinane kägu istus nimelt Reemeti Schvarzwaldi kellas. Tema häält vôis herrasruumidesse selgesti kuulda, sest et suurel paepôrandaga vahekojal, mis maja pikiti poolitas ja mille taga kôrvuti valitsejapaar ja kokapiiga elasid, väga hea akustik oli — nii hea, et neitsi Vilhelmine öised karjatusedki—teda vaest kohutasid kuumal ajal traagilikud unenäod — köögi kôrvalt siia ära kostsid. Magama uinus Ulrich alles pärast kolmandat kukelaulu, kui koit hämariku pôsed ammugi lôkkele suudelnud ja noor päev koisid otsides saali luitunud mööblitel uidas. —

Herra von Kremer viibis nii küpsiküüsi oma seesmise murrangu juures, et ta nädalaga sassi läks ja laupäeval, teda reedeks pidades, Särgveresse unustas sôitmata. Sel päeval aga toimetati tema korteris, elaniku äraolekut tarvitades, tavalikult suuremat harimist, ja nônda juhtus, et küürija pärale jôudis, kuna Vilhelminel veel käskugi ei olnud hobuseid rakkesse lasta panna.

„Ei," luiskas Kremeri herra teenijale, „ma ei môelnudki täna Särgveresse sôita, ma sôidan ôhtase masinaga linna. Aga Mari töö ei tülita mind, ma vôin välja minna, kui ta viimse toa käsile vôtab ja esimene veel mitte kuiv ei ole."

Ja nônda asus Prillupi noorik magamisekambris töösse, kuna saks kirjutusekabinetis prillid ette pani ja kôik oma tähelepaneku ühe majapidamise-raamatu arvudesse süvendas.

Nende vahet oli kaks suurt tuba — nad ei eksitanud teineteist tõesti mitte.

Herra von Kremer töötaski tüki aega täie rahuga, siis tõusis äkki üles, võttis prillid maha ja läks otsustaval sammul Mari juure.

Mari põlvitas põrandal ja liigutas nuustikut rütmusega, mis mitte kaugel ära ei olnud põhjusmõttest: jumalal päivi, peremehel leiba! Ta ei vilistanud täna, vaid mälus üht nööriotsa närida, mis tal lõuga mööda alla liperdas. Küljega lahtise ukse poole olles, pidi ta teisest toast tulijat märkama, ei tõstnud aga pead ega praotanud teretuseks suud, nagu kartes, et ajaviide hambist kukub. Ta pea, käevarred ja kael poole rinnani olid paljad, pruuni ja valge ihu peal helmendas higi, takune särgijatk ülespöördud körtsiku all jättis pringid sääremarjad katmata.

Läheneja, kes kavatsetud sõna keelelt kaotas, ulatas äkilise impulsi tõukel käe hepitades nooriku kurgu alla. Ta arvas välguvalul neid kahte vaokest pihus tundvat ja pöial puutus lõualoti sooja pehmust, kuna imelik uus, imelik noor, imelik uimav higilõhn talle pähe tõusis. Aga mitte nii väga see kõik ei närvetanud Ulrichi nõnda, et ta kätt tagasi nähvates abitult seisma jäi, kui palju enam raatsiv peapööre ja lustaka aiatusega ühendatud naerupilk, millega tema julgust vastati. Kõrvus kohisev ja silmis virvendav veri mõistatas sellest talle leiu välja, mida ta õieti ihkas, mida ta uurides tulnud otsima; kuid nüüd, teda vastu võttes, nõtkusid ta põlved ehmatusest ja süda andis nõu pageda.

Seda ta tegigi. Küürija ümbert ringi üle märja põranda tätsates, pööras tuldud teed tagasi, ilma et

kumbki sôna oleks viiksatanud. Ta hôlmad olid kentsakalt kohevil, otsekui peituks nende all vôidetud saak, mida ta ihnelt tôttas varjule viima.

Ta istus seepeale söögitoas veerand tundi üsna vagusi, ristis käed pôlve ümber, silmakortsudes ja suunurkades arg-salalik lôbu, liikmetes magus väsimus. Viimaks hakkas ta môtteta pea môtet kordama: Teine kord edasi — teine kord paremini! Ning järgneva veerand tunni pärast tuli talle meele: Mul on seal öölaual plekktoos hapukate kompvekkidega — oleks ma kompveki vôtnud ja talle suu peale hoidnud nagu kutsikale: ta oleks naerdes näuhti vasta vôtnud! — Ja Ulrich kahetses, et see tegemata jäänud.

Aga kompvekid olid seal, ja Mari oli ka veel seal — ?

Ei, parem teine kord.

Mitte muuta, mis on, mitte silmapilku rikkuda!

Ja ta jättis kompvekid ja pööras selle juure tagasi, mis oli, ja hakkas hellalt parema käe pihu ja päkka silmitsema. Nii hea oli istuda ja endale pihku vaadata, mille nahk ikka veel sooja kôdi tundis nagu udusule paitusel. Ja äkki haistis ta seda higilôhnagi jälle ja pani silmad kinni ja laskus peaga toolitoele. Näis, kui tibaks ta vurruotstest ônne maha, tilk tilga järgi paremale ja pahemale poole.

Ent korraga tundis Kremer elavat liikumisevajadust. Ta meelest oli, kui peaks ta saagiga mujale kaugemale minema, et seda uues kohas vaadelda. Tema kärsituma helistamise peale ilmus Vilhelmine, pôllenurgaga käsi kuivatades.

„Laske obused ette panna!“

„Juba? Härra pidi jo ôhtu faksaali —?“

„Ei, ma sôidan siiski Särgvere."

Aga „Särgverel" oli täna isevärki halb kôla Ulrichi kôrvus, kôla nagu pragunenud klaasil. Ja ühtaegu torkas talle pähe ta ôdede vend Heinrichilt saadud pilkenimi „kolm pinguiini". Ning kummagist nimest heitis ta pôue nagu kirmeke tusakarva kartust. Vilhelmine polnud veel ôieti uksestki, kui Kremer Särgverest taganes ja sôidu eesmärgiks jällegi linna valis. Milleks raudteega, vôib ju ka hobustega — napilt kolmkümmend verstakest! Ja tôllas oled üksinda, istud enesega eneses, môtled ja kavatsed mônusalt hällides.

Aga uued riided on kapis, ja kapp magamisekambris — ?

Ta läheks ju niikauaks eest.

Kuid ei — mitte täna enam — mitte enam jällenägemist — —

Ja Vilhelmine pidi ülikonna kabinetti tooma, kus Kremeri herra vahetuse ette vôttis, ehk küll tualetiruum juba valmis ja kuivgi oli.

Kui Mäeküla môisnik, tolmumantel seljas ja must viltkübar peas, teenija saatel lahtisesse tôlda astus, mille pôlle Vilhelmine teatava pühadusega, misläbi ta iseennast austas, tagantjärgi haaki pistis, silmas saks keskmisel saaliaknal inimest, kes nina ruudu vastu lössi vajutas. Kremeri pilk oli ainult riivav, ta arvas aga siiski nägevat, et vahtija pruntjas suu luigutavalt liikus.

Siis oli ta toosi isegi leidnud! — See ônnestas lahkujat. — Selles oli midagi, mis neid veelgi lähendas. — Selles oli usaldust, intiimsust — —

Ja korraga uskus Ulrich, et ta esimese kompveki ise talle suhu kukutas; hoidis suu peale nagu

sülekoerale suhkurt — — tema aga naerdes näuhti! Ja kuna tôld akendest mööda ümber nurga veeres, jäi sôitja rôômsalt oma kutsarile selga vahtima, nagu oleks lôbus etendus Peetri heidele kulunud krookekuue pleekinud piha peale joonistatud. Ta ei pannud tähele, kunas karja-Tooma kriimud lapsed, juba varakult ootel seistes, värava lahti tegid, ta ei näinud, et hobuserautajad sepapaja eest teda teretasid, ning tôllake oli teelahkmelt juba versta maad Särgvere poole sôitnud, enne kui ta eksitust märkas.

„Pea, Peeter, ma sôidan jo linna!"

Peeter laskis kôrvisid tükikese teed edasi sörkida, pingutas siis ohje ja puristas „tprr!" Kulus veelgi natuke aega, kuni ta kôhn habetu poisinägu pika kaela otsas pooliti peremehe poole pöördus.

„Ah kas linna vôi — ?"

„Linna jah, — ma sôidan oostega linna."

„Ah kas oostega vôi — ?"

„Ja, oostega, — ma sôidan täna oostega linna, mitte masinaga."

„Ah vôi mitte masinaga — ?" Ja Peetri rippuv lôug vajus veelgi alamale, kuna ta väiklane pea kukla-auguni ulatava kutsarikübara sügavuses näo aeglaselt jälle ettepoole viis. Peeter saatis pika silitava pilgu ruunade teravatest selgadest üle — need ei olnudki sôidu-, vaid ainult paremad tööhobused — ja kohmas siis vôrdlemisi järsult:

„Aga mol ei ole kaeru kaasas."

„Kaeru vôid linnast vôi teel osta — ma annan sulle raha."

Peeter hakkas juba ümber käänama, viitles aga jälle.

„Aga mol ei ole omal leiba ega raha kaasas."

„Eks ma anna siis sullegi natuke raha."

„Ah molle või?"

„Nojaa, — ega sa's ööseks linna jää — puhkad ja lähed kohe tagasi."

Oldigi siis nii kaugel, et sõit õigele teele ja sealt linna poole võis algada.

Neljas peatükk.

Herra von Kremer viitis Tallinnas mônusa pühapäeva ära, käis Kadriorus jalutamas, kuulas Badesalon'is muusikat, sôi Hotel du Nord'is ôhtust — ikka üksinda, sest vend Heinrich oli Särgveres ja vôôra seltsi järele ei tunnud ta vajadust — ning magas môlemad ööd kuninglikult väikses sissesôidukorteris, mis tal Särgvere omadega kokku Laiale uulitsale oli üüritud. Ainult kavatseda ei saanud ta midagi, nagu ta tulles lootnud. Tema kavatsemisega oli lugu ikka nimelt nii, et otsus sigida ei tahtnud, sest et môtted, vaevalt koondatud, lähemal järelvaatel taas lendu pistsid nagu püütud kärbsed, kui pihu praotad.

Ent Mäekülas môtles ta katseid jatkata, ja nônda liikus ta esmaspäevast peale jälle siin, ôhtutel endist viisi lahtisel aknal istudes. Ööpikk oli kapsa-aia tagant ära lennanud, tema asemele aga kägu ilmunud, ja selle virged monoloogid tegid talle ergutavat säru: kaasikus elas tal nüüd väike môttekubjas.

Ôieti teadis ta ju, mis teha, ja oli kindel, et see tegemata ei jäänud. Tagasi ta enam ei saanud — see tunne oli temas tôetundeks kasvanud.

Muidugi peab temale meelehead môistma, aga nad ei ole ju mitte nôudlikud siin looduse rüpes,

liiategi need saunades, eriti need siin sooveerel, kes kirikusse minnes üksteiselt kingi ja rätta laenavad. Ei, see täpp ei teinud vanaherrale muret.

Kuid seal oli midagi muud, mis väljavaadet tumestas, mis märklauda hämarusega looris, ning sellest videvikust tuksatas vahel nagu hoiatav näpp üles — hoiatav vôi koguni ähvardav?

Kremer arvas esiti, et see ehk kôrgema käsuôpetusega ühenduses seisab, ja juurdles järgi. Aga ta rahustas end varsti. *Nitimur in vetitum* (niipalju oli tal Toomkooli Ladina keelest veel tallel) — sest see on lihalik. Kui needki seal paksus raamatus, mida ta ôhtuti luges ning kaunisti tundis — kui nemadki, ja kôige suuremad ning tugevamad neist,otse pühaduse palge ees seisjad valitud — kui nemadki aina inimesed olid, kes kôndides komistasid — mis siis kônelda nôdrukestest nagu môni Ulrich von Kremer Mäekülast — mis kônelda ussikestest! Sest milleks oli siis usk ja milleks kahjatsus? Keegi ei komistanud ju meelega, keegi ei kukkunud üleannetuse pärast. Kes Ulrich von Kremeri minevikust üle vaatas, kes selle ôige pika katseaja prooviva pilgu alla vôttis, see pidi seda ära nägema. Enamgi. Ta pidi tunnistama, et Ulrich von Kremer kôige väetimate killast ei olnudki, et ta vôidelnud oli kui mees. Aga kôigel siin ilmas on piirid. Korraga ei saa enam. Muudkui inimene peab alandlik olema ja päästeankurt mitte silmist kaotama.

Ei, siitpoolt see eksitav näpp ei tôusnud. Ta kordas oma paksust raamatust ühte ja teist lugu, ühte ja teist ôppekohta järgi lugeda, ning leidis igalt poolt kinnitusi oma seisukohale. Ei vôinud ju teisiti ollagi. Isegi

laused mis ta enne pisut teisiti mõistnud, pöördusid nüüd, lähemal ja sügavamal uurimisel, mõttega tema poole.

Aga kust ta siis tõusis, see näpp?

Kägu kukkus ja Ulrich jõudis aegamööda jälgile.

Der Anstand. Der höhere Anstand. Sa oled Ulrich von Kremer. Vaese saunamehe naist salaja ära petta, tema selja takka — see ei kõlba. Nõnda t e h a k s e, aga sa ei ole mitte see või teine. Kuhu sul see ometi meelest võis jääda! Suurpalu Radeck'gi — tulevalgel vaadates ja valjuma mõõduga mõõtes auliselt mitte just mõni hiilgus — temagi lasknud eite pigem tõtt tunnistada, kuigi alles hiljem. Ei, Ulrich, sa pead talitama kui aumees — saunikugi ees kui tõsine aumees! Ja mitte p ä r a s t nagu Radeck, vaid e t t e: pead Tõnuga lihtsalt kokku leppima — jawohl!

Kremeri rind läks kergeks, ta otsiv hing hoidis tõtt pihus.

Ja Radeck'ist oli ta üle.

Aga see on parem ka muu pärast. Ta oli ju terane see laps, ja mitte suu peale kukkunud. Kuid mine tea — kogemata — mõni tühine asjake — mõni kõrvaline juhtumine — — saladusel on sabasi, mis otsapidi vahel välja ununevad. — Ning tema jälle — see mees: mine tunne inimest! Pealt näha vagane ja mõistlik, aga kui vihastab, kui tigedus põue poeb — kes ette võib teada, ta ise ka mitte! Siis aga: mõni kivi öösi aknast — õnn veel kui mitte tükk tina — või punane kukk katusele! Neid ei või kunagi uskuda, kunagi täiesti uskuda ja usaldada — neil on ikka üks vimm meiesuguste peale! Nii

aga: kui kôik ôiguslik ja seaduslik, kui kogu vahekord legaliseeritud — hakaku siis veel üks ühele vôi teine teisele hôlma! Siis vôib haljas riistake öölaua sahtlis kas vôi laadimata seista.

— — Teadagi, selle eest tuleb temale tasu anda. Tal peab sest tulu olema — temal nagu teiselgi. Huvide tasakaalus sisaldub rahu tagatis.

Kremer polnud aga veel sugugi selgusel, kuidas s e d a asjakülge korraldada. Ta vôttis endale aega ja pidas aru. Ning jällegi pääsis Ormuzd tema rinnas Ahrimani üle vôidule.

Välja minnes eeldusest, et tasuandja mitte rikas ei ole, hakkas ta kavatsusega kaunis madalast peale. Rent kinkida, nagu Radeck kuuldavasti? — Aga seal oli täistalu, siin ainult kuuendikukoht. — Külast siis kuuepäevane? — Aga neid oli tal ainult kolm ja ühegi rendileping ei lôpnud nii pea. — Môisa vôtta, — Peetri asemele kutsariks ja tallipoisiks, — muidugi parema palgaga? — Aga naisemehe korter puudub, — alttoa paar kambrit on neid paginal täis, paarisi, vallalisi ja lapsi, ning pesuköögiga ühendatud vihusaunaski elab üks poiss lese emaga.

— — Kahju, et kôrtsi ei ole — ja, sest on kahju! Mis siis oleks viga: päris tavaliku rendiga sisse — näe küllamees pealegi! Aga mis parata — naabrivalla kôrts otse piiri peal ja kirikutrahter mitte kaugel teisel pool!

— — Vôi teeme ehk sulaga? — Kôige lihtsam, kôige puhtam — mis?

Kuid ei! Sellele môttele tôugati kohe vastu, ja tugevasti. Näiks ju nagu k a u p — nagu öine kaup linna uulitsal vôi teatud asutuses. Ei, seda mitte, ei

kummalegi sula — ei kummalegi paljalt pihku, leidub teisigi vorme!

— — Ja ülepea, Ulrich: ära ole nahkjas, ära tingi! Sa pole rikas, aga ka mitte vaene või ihne. Määra neile, mis nad õnnelikuks teeb — õnnelikuks ja tänulikuks!

Aga mida siis näituseks?

Noh, hm — kuuluta kohad sügise müügile! Tahtsid seda küll alles paari aasta pärast teha — nende endi palvel — nad on siin ju nii kõhnakesed kõik, aga võid ka kohe, see on sinu õigus. Ja siis üks kingitusena noorpaarile — minugi pärast üks väikemaist! Sest vähemalt pooltest vanadest ostjaid ei saa, see on kindel.

Nõu meeldis vanaherrale, ja ta pidas temast tüki aega kinni. Aga seal kerkisid kaaluvad mõtlused vahele. Mis siis, kui ühendusel pidet ei ole? Kui aasta või paari pärast — ükskõik mil põhjusel — lõpp tuleb! Nemad kui mina — inimesed oleme kõik kolm — —

Kuid selsamal pilgul pisteti Kremerile midagi pähe, mis ta silmad suureks vedas ja käe põlve peale laskis laksuda. Ise kähvas istmelt.

Korras. Ainult nõnda. See on alus, mis kannab.

Ja ta meelest oli, kui avaneks uks ja sisse astuks tuttavalt ja koduselt naeratades see suur laps.

Nii oli aus. Teol oli kõrgustki. Mitte igaühe hoolde ei usta säärast elusoont, pealegi rahalise tagatiseta, sest kust ta seda võtakski. Otse hea õnne peale, täie riisikoga! Asi nõuab nimelt enam annet ja oskust kui pealtnäha võiks arvata, ja Tõnu, tossike — — aga olgu — meie mestame!

Ja n e n d e külg! — Ma usun (herra von Kremer naeris ja vaatas kentsakalt paremale ja pahemale poole) — ma usun, nad vôivad rahul olla, kui nad pilgu Jaani peale löövad! Nad vôiksid tänulikudki olla — ja tôepoolest, seda nad vôiksid! — —

Ta hakkas tôeleidja ärevusel nurgast nurka sammuma, käed püksitaskutes ja turi kôrgel; môned üksikkarvakesed pealael mängisid tuule liigutusel. — — Teadagi; aate teostusel on oma kisud, ja kaunis tüsedad. Jaanile tuleb kautsjon tagasi maksa — kautsjon ja ette vôetud raha. Viimast vôib ehk vähehaaval kohe hakata kahandama ja kui sügisel rikkam rüpp, siis oleme jüripäevaks tasa. Kuid kautsjon — see nôuab iseäralist operatsiooni, ja mitte kerget — paraku mitte kerget. — — Aga olgu — meie vôtame selle ohvri kanda!

Ta jäi peegli ette peatama ja vaatas julgelt teisele Kremerile silmi. Ta tundis, et nende vahel nüüd üksmeel valitseb. Ja selsamal seisul täiendas ta oma môttekäigu lôpule.

— — Jaan muidugi läheb ära, siis annan Kuru kuuendiku neile. See oleks veel peale kauba. Selle järgi on mônigi maias olnud. — Ja kui ma veel edaspidi lehmi rohkendan, siis — — na ühe sõnaga: Der Vorhang kann aufgehen!

Ta vôttis kepi ja kübara ja läks jalutama.

Aga eesriie ei tôusnud ja Tônu ei ilmunud. Puudus kutsuja. Kremer lükkas kutse päevast päeva edasi, teadmata, mil pôhjusel. Ehk olgu siis sellel, et homme parem näis kui täna ja ülehomme veelgi parem.

Ühel hommikul silmas ta männiku all Tônu ja hüüdis teda. Aga kui mees tuli, polnud hüüdjal midagi öelda.

„Ah tühja — meelest läks!"

Tõnu arvas, et ehk võlg, ja ütles: „Mis mul vajaka jäi kevade — eks ma tasu suvetööga ärrale ää."

„Ei, ei, see oli miski muu asi," vastas saks juba minekul. „Ehk astud üks õhta kunturi sisse, küll ma siis ütlen."

Tõnu astus „kunturi" — see on Kremeri herra kirjutuskabinetti — teise päeva õhtul sisse, tuli aga vist vara, sest saksal andis üsna mõelda, enne kui teadis peale hakata, ja siis küsis ainult:

„Ah soo — kas sa Reemetiga kahaheina pärast juba rääkisid?"

„Reakisin küll."

„No kust ta sulle lubas?"

„Eks ikke soost, kust mujalt."

Vanaherra vahtis aknast välja ja mõmises midagi, kuuldus peaaegu nagu: „Võiksid kõrgemastki saada," kuid selle peale vanduda ei võinud Tõnu mitte. Ja siis ütles korraga:

„Kuule, Tõnu, sa võiksid õige sügise mõisa põldude ligidalt kõik berberitsipõõsad välja juurida. Särgvere ärra luges ühest raamatust, et need olla viljale väga kahjulikud. Neist akatagi kõrreviljale see roostehaigus külge."

„Aga sügise tulevad korudnikud linnast ja maksavad marjade eest ärrale raha."

„Ah need kurgisoolajad? Mis nad raiped mulle maksavad! Kahju kümme korda suurem. Võid jo peale akata, kui nad tänavu ära on käind. Aod võta omale".

See oli kõik. Ja sügiseni palju aega. Tõnu ei mõistnud, mis häda tal nende paburitsidega juba praegu oli. — —

Järgnevad päevad elas Ulrich loiult imelikus umbses tusas. Ta ei saanud endast aru, midagi temas pidi asemelt ära olema. Kôik oli joones, ja ometi mitte! Süda oli valmis, ja ometi mitte! Ta ei näinud enam miskit näppu, ei hoiatavat ega ähvardavat, ja tammus siiski paigal. Mis see vôis olla, mis see veel vôis olla?

Häbenes ta neid? Neid môlemaid ja muid?

Ei, vastas ta naeratusega, mis pôlgtusest liiga kaugel ei olnud. Nemad ja nad kôik siin — nad vôisid temast môelda, mis tahavad, see ei teinud talle sooja ega külma. Nende pärast oli ta ennegi olnud ja teinud, kuidas ja mis ise heaks arvas, muidu peaks ju hobuseid ja vareseidki häbenema. Kolm hinge ainult ei tarvitsenud seda teada — need kolm Särgveres — need kolm pinguiini, ja neid teadmatuses hoida ei vôinud ju raske olla.

Aga Kremeri herra istus lahtisel aknal ja meeliskles edasi, ehk küll kôik joones oli, ja tema môtlemisel ep olnud enam ôiget sigi, sest et kukulind kapsaaia taga varsti vaiki jäi. Vist lendas see jälle kuhugi ööpiku asemele, ergutust laulma mônele muule visavôitu peale.

Kuid käolegi tuli asemik.

Aga see ei laulnud, vaid naeris.

Ta möhitas all soos naerda, nagu näeks ta sealt mônd ennenägemata narri.

Mäeküla saks pidas teda esiti linnuks, sokuhäälega linnuks, hakkas aga viimati uskuma, et see inimene on — inimene vôi môni sarnane elukas. Ta arvas tema sagripead ja kikkhabet, ta tömpnina ja peiarisilmi nägevat, ja kui ta pilku teritas, siis seletas veel mehikese sôrgu ja sarvemukse.

Nüüd lõi Mäeküla mõisnik rusikaga aknalauale ja tõusis üles, kumbki kihv põse peal otsuskange teguvõime. Pilada ta ennast ei lasknud.

Ta ei saanud aga veel teole asuda, ta mõõtis hoogu võttes alles oma nelja toa ühist pikkust, sammudega, millel raudne kõma oli. Seal lõgistati kuskil linki. Kremer läks ja avas. Kabineti lävel seisis Mari, korvike käevarrel.

„Ma tõin ärrale mune, aga köögis põle inimesehinge, uks on lukus."

Ta vaatas saksale suhu, mis lahti oli läinud, aga et sealt vastust ei tulnud, siis jatkas seletust:

„Ehk ärra võtab ise vasta, mul põleks aega oodata, pean kirikupoodi minema."

Ainult käega tähendati talle, et ta sisse astuks, ja kui see sündinud, vaigiti talle veelgi näkku.

Kremer oli tõesti pisut agrane. Ta nägi Mari esimest korda paremas riides ja nii puhta, nii imepuhta näoga. Silm selles puhtas näos tuli säärasel selgusel esile, et siniseid kristallisid musta tera ümbert võis lugeda. Päevatuski oli maha pestud, nii et kael ja lotike lõua all ainult vähese varjundi võrt valgemana paistsid. Midagi perutavat pidi ka värvides olema, mis noorik peas ja ihul kandis, kuigi need nägija vaate ees vahetumalt ühte valgusid ebamääraseks uduks. Selgemalt teatavaks sai talle üksnes tumepunane tanututt, sest see õõgus nagu üksik süsi kollaka tuha sees.

Et midagi teha, võttis Kremer Mari käevarrelt korvi ja jäi seda sangapidi kahe näpu otsas õieli hoidma, nagu sisu raskust kaaludes.

„Ma tahaks korvi tagasi saada," tähendas Mari temale omase välgatava naeratusega, mis sädeme-

sarnaselt ühtlase tôsiduse seest hüppas ja sinna jäljetult jälle kadus.

„Tagasi — — soo — — na, siis laome nad siia — —"

Kremer pistis korvi pahemasse kätte ja hakkas paremaga mune paarikaupa kirjutuslauale ridama. Aga vist oli ta tegev käsi ennatlik, sest üks muna kukkus maha. Môlemad isikud vaatsid sellele järgi: juba tekkis vanaherra saapanina ette suur kullakarva silm.

Ainult pillaja naeris, vilge puna pôskil, pealtnägija aga jäi tema oote vastu üsna tôsiseks.

„Lubage", tähendas noorik, vôttis saksalt korvi ja ladus munad rahuliku väledusega rohelise kalevi peale. „Viisteist paari — — sellega kokku." Ta näitas näpuga pôrandale.

Mari mittenaermisest seesmiselt kinnitatud, suutis herra von Kremer oma sônale teatava naljakirme peale panna, kui ta maha vaadates küsis: „Aga mis me s e l l e g a teeme?"

„Ma vôiks ära koristada, kui — —" noorik lôi pilgu ringi.

„Ei, ei -- ma ütlesin aga nii soota, — küll Vilhelmine koristab ise."

„Ehk minestab ää, kui nääb?"

„Küll ma äratan ta jälle elusse."

Ettekujutus sellest äratamisest näis vôimsalt Mari naerulihakseid liigutavat, sest nüüd valgustas välk laialt ja eredalt iga joonekest ta puhtakspestud palgel. Ta silm säras, ja harvad hambad tulid nähtavale, ja rohke rind ilmutas peidetud elu.

Selles aga oli midagi, mis Ulrichi teadvust kahandas. Ainult undamisi mäletas ta minut hiljem, et ta

Marile suuremat raha pakkunud, et sellel tagasi ei olnud anda, ja et ta paberi talle siiski pihku pigistas, vist kogeledes, et noorik ju edaspidigi jälle mune toob. Selgemalt meeles oli tal, kuidas ta ust avaja käevarrest äkki kinni kargas ning häälega, mis talle endale vôôras, valju karuse häälega käsutas:

„Ütle Tônule, et ta homme kunturi tuleb — — ütle, et ta juba täna ôhtu tuleb!“

Viies peatükk.

Kui Prillup „kunturist“ tuli, ei targenud ta oma puudlinäole tunnetekohast ilmet anda, niikaua kui herrasmaja aknad liig ligidalt talle selga vaatasid. Ta hoidis ôlanukid kôrgel, pea maas ja pikad koivad pugeval kônnil. Alles paarisaja sammu pärast vahtis tagasi ja naeris. Astus siis jälle, vahtis jälle tagasi ja naeris jälle. See sündis veel kolmat korda ja pôhjalikumalt, kui Prillup sarapiku äärt mööda kingule jôudis, millega Kruusimäe kôrgendik algas. Siis ajas enese täiele pikkusele, tunnistas tüki aega tôsiselt ehas punavat maja, kiskus, hammas huulel, mône ettevalmistava lôusta ja laskis siis vabisedes midagi vallali, millel imelik sarnadus oli siili podinaga. Ja sellele kugistas vahele, käed kramplikult niuete ümber:

„— — Nalja! — — Nalja! — — Vaja kôigile reakida!“

Prillup sammus alles edasi, kui ta valingust täiesti vabanenud, ning minnes lôi märjad silmad ringi, kas ei näeks kedagi, kellega hakatust teha. Aga tee oli tühi eest ja takka. Pôsenukkideni ulatavas rôhmases karvandikus püsis tal suure naeru jäänusena veel kauaks muigevirvendust, kuni üks uus môte selle ajutiselt kustutas.

— — Vôi kelmas teine? — — Tahtis aga nii narrida? — — Noh, et liiga noor vananässile? — — Et mis ta peaks vastama? — — Et kas pätajalg, kui kuuleb — — ?

Ta vahtis vildaku peahoidega pastlaninade peale maha ja laskis endal uuesti kôik mälust läbi käia, mis ta kuulnud ja tähele pannud. Nähtavasti jôudis ta aga otsusele, mis vahele vilksatanud môtte pelgu ajas, sest juba lôi ta karvane palg jälle lustakalt loitma. Korraga pistis näpud habemesse, tôstis niiske tordi nina alla ja nohistas nuusutada — — „Äm — — äm — — pagana märjuke! Ise nagu susla, aga näe, mis rôngaid teeb südame all!" — Prillup oli kontoris kaks ôlleklaasitäit portveini joonud ja suu pühkimata unustanud.

Kuna ta nüüd naerukil värava poole lonkis, parema käe pöial otseti südameaugus, kus peremehe märjuke lôbusaid rôngaid tegi, ning kindel otsus peas, kunturis kuuldud hullu nalja soojalt lähemale vastutulijale jutustada, et teisedki saaksid naerda, juhtus talle äkki midagi, millest ta endale aru ei teadnud anda. Ta keeras teelt kôrvale, ning seal, kus kolm üksikut kaharmända kingu liivasel rinnakul kasvasid, seal vôeti tal järsku jalad alt, nii et ta seliti täiel pikkusel kidurale murule langes.

Piimad!

Prillup jäi eha sisse vahtima, pärani silmil, vagusi kui nott, käed risti pea all. Taevakaar küdes veel igakarva punases ja igakarva kollases, ühel pilverünkal keset kaart, kuju poolest nagu kahepeaga must vapikotkas, olid nii herehiilgavad piirjooned, kui seisaks lind avanduse ees, kust taevariigi sära

talle selga paistis. Veel teisi taevaloome nihkus lõunast kumavalda, mõned sarnased maistele, mõned võhivõõrad, ja lõid servist loitma, kui kotka kohta jõudsid. Kuid aegamööda halenes hiilgus, värvid võtsid ikka enam tuhmi sekka, ning Tõnu palg oli viimaks sinine kui villisurnul.

Ta aga pikutas edasi oimu liigutamata. Käsi ja kaela mööda vilasid väiksed mustad sipelgad, sest peaga oli ta nende praolise pesa ligi sattunud, ning üks vidises praegu habemest ja huultest põigiti üle.

Viimaks ometi tundis Prillup kõdi, häigas paremalt ja pahemalt poolt ning tõusis istukile. Siis vehkles räpakalt silmade eest, nagu sääska tõrjudes, ja hüppas püsti. Ja nüüd mängis ta karvases näos jälle midagi endisest naerust.

Aga kui ta teele tagasi jõudes Otsa vanameest eel nägi kõmpivat, kimp rehavarrepuid õlal, ei tõtanud ta temale mitte järgi, ja kui talle vainul Väike-Jüri Krõõt vastu tuli, ei olnud Tõnul ka temale midagi rääkida. Ta sammus otseteed Prillupi värava poole, nii iseeneses, et ta kiigest sülla kauguselt mööda läks, ilma Pajusi plikade teretust tähele panemata.

Väravas keksis talle Kaaru vastu, mitte ainult saba, vaid poolt keha väntsutades; ta paljastas naerdes oma valgeid hambaid ja turtsus kõigest hingest. Aga temalegi polnud tulijal musta ega valget lausuda, ja tasuks sai talle ainult, et peremees seespool väravat ta peale maha jäi vahtima. Kuid see aineti vahtimine suuril silmil ja püsiv paigalseismine tundus Kaarule varsti õudsena, nii et ta paremaks arvas videvikku kaduda, mis tuhatolmu peenusel üle õue varises, joonte teravust nürides ja kujusid jämendades.

Prillup tahtis juba toa poole pöörata, silmas aga siis kolme halli kogu aida kôrval aia otsas, ja läks sinna. Nagu suur öölind kahe pojaga, teine teisel tiival, ligistikku koos, istus seal Mari Juku ja Anniga, kôigi nokad soo poole sirgu.

„Mis imet te siis ôige vahite?" naeratas isa.

„Meie kuulame, kuda Tapu rahvas juttu ajavad," vastas Anni sosinal, „ole aga vait!"

Ôre, jahe ôhk oli tôesti nii hingetu vaikne, et sealtpoolt soomadalikku, Kruusimäe kôrguseni kerkivalt kallastikult, mille laugul Tapu küla vôsavöö vahel mustas, inimlikku häälitsemist vôis kuulda — nii üllataval, naerusel selgusel, nagu seisaksid nägemata sônelejad lähema pôôsa taga. Küll jäi side sônade vahel enamasti umbusesse, nagu kaas pandi taoti peale, pudenes aga ka môistetavaid lauseid ja sônu, mis lülis eelmistega veidra môtte andsid.

Kuid kolm kuulajat ei naernud imelikul kombel mitte, kôigi suud ja silmad olid pônevil muutumata tôsiduses, ainult et lapsed emale vahel ôplikult näkku vaatasid.

Nüüd tümises nägemata vanger, nägemata hobune puristas; keegi köhis ja keegi vilistas, kusagil määgis lammas ja kusagil kähvas koer haukuma — kahtlane, kas maapinnal vôi ôhus, kas ilmsi vôi unes. Ja kui ajuti iga kahk kustus, siis oli, kui kuuleksid teise ja iseenda môtteid. — „Söök on laual — meie sôime juba," tähendas Mari pead pöörmata.

„Kas teie siis veel ei tule?"

„Küll me tuleme koa."

„Môni uudis nüüd — vôite jo teine kord jälle —"

„Mine aga, isa — sa rikud meil kôik ää!“ ütleb Juku. —

Prillup oli juba sängis, kui nad tulid, aga veel ärkvil. Lapsed jäid tuppa, nad magasid seal. Mari hakkas kambris lauda koristama. Kas pean vôi mitte? vaakus Tônu teki all.

Toas jäi vaikseks, uks tômmati kokku, Mari ronis voodisse. Noh nüüd, môtles Tônu ja tômmas näo juba naerukile.

Ent sealtsamast lôi Prillupi silma ette, kuidas nad kolmekesi aia otsas istusid ja Tapu küla hääli kuulatasid: miski kartus vajutas tal näpu suu peale. Ta jäi ootama, ehk küsib ise, mis vanamees tahtis.

Kuid Mari ei ole uudishimulik, ta teab seda, ja nii ootab ta lootmatalt. Ta kuuleb teda haigutavat, ohkavat ja soiku jäävat — soe selg tema puusa vastu. Ning siis algab ühtlane nohin, noor ja magus. Ja Tônu oma kôigile räägitava hullu naljaga jääb üksi kogu ööks. Ta veeretab seda ühest peanurgast teise, kuni hommik koidab.

Siis aga tôuseb kavanenud otsusega sängist. Ta tahab kônelda, kui silmapilk päri on, kui nii näib, et nalja mitte suisa naljaks ei vôeta, vaid selleks, mis ta on: nali küll, kui just tahetakse, aga ka mitte nali, kui jälle teistviisi tahetakse.

Vôib ju tôesti môlemit pidi. Kui ei, siis ei — kui ja, siis ja! Môni asi nüüd, kui nii kukub ja mitte teisiti! Olgu ometi reakidagi. —

Ja nônda laseb päeva mööda, mis paras pole ja valib järgmise, mis parajana paistab. See on nimelt pühapäev, see on puhkepäev. Puhand inime on môistlik inime.

Ja kui nad kahekesi lõunat söövad — lapsed sõid ja lippasid kiigele — ja kui Mari jutu on lõpetanud lehmast, keda kevade pidi jalgele tõstetama ja kes ikka veel piima ei taha anda, sest et liiv ja kruus karjamaa-raadikul süüa ei sünni, siis tõmmab Prillup habeme itsakile ja ütleb:

„No, kui meil pailu piima peab olema, siis tee aga, mis mõisa vana himustab — siis võime piima sees ujuda ja või sees püherdada."

Mari tõstab küsivalt silmi, Prillup hakkab podinal naerma.

„Ja, ja, päris tõsi ikke — jumala püha nimi! — — Reede õhtu — tead jo — — ise tõid veel sõna — — „Noh, et tema koa üksik inime — ei käi võerusel ega jända püssi või oostega — koeragi põle teisel — et õhtad pikad ja igavad — — et mis siis n i i oleks — Ja tema võtaks Jaani käest piimad ja annaks meile —"

Mari on tõsine, ta vaatab pisut kõõrdi.

„Kontrahi lubas teine heamees kohe kirjutada, kui aga sina (Tõnu hambad välguvad rõhmaste karvade vahelt) — — kui sa aga ise — — ja Kuru saaks koa meie kätte — — —"

Mari võtab pihutäie kartulikoori enda eest laualt ja viskab talle näkku. Suuga pole tal midagi juure lisada.

Sellega on nali maetud. Ühte- ja teistpidi.

Prillupi silmavalged kisuvad tõmmuks, ta pilk kustub, habemes ripub tal kaks halli koort.

„Sa pidid täna vist toobrile vitsad peale panema," ütleb noorik viimaks ja tõuseb lauast.

Tõnugi lõpetab. „Ja, ja, küll ma võtan varsti käsile." Ta pühib suud ja häigab koored habemest.

„Tühi teab — kuluks õige korraks jälle silguranda minna — — vintsked ja tulisoolased teised, ja ega neid seal tünnipõhjas enam kuigi palju olegi — —“

„Eks nad ole praegu nahkjad.“

„Nahkjad küll, aga värske kala ikke värske kala.“

Prillup tätsab ukse poole ja läve ees ringutab võimsalt. Ta süda on korraga imekerge. Ja nüüd podiseb tal naer kurgust, mis karge ja selge on nagu lättevesi.

„Totraks läind! — — Näed isegi, et totraks läind! — — Maksa sul narri pärast pahandada — —“

Mari talitab rahulikult laua kallal, selg mineja poole. Vööt päikest kuldab tal kukalt, udemed liiguvad ja punavad nõrgalt.

„Ja mina — — näe, alles täna — alles täna akkasin lorama — niisama naerupärast — et mis siis on — et mõni asi nüüd! — — Ütlesin jo koa suu sisse, et või siis ärra tohib vanu-igi veel — — — Kuradi seemiskar nihuke!“ lõpetab Prillup ja astub uksest.

On nimelt silmapilke, kus Marilt ei maksa vastust oodata.

Aga kui Prillup õues on, kuulub lahtilükatud kambriaknast muretu laulusumin: „Kui talve-ajal mered jääs — —“

Esmaspäevast peale niideti soos, hein oli kõva kui traat, kõik ilm sagises vikatiluiskamisest. Prillup lõi laia kaare, sest käevarred polnud tal koivadest palju lühemad, ning jõudu jatkus ja tuju kah. Oli ju mõnus tunne jaoga varemalt valmis saada kui mõni teine ja koju minna — päevatera veel soojalt seljas. Õieti tundis ta sellest alles tänavu mõnu, ja teised mehed naersid, et näha ikke kohe, et Prillupil pulmasärk veel seljas (naisi nimelt

mõisaniidul soos ei olnud, need tulid pärast loogu võtma). Ja Prillup naeris vastu ja kelkis nooriku noorusega ja nöökas Väike-Jüri, kelle eideke juba krimpsu kuivas. Prillupi meelest oli, kui poleks ta oma eluga veel kunagi nii rahul olnud.

Ent mõne päeva pärast lõi Tõnu tõttus lonkama. Ta luiskas ülearu sagedasti vikatit, pani ülearu sagedasti piipu ning aplamisi pidas vaheaegu, millel miskit nähtavat tarvet ei olnud: vahtis lihtsalt padusse ja ojasse ja sügas kukalt. Ning õhtu vitsis nii aeglaselt Kruusimäe poole üles, kui oleks tal Mari asemel naine kodu — krimpsus nagu Väike-Jüri Krõõt. Ja siis tuli õhtu, kus ta otseteed koju ei läinudki, vaid vikati mäerinnakul põõsasse pistis ning aiaääri ja põllupeenraid mööda ringi suure aru poole kuukas, kus mõisa välja ja aasa vahel, tee poolt vastu mõisa karjamaad, Kuru kuuendiku-koht aset oli.

Prillup ei teadnud isegi, mis ta siit õieti otsis, aga näe jalad viisid. Ta hiilis esiti võsa varjul — ilm oli pilvine, hämarik alganud — Kuru heina- ja põllumaa vahel ümber, ronis viimaks üle kiviaia karjamaale ning jäi seal ühel kingul, kust vabalt talu õue võis näha, kukispuupõõsa alla küllitama. Käes oli tal veel salgake lihavat odraorast ja mõned pikad haljad rukkikõrred Kuru nurmelt.

Talu õues oldi sebivalt liikvel: perenaine tuli toast leivakotiga, tütar aidast piimalähkriga, poeg nooruke rehealt heinakessiga. Kõik paigutati piimaankrutega koormatud vankrile, mis raudja ruuna taga väratil peatas. Sättimisega oli tegemist, sest peale võikasti ja ankrute täitsid ruumi veel kaks vasikat, kelle pead suurte, nõutult liikuvate kõrvadega

põhu seest üle tagumise otslaua paistsid. Ja siis ilmus Jaan ise oma veerleva nutiga, valge rätt kaelas, mustad säärsaapad jalas, linnapiits käes. Ta hüppas hooletult peale, hüüdis üle õla veel ühe käsu, ja vanger veeres sahinal liivast teed mööda minema.

Vara hommiku on ta linnas ja koorem muutub rahaks. Piim, või, vasikad — paari tunniga saab kõik krabisevaks paberiks ja kõlisevaks hõbedaks. Ja see nõidus kordub kolm ja neli korda nädalas. Ning vaheajal kasvab kodus leiba omale ja leiba loomale.

Prillup vahtis vankrile järgi, rukkikõrs suus, odraoras pihus. Kõrt nakitses närida, orast niperdas õõruda. Viimasest said ta näpud märjaks, nii mahlakad olid harjased lehekesed, ja tihke lõhn imbis ninasse. Ta tõusis alles üles, kui vanger kahest väljaväravast läbi oli ja Kuru Jaani must müts tudisedes suure tee nõtku kadus.

Paar päeva hiljem sigines Prillupi kitsas ja kõrge kogu piimakambri lahtisele aknale. Õieti mõisteti selle nimega kaht vaheukse kaudu ühendatud kambrit: tagumises hapnesid piimad, eelmises tehti võid. Nüüdki väntas Kuru perenaine ees võimasinat, kuna Jaan taga sooja toobrit tühjendas. Plika-ealine tütar uhas piima talle toobiga püttidesse ning tema paigutas need ridamisi avaratele riiulitele, mis nelja korrana seinte külge ehitatud. Reemeti emand ja toobri toojad olid juba läinud.

„Tere lõunat, ja jõudu!“

Jaanil ei ole ruttu sääske vastu teretada. Ta tunneb Prillupi häälest ära, ei pööra seepärast peadki, vaid tätsab täie pütiga laudise poole, mõlemad räpased

pöidlad nukini piima sees. Alles tagasi hoovates riivab pole pilguga aknale tekkinud varju.

„Tereks! — Liisu, ulata tühje!"

Tõnu toetab õla keskpuu vastu ja jalutab silma ühe- ja kahekordistel pütiridadel. Ta karvane nägu on kosivalt naerukil.

„Nät seal – sul jo küll ja küll seda kaubakest!" Ta nuusutab kuuldavalt, nina õieli: „Aisugi nii, et paneb inge kinni."

„Võiks enam olla — võiks palju enam olla."

„Minek siis nii ea?"

„Kus ta peaseb! Apu piim suveaegu — ja Mäeküla oma liiategi!"

„Või selle peale nii maiad teised?"

Kuru tõstab nina ja silmi. Esimene punab ja kestab päikese põletusest ja on otsast imeterav, mõlemad teised siravad siniselt ja tillukeselt nagu linaõilmed.

„Kas sa's ei tea veel, et Mäeküla piim on kuulus?"

„Voata!"

„Turul, sa kullake: aiva Mäeküla ja Mäeküla! — Mäekülalt saab pudru, teistelt apu vett! — Kaupmehed muidugi koa — — Mitte nii täis, Liisu!"

„Või meie kihvamehe lehmadel nii ea piim?"

„Lehmadel? — — Eit, kas kuuled — tema arvab, et lehmadel!" Jaan naeratab üle püti võikambri poole; see naeratus on isevärki hapukas nagu ikka ja viib sinisilmakesed laias lagedas näos peaaegu kinni. „Nii palju tead sina mehike ka ollendri asjust!"

„Ei noh, piim peab olema paras apu ja mure, eks seda tea isegi," parandab Prillup, „ja ega lehmad apenda, vaid ollender apendab."

„Seda arvame meiegi." Jaan viib püti paigale, äigab särgikäisega triibulist vesti ja tuleb nina urgitsedes tagasi. „Aga vôi siis nüüd piim peaasi on, kui seda va kullakarva savikest ei oleks!"

„Noojaa, ärap seegi sul kuulus on?"

„Ega kaevata tohi. Küllap neil linnaski keeled suus on. Saksa teenijail päris kôva käsk: roosiga vôid — roosiga vôid — naelal olgu Mäeküla roos peal! Sel ei olla peti- ega miski muud vôerast maiku. — — Viiu, kui sa suurest kernust koort valad — pane ôige tähele, kas seal môni iir sees ei ole, sabaots nagu paistis!"

Ta vajutab pöidlad jälle piima sisse ja pöörab riiulite poole. Tema naiselik-ohtrat istmikku ja lühel-dasi reisa katavad ilmatu laiad voldikad püksid. Kodumail kannab Mäeküla „ollender" pastlaid.

„Aga sa ütled vähe olema — ikke veel vähe olema" — — Tônu pilk teeb uue osavôtliku tiiru üle pütiridade ja riivab ka ukse vahelt paistvaid kooreanumaid — — „mis siis muud: las vana muretseb udaraid juure."

Kuru ei vasta tükil ajal; ta on mônest seinapoolsest pütist prussakaid leidnud ja ôngitseb neid näppudega välja; paksupiimased surnukehad pillub endamisi siunates auklisele savipôrandale.

„Las muretseb juure — ea öelda, las muretseb juure, aga vôi lehmi laadalt muidu antakse! Siis osta ise ja too talle kingiks."

„No oli jo kuulda, et akkab rohkem pôllueina pidama ja siis ostab juure."

„Jaa, kullake, miks mitte, kui aga Kuru Jaani kriidikassast raha antakse!“ Hapukas naeratus, mille Jaan üle ukse perenaisele saadab, on seekord avaram ja paljastab ta valged terved talupojahambad sinakate huulte vahel. „Siis vôiks ka uued laudad ja tallid ehitada ja môisale teine kordki peale teha — miks mitte — miks mitte!“

Jutule tuleb tôke, sest vaheseina taga olevas perekorteris puhkeb karjasenaise „viimane“ äkitselt karjuma, kui näpistataks teda tuliste pihtidega, ning varsti huluvad paar eelviimast ühistundlikult kaasa. Siis lööb veel kiunuv naisehääl nagu pika piitsaga sekka.

Prillup tahaks nüüd vôimasindamist pealt vaadata ja Kuru perenaist eriti teretada. Ta astub ümber nurga, et esiruumi teepoolsest aknast vabamalt sisse näha, leiab selle aga kinni olevat—vist tolmu pärast, sest siit on palju möödakäijaid. Ôieti vôiks ta juba minnagi — ta on rohu-aia taga saaduveol ja kulutab oma lôunatundi — ei näi aga raatsivat ning poeb haopinu ja turvariida kôrvalt otsmisele aknale tagasi.

Hulumine ja kilamine sealpool seina hakkab raugema. Tônu toetab küünarnukkidele ja otsib, mis öelda.

„Aga kui sul teinekord sooja ajaga — ta on jo jumala-mage ja kuival — kui sul neist roosiga naeltest, sest kullakarva savist“ — nimetus näikse Tônule meeldivat — „kui sul môni neljakandiline nael juhtub järele jääma, mis sa siis teed?“

„Matan surnu maha.“

„Matad surnu — — ?“

„Nojaa, matan maha—mis surnuga siis muud!“

Tütar siin ja ema seal hakkavad naerma. Viimane ilmub lävele.

„Ää kuulagi — see on nihuke piimamehekeel. Nad potsivad vitsikutesse, mis järele jääb, ja müüvad köögivôi pähe odavamalt ära.“

„Ah soo, ah soo —“ nüüd on naerukord Prillupi käes — „lauavôi on siis niikaua lauavôi, kui ta lauavôi kastis seisab; matad aga vitsikusse, siis on käuhti köögivôi — —“

Ja Tônu kitsad teravad ôlad vôbisevad, ta karvane suu on pärani lahti; Kuru omad ei mäleta, kas nad teda kunagi nii lôbusalt on kuulnud naervat.

„No aga — vôi seda siis nüüd igaühele tihti juhtub,“ kuulukse seepeale Jaani pomisevat, kes sooja piima püttidest esimesi kärbseid püüab, „surnumatjad on ikke need, kes elusat surma eest ei oska oida, nagu va“ — ning Kuru loeb ümbruśest môned säärased ette, kelle hulgas aga Mäeküla ollender mitte ei ole.

Prillup vabaneb naeruhoost, ta hääl on natuke närtsind, kui ta kohendava vaheaja pärast jatkab:

„No, aga need kolmepäevased vasikad, mis sa sinna vead — märjad teised vist veel — — ega sul nende tühjade vahelt vist suuremat saagist ole.“

„Miks?“

„No, eks lihunik näe—“

„Mis ta näeb? Ega vasikale otsaette ole kirjutatud, kas ta kolm vôi kuus päeva vana on.“

„No eks ta katsu käega.“

„Katsugu, ega ta päivi ikke kätte soa! Tee peal ees teised, kôrtsi juures kauplevad, enamasti nokastand — kui sul aga enesel suu peas on! Tee- ja soaparaha tuleb ikke — vôivärvi vôib koa veel juure arvata.“

„No, seda kulub võimeistril vist õige pailu?“ Tõnu pöörab viisaka muigega perenaise poole, kes veel piitade vahel seisab.

„Talvel, mitte suvel; olla juba liig kollase või põlgajaidki ostjate ulgas!“

Nüüd tekkib väike talituslik sekeldus piimameheperekonnas, mis nad kõik võitehasesse viib, ning võõras läheb selle aja sees oma teed.

Kui Kuru Jaan märkab, et vari aknalt kadunud, võtab ta pikavarrega lusika ja teeb ees koore ja või ning taga piimade peale kolm pühalikku risti:

„Mine tea kellegi silma — — Oleks sedagi akent õige kinni hoida — —“

Aga Kruusimäe kandimehe jalges on midagi, mis neid salaväega mõisa piimarentniku poole veab.

Kui ta lähemal pühapäeval kirikust tuleb ja Kuru väravast mööda on minemas, ei kõhele ta kaua, vaid astub sisse. Ta on natuke saanud, ja sel elavusel kahaneb see, mis teda ja teisi temataolisi juba aastaid Kuru kantnikust lahutab, üsna tühiseks asjaks. Ta teab ju ka, mis kõnelda, et Jaanile sallitavaks külaliseks olla — seda teavad nad vallas kõik, iseäranis aga Kruusimäel.

Kuru rahvas on lõunalauas. Isa ja ema istuvad, poeg ja tütar seisavad. Isa jutt emale on pooleli, ja et külaline keegi Kruusimäelt, siis võtab ema kui kuulaja ta tervituse vastu, kuna isa kui kõneleja sõna peatamata jatkab:

„Kulla mees, sa pea ikka natuke aru koa, mis sa suust välja ajad — tee ikke koa silmaluugid lahti, kelle ees sa seisad! Kes teise sant on, ei sel maksa pugu püsti ja jalgu arki ajada! Mis siis viga, kui

juba iga künanärija sulle ninasse võib karata! Sul võib kümme korda õigus olla, aga jumal on sulle suu pähe loonud ja mitte lõuad! — — Jaa, mina olin ükskord koa sitasööja — see on õige, ega ma seda ei salga — aga mitte see ei loe, mis o l i, vaid mis o n! Sina aga, kallis vend, oled omaga nii kaugel, et sul toataga enam ei maksa käiagi — viia pole sul sinna ometi midagi!“

Esiti turtsub tütar, siis turtsub poeg, perenaine aga jääb tõsiseks. Tema piherikus näos, millel endisest jumest veel mõni laik sügisest puna püsib, liigub ainult üks kurruke kulmude vahel, kuna ta silm lusika pealt vähe ukse poole pöördub. Prillup aga ütleb:

„Nät seal! Mihukesele molkusele sa nii andsid?“

Kuru peremees sööb üürikese aega, jutustab naisele riiu lõpu hapukal naeratusel ära ning kohmab alles siis külamehele üle õla molkuse nime teatada, kes seekord mitte mõni Kruusimäe kantnik või pops ei ole, vaid vallakese päris külast üks kohapidaja, ja mitte kõige armetum teiste seast. Seda kuuldes tõmmutab Prillup õlgu ja ta põsekarvades laguneb poolpeitunud helk laiali.

„Jaah, eks sina mees ole soand omale sammalt kasvatada, — sulle oli see nõnna antud, — kuhu see kullakarva savi ja see lumekarva pudru siis ikke jääb!“

Jaan sööb jälle. Laual on herneleem ja sealiha. Ta lõikab vedrupeanoaga valget, õllivat pekki ja lükkab lahakad noa ja pöidla vahel suhu, mille ümbrus juba laialt läigib. Külalise tulekust saadik näib liha talle iseäranis maitsevat, sest tema mätsutamine on märksa vägevnenud ja näoilme palju magusamaks muutunud.

Ning higipiisad ta väiklasel rahaümargusel pealagedikul naeratlevad.

„Oo, mis on“ — ise närides — „ja jumal ise teab, mis ta kellegile ise jagab — — aga ega ma seda, mis minule osaks on ustud, ise küll ää ei söö“ — pool ohkamisi — „eks lapsed ükskord leia — —“

„Astu ligemale, Tõnu, ja toeta järile,“ tähendab perenaise kõlatu hääl vahele.

Kuru vaatab, lõug hiilgel, esimest korda täie näoga külalise poole ümber.

„No, mis ta's sinna istub — asu parem juba mesti ja tee suu seks! — — Poiss, kui su kõht täis on, siis pane käed risti ja tee et nurka saad — söömalaud ei ole aigutada ega maigutada! — — No, Tõnu — ehk katsud ja lepid, mis laualt leiad.“

„Küll ma juba lepiks, ega meie Kruusimäel sedaaega enam mälesta, mis asi liha on, ea veel kui keegi silgusabast kinni soab, aga näe — ole terve pakkumast — näe — mul jo kolm last kodu, kes saia ootavad —“

„Kolm? Kes see kolmas sul on?“ naeratab perenaine.

„Eks see kõige suurem ikke! Mõista teist naiseks veel pidadagi, peab enne veel arjuma. Ega ta küll aastate poolest — aga nii oma olemisega — —“

„Ei sa ole temaga siis hästi rahul või?“

„Ei noh, rahul olen küll, perenaine, rahul olen küll — ega ta mul kedagi paha tee, muudku et vahel ei oska teist lahus oida oma kahest, — ja teinekord — nad seal metsa pool on jo kõik vähe teist tõugu inimesed, üks nii, teine naa — teinekord

näed, et sa tast hästi aru ei soa vôi kuda tuleks öelda — aga rahul — —“

„Astu aga ligemale — ega sul rohkem täita ole kui ü k s kôht,“ otsustab majaisand, ja Tônu ei punni kauemini vastu. „Kust sa ôieti tuled? Kaude kirikust vôi? Käite jo muidu Mädakaelast paljajalu läbi.“

„Kirikust neh“, Prillup kohendab end Villi toodud toolile. „Va Trummi-Joap vôttis trahteri eest vankriotsale — ega sul siis ole teistkord jalgu lahti kiskuda.“

„Käid aiva üksi kirikus?“

„Ja noh — egas teised kaks tahaks maha jääda, kui Mari läheb — jumal oidku! — — Aga näe, ühel pôle uut rätti, teisel pôle uut mütsi — — soa jo kôigega nii nagu imustaksid teised.“

Süüakse môni aeg vaikides. Leemelurinast käib Kuru Jaani mätsutamine üle. Viina lôhna on taoti tunda. Liisu paneb tähele, et Prillup vôtmisega hästi hakkama ei saa. Ta näpud värisevad, silm ei pea paika ja pôsenukkidel heitleb puna. Liisu vaate muljel vahib ta korraks suurelt üle laua tütarlapse otsa, ja viimane ei tea, kas see pilk karistav oli vôi kartlik. —

Liisu lôpetab käsi risti pannes ja kaob vennaga toast. Ust kinni pannes riivab ta silm külalist seljatagant. Ta meelest on, kui oleksid Prillupi juuksedki rahutud.

Aga Prillup algab äkki üsna rahulikult:

„Jaah, eks selle ilmaliku varaga ole ikke küll. Ütleme, nagu sellegi maja leivavanem. Eks ole soand tihtigi iseeneses môelda, et kuhu see mees küll viimaks oma raha mahutab, kui ta teist niikaua veel peaks rahklema!“

„Teist niikaua?" Jaan naeratas hapukalt. „Ega ma põrund ole! Ega ma põrund ole, kulla mees! Pool ööd kägaras ankrute vahel köögutada, teine pool kõveras kõrtsipinkidel konutada, aastast aastani nagu igaveses killavooris — neetu, vennike! Ma tahaks käsi koa natuke puusa panna ja kord peremeest mängida: las palgalised tukerdavad. Aasta või paar veel — mitte enam — siis tahan jalga o m a mullapinnale toetada, siis —"

„Võta ometi liha, Prillup, miks sa nii närveldi nokitsed," manitseb perenaine.

Aga Prillup ei kuule teda, ta kuuleb ainult tulevast peremeest, kes tahab käed puusa panna ja jalga oma pinnale toetada.

„Ääp siis mõne sajatiinuse sealtpoolt jõge ära nopid — meie omadest pole jo ühestki asja?" Ise vahib vaagnasse ja sipsib lusikaga, kui tõrguksid herned sisse minemast.

Jaan ei vasta kohe, ta silmitseb mõtlikult väikest leemeloiku enda ees; siis tõstab nina ja veeretab pead ja tilgutab peene alandliku naeru vahelt:

„Ega tea, ehk akkab ammas kahegi siukese peale — ehk akkab viimati — mine tea nüüd nii kriipsu pealt — ehk akkab mõne mõisakese — mõne karjamõisakesegi peale!"

Ja Jaani mõlemad linaõilmed sinavad külalisele korraks silma.

Selle lusikas peatab avanenud suu ees, ja kulub nõksak aega, enne kui sealt veidi sumbunud „nät seal!" välja saab.

Kuid sellele järgneb seda hoogsam: „Nojaa — nojaa — — kus ta jääb — kus ta, kullake, jääb!"

Ja kui ta lusika tühjendanud, vapustab Prillupi kitsast rinda ja teravaid õlgu suur rõõmus naerupodin. Ta vaatab ühe pealt teise peale, ja kõik ta karvatihnik põskis naerab kadestamata soovimust.

Siitsamast saab ta kõhtki täis. Perenaine, kelle väike sõrm leivaraasukestega mängis, tõstab pilku ja katsub veelgi sundimisega õnne, ent Tõnu paneb lusika maha, vajutab oma noa liikmesse ja taganeb tooliga lauast, kui ta mõlemil kätt on surunud. Näpud äigab Vene saabaste ludussevarisenud säärte külge ära.

„Sul ehk oli viimati asjagi, Prillup?“ küsitakse pererahva poolt.

„Asja? Ah soo, pidin praegu unustama! — Mõtlen va Tiitsu Mihkliga homme õhta silguranda sörkida — ka natike värsket jaanipäevaks — — ehk võiksime sullegi kui soovid —“

Kuid Kuru on linnast hiljuti toonud; ta toob oma kalad ikka linnast.

„Noja, noja — — Väravas torkas äkki meele: astud õige sisse ja kuulad — — Ega sest kedagi ole — —“

Väline ilm vihtles päikeseleilis, karjamaa savikingud helendasid kõrbevast murukirmest läbi, ja Prillup kõndis tüki teed peaaegu kinniste silmadega. Ta jalg oli kerge, niuded nõtked ning peagi otsas jälle õre ja lahe. Nõnda jõudis sepapajast, mõisast, aidasarapikust mööda, ilma et tähelegi pani, millal. Aga kui ta Kruusimäe vainuväravale lähenes ja kolme üksiku kaharmänna kohal seisis, mille varjud kumaval liivaseljakul nagu kolm kätt haruliaetud sõrmedega tema poole kaapasid, siis tikkus talle korraga närvetus peale. Ta istus tee ääre suurele põllukivile, võttis pea käte vahele ja ägas tasakesti.

Kuues peatükk.

Jaanipäeva hommik vaatab juba kõrgelt Prillupi kuuma kambri, leiab aga noorpaari ikka veel voodist. Ta ei imetle, sest öökeselt kuulis, nad olla lastega vainul olnud, kuni tõrvatünni viimased riismed tumepunasteks pebredeks kõdunenud. Ta ei imetle, vaid muhatab ja tõuseb kõrgemale.

Magab ainult Tõnu, noorik on ärkvil. Noorik toetab küünarnükki põhupadjale, põske rusika najale ja vaatleb kuidas Tõnu magab. Tõnu magab seliti, käed kõhu peal, koon kõrgel, nina püsti ja suu lahti. Rind on tal laialt paljas, käised tagasilükatud, vaip madalale tõrjutud. Mis tema ihust nähtaval, see on karvane, klutiselt karvane — rind, kael, lõug ja põsed, käevarred ja käed. See rõhmane karvakate, pehme ja läikiv, nahka mööda roomav ja pugev, ainult käte peal õredam, ei pikene ega tihene ka suurt, kui ta laiguliseks habemeks ja täkerdanud juukseks saab. Habe lõpeb alles palekontide ümber, juuks algab juba puhk maad pealpool kulme. Ninastki kasvavad tutikesed välja ja üksikud uidud kõrvadest.

Noorikut hukutab Tõnu loomulik kasuk. Ta pilk uidab tema rinda mööda üles ja alla, peatab käevartel ja silmnäol, ja uidab jälle rinda mööda üles ja alla.

Ja siis kerkib ta vaba käsi peitlikult ja lihkub paar korda selle pôuetihnu ladvikust üle, hellalt ja vargsi, nagu kartlik lapsuke koera silitab. Ja kuna ta rahuldatud käe tagasi tômmab ja taas vaatleb, kargab tal naerusäde silmist, sest üks kooliraamatu pilt tuli talle meele, ja ta huultel kurrutab sosinal sônake „orangutaja."

Ning äkki tikub talle himu peale, kirgline himu, vastuseismata himu: pôlema pista seda pehmet, läikivat padrikut Tônu rinnal ja vaadata, kuidas ta lahinal läheb nagu kulu! Tikutopp piibu ja tubakakotiga on Tônul alati peatsis. — Nooriku käsi sirgub ja ulatab, ta silm kiiskab. Mari ajab nalja nii kaugele, et ta tiku pôlema tômmab ja ainult veel ootab, kuni väävlit sulatav leegike suureneb.

Seal aga liigutab magaja, maigutab suud ja ärkab. „Mis on — mis on?" ümiseb ta tosuselt ja äigab käeseljaga higist otsaesi. Tema ligistikku seisvad pruunpunased silmad kobavad seglaselt otsida, ja Mari meelest on kui oleksid koopad, mille pôhjast nad vilguvad, viimasel ajal suurelt süvenenud.

„Ma tahtsin sulle tuld otsa panna," vastab noorik.

„Mulle tuld — — soo — — miks siis?" Tônu pilk on naise käe leidnud, mille näppude vahel tikk veel pôleb.

„Sa oled nii karvane."

Tônu aigutab. „Kas sa seda siis alles täna näed?"

„Ja."

„No kus su silmad siis enne olid?"

„Ei tea."

Tônu aigutab jälle. „Pane aga siis tuli otsa!"

„Nüüd ma enam ei taha." Ja Mari viskab tiku üle otslaua.

„Ja, ma olen karvane — pealaest varbaotsteni ja igast küllest ja kandist. Ema ônnis ütles ikke: Tônu, sinust soab rikas mees! Meie suguseltsis pôle ükski karvane, sellepärast oleme kôik vaesed, aga sinust saab rikas mees."

„Aga ei soand."

Prillup on käed pea alla pannud ja naeruse vaate lakke liitnud. Karvad ta suu ümber virdavad jutuhimuliselt ja häälel on unistav pehme kôla.

„Ei ole tänini soand. — — See oli ema jutt — isal jälle olid teised jutud. Isa ütles: Naiste möga! Kust sulle muidu antakse, ja kellelt sa vôtma lähed! Meie pôle mehed, kes vôtma lähvad — ei old minu isa, ei ole mina, ei ole sina, poiss, — meil pôle seda sees, mis vôtab. Vôtakski vahel, kui just nina ees on, aga kui akkad vôtma — juba näed, et teine ära vôt, muudku pühi suu puhtaks! Parem juba ää imusta ega môtlegi, vaid ôhta tômma väsind keha maha ja ole julge, et pää ommiku jälle tôuseb ja et ta siis viimast korda on tôust, kui sa üks ommik enam näppu ega varvast ei liiguta. Silk ja leib, piibutäis tubakat ja suutäis viina — see on Prillupitel ikke old ja sellest ei jää sinagi ilma."

„Mis ema selle peale ütles?"

„No, ega ema oma usust jät. Kui ikke poiss karvane on ja jumalat palub, ei siis olla midagi vôimata — — muudku nugrilt käskis jumalat paluda, kes jo karvad on and."

„Mis siis isa vastas?"

„Ei noh, isal pôld jumala vasta kedagi, ega ta pagan old. Aga ükskord pahandas siiski — vist oli teine ühe suutäie asemel kaks soand: tulid just kirikust —

pahandas jah, et kust siis sina tead, kumba rikkuse pärast peab paluma, kas jumalat vôi kuradit? Näe kurat just olla karvane, jumal mitte — karvasest jumalast ei olema keegi midagi kuuld! — Mulle aga ütles üsna vihaselt: Parem ää palu kumbagi, ega sest kedagi välja tule, silku ja leiba soad muidugi!"

Prillup naeratab, ta pilk püsib laes. „See vanamees oli mônikord veider."

„Kumba sa siis uskuma jäid, isa vôi ema?"

„Ah mina? Ma jäin viimati môlemaid uskuma."

„Kudas nii, môlemaid?" Noorik hüpitas tikutoppi.

„No vaata, Mann — eks ole soand vahel ikka koa môelda, iseäranis nooremast peast, et tômmad ôige rihma vööle ja lükkad mütsi teise kôrva peale ja lähed ja otsid miski muud, et kui teised leidsid, ehk leiad sinagi, ja kui ônn ea, ehk akkab kobedamgi noos kuskilt pihku, sest ega sullegi nina asemel sarv näkku ja silmade asemel tammetôrud pähe ole pistetud, küll sa koa ikke natike haistad ja selitad, ja mis su käed kohe ei oska, eks nad seda vôi ôppida, liiguvad jo liikmetes, ega nad ühest tükist ole, ja et sa siit kruusirühast ja rabaaugust kord välja soaksid! Näe nagu Vuti Mihkliga sealt t a g a n t soo äärest. Môistis teine natuke puutööd — mis ta'nd suurt môistis, ise niisama akkas, niipalju môistaks mina ja iga teinegi — aga näe, pistab ükspää kerve vöö vahele ja l ä h e b! — Seda minust ei soa. Ma môtlen küll, aga ei lähe. Läveni saan, aga mitte üle. Justku oiaks keegi sabast kinni."

„Mis sest Mihklist siis sai?"

„Noo, mis Mihklil viga! Juba kolm maja teisel Kassisabas, üks poega. Koland esite môisates ehituse-

tööd teha, pärast linnas, siis akand podretsikuks — vôta kinni, kuda see tal nii sobis — ja nüüd ehitab teistele majasi, ja teiste omadest jääb ikke niipailu palka ja laudu üle, et Mihklike mône aja pärast jälle omale vôib ehitada."

„Nônna on küll odav ehitada."

„Seda ma arvan!" naerab Prillup podinal. „Ja ärra peale kauba: vaatab käed taskus pealt, kudas palgalised tööd teevad. — Aga vôi see siis ainus on, keda ma tean. Ühe Mardist poisiga teenisime all külas üleaedseid, ennegu isa suri. Häh, kurat — see läheb mul igavaks! sülitab teine üks ôhta. Parem lähen varastan mône obuse vôi otsin mône naisekribu, kel natuke sukasääres on. Ja jüripää panebki ôlmad vöö vahele. Ma küll ei tea mitu oost ta varastas, enne kui kuskilt sukasääre otsast naisekribu leidis, aga seesama Mart peab ammust aega Paldeskis trahteri ja ea vats ripub teisel ees, aga näe, Tônu kükitas isa asemele Prillupile, ja siin kükitab praegugi. Tônu vôtab oogu, aga ega ta sellepärast üppa."

„Sinu nina vôtab ka hoogu, nagu tahaks taeva poole hüpata, aga varsti vajub moka peale nössi," Ja noorik silub tikutopiga Tônu nina mööda alla.

„Soaks jo siitki välja, ega keegi keela" — kôneleja oma jutuhoos ei saa puutumisest teadlikukski — „ehk jälle vôiks jo siitki kedagi peale akata (môisapäevadega soaks juba aegu, ja môni raha nüid, mis ta palgatöö eest maksab) — kui aga seda akkajat ja vôtjat rohkem veres oleks. Nagu va Simu-Jüri Joagul sealpool jôge. Oli teine Tapul kandimees nagu minagi siin. Oasta kahe- kolmeteistkümne eest vôtab kätte ja kukub ôunte ja marjadega angeldama

— esite üsna väikselt: müib neid pühapäiviti kirikuplatsil ja môni pää linnaturul, niipailu kui ühest môisa-aiast saab. Aga siis rendib kaks ja kolm ja mitu aeda ja akkab Peterburi vedama, ja pärast ostab veel kardulid ja mune üles, ja kôik ikke Peterburi, ja nüüd on vanamel ilus ostetud koht raudtee ääres ja angeldab seal edasi, et lase aga käia!“

„Ega sa kade ole?“

Mari on nüüd tubakakoti mängukanniks vôtnud ja liputab seda paelapidi näpu otsas.

„Mis seal kade olla vôi — eks see ole aga nii reakida. Sa küsid, kas ma isa vôi ema usun. Ma usun isa, et ega minust ikke minejat ega vôtjat soa, aga näe emal vôib koa ôigus olla — vôib jo midagi ise tulla, kui see nii on antud —“

„Ah nii suhu lennata?“

„Minupärast suhugi lennata vôi kuda, aga ikke nii, et näe, siin ma olen, nüid vôid mind vôtta, sest sulle mind saadeti. Ei pruugi nii pilvist kukkuda nagu kargurättsepale kirikuvallas, et kohus otsib taga, et miks sa oma kolme tuhande järele ei tule, mis sulle üks tundmata sugulane Krimmis vôi Kapkaasis on pärandand, — vôib jo ka teistmoodi tulla, nii et aknast enne näed ja uksest ilusti sisse lased — —“

„Aga ema käskis sind jumalat paluda — kas sa's oled palund?“

Prillupi suu jääb lahti, ta rusked silmad lahkuvad laest, vôôritavad korraks kôlkuvat tubakakotti vaadata ja hölbivad siis laugude ja ripsmete alla. Alles üürikese aja pärast kohmab vasta:

„Eks kirikus ole soand käia — ja mônikord palvemajaski — —“

„Jaa — kirikus ja palvemajas käib igaüks!"

„No, vôi mul siis oli midagi otsekohe imustada vôi igatseda — —"

„Siis uskusid senni isa ja alles viimasel ajal akkasid ema uskuma?"

Tônu nihutab ôlgu, mühkab paar korda ja pilutab otsivalt jälle suitsenud lae poole, ennekui väike lôuanôksak leidu kuulutab; ta vastab vôidukalt:

„Sa oled koa ikke rumal! — No kas siis Kuru Joan aiva pôlvili jumalat palus kôik need aastad enne seda, kui talle Mäeküla piimad anti! Jaa — vilista! Joan akkas söögilauas olles käsi risti panema, kui juba kaukas varju oli, ja kui seda varju enam oli, siis akkas lugijaid kutsuma. Aga näe piimad, need tulid ise — need tulid tal potsti uksest sisse. Muudku ükspää kunturi — piimad on jüripäevast soada — kas tahad vôtta — elad môisale kôige ligemal —"

„Miks siis teine ära andis?"

„Oli naabrimôisa piimarentnik ja vôttis suurema koha rôôsapiimaga teiseks. — — Noh ja Joan — ega tea, kas tal omal sadat rublagi oli — vôis ehk koa olla ja pidigi olema, tal jo kôige parem kuuendik käes — — aga sugulastelt, oma ja naise sugulastelt kerjati ja korjati kokku, mis akkamiseks vaja läks — koutsjoniks ja riistadeks ja vankriks — ja ennäe nalja: ükspää on Kuru Joan piimamees nagu teisedki piima — — ei noh — veike vaks oli ikke vahet esiotsa — ma mäletan kôik nii selgesti, nagu oleks eile old."

Tunnub, et jutustaja alles nüüd ôige soone on tabanud. Kuid veel magusam oleks piibuse suuga vesta. Ta ulatab peatsi, aga piipu seal ei ole. Piip

ripub Mari suus, kolust paistab värske tubakas ja praegu tõmmatakse tikust tuld.

„Nät seal! No mis sa oma keelest akkad vihaks tegema!“

„Katsun kuda on. Varsti võid omale soada.“

Noorik popsib tõsiselt ja mõtlikult. Piip veab teise suunurga pisut alla, sest käed on istujal põlve ümber, iga tõmme võtab tal lohud põskisse ning paari puhke takka õnnestab taas mõni siniseks rõngakeseks tõusma, kuna popsud huultelt veidi klõksuva heliga lahkuvad.

Aga Tõnul ei ole meelt naeruka nähtuse tarvis. Ta jätab käe piipu ootama ja paneb suu jälle vilama. Tema, kes muidu päevas kümne lausega läbi saab, kõneleb korraga nii, et suunurkesse valget tekib. Ja kui talle piip antud, ei eksita teda poolegi, et see juba mõningase nutsiku pärast kustub.

„Eks tema töger akka esiti pastaldega turul käima. Teised voatavad, voatavad — kust siis niuke pätajalg välja on tuld — äbiks meie ametile ja seisusele kogu linna ees! — Ega muud — peetakse salaja nõu kokku — — Koikna piimamees reakind pärast kõrtsis Kulbi Madisele, siis kuulsime kõik — — peavad jah nõu kokku, ja ükspää turul, kesk parajat müüma-aega ilmub saatkond Joani pale ette, vanad soapad käes — ilusti ära parandud, rauadki kontsadel all. — Väga viisakalt ja aupaklikult — kumardavadki — et meie kuulsime, et aulikul ammetvennal on täna sündimisepää, et palume siis meiegi poolt veikest kinki vasta võtta. — — Joanike soa veel määgi öelda, kui juba vankri-otsel istub: pastlad nabitakse maha ja soapad jalga! Rahvast muidugi ümberringi — kurinahk seda naeru ja menu! —

„No ega ta'nd kinki omaks jät, visand pärast turu ühele vankrisse. Aga näe, järgmine kord — juba Joanil soapad! Kalavinskid küll on, aga tökatiga mustaks vôitud säärte suuni. Päris mustad soapad tulid hiljem. —

„Aga vôi ta's soabastega üksi peeneks piimameheks oli tehtud! Veel leiti viga esiotsa. Teinepää jälle: kaks meest löövad sôbralikult külge, teine teise käe alt — lähme, meie maksame! Joan môtleb, et raaduse taha kôrtsi. Aga kôrtsi kôrvas on sirusnik — nemad sinna, ja Joanil juuksed lühemaks! —

„No, aga oli esialgu, mis oli, ega kulund kaht oastatki, kui juba Joani nina akkas kerkima ja pea väntama. Kordkorralt ikke paremine. Meie siis pôld varsti enam mehed, vaid meeste nahad, aina sandid, ja kerjused, ja kraed. Ja neid akkas Joan ühtelugu rohkem leidma, viimaks ei jäändki pea muid inimesi enam valda — ei meile ega môjale ümberringi. Kôrtsid linnatee ääres ei kuule sest soati enam teist juttu kui seda, et Kuru Joanil raha on —"

„Mul on raha ja!" osatab Mari laulva häälega.

„Noja, noja — oled sinagi juba kuuld — eks nad augu selja taga —"

„Jaah, ega ma ise jôua ää süia — eks lapsed leia!" ütleb noorik Jaani toonil peaveeretusega.

„Sul aga omalgi meelespidamist, hähä," ning Prillup kaapab naist ôlast, — „ja kui peeneste ei môista teine juttu ikke sellesama asja peale vedada, ikke sellesama asja peale — — sa vôid sitasitikast peale akata, vôi kirikukukest, vôi äkkepulgast — viimaks oled ikke ninapidi Kuru kukru juures, ja kui sa nii môistlik oled, et ise sinna tüirid, siis unustab

üsna ää, kes sa väetike oled, ja teinekord teeb sulle eadki."

Prillup lükkab külma piibu teise suunurka, ta pahema silma äärest vudiseb sala, vaiba alt väljapaistvad varbad on apsakad, ja kui ta viimaks jatkab, kuulukse sônad tal rinnust tulevat.

„Aga ütleme: eks tal ole õ i g u s. Ega ta muidu reagi, tal on a s j a. Ja kui kellegil asja on — mine tee talle kedagi. Pane kana suu kinni, kui on munend ja kôketab. Mis sest, et rott oma augus kassi naerab — rott on rott ja kass on kass, — kassi kôht täis, roti kôht tühi. Akka kassiks, kui rott ei taha olla, aga niikaua naerad kassi kadeduse pärast, kui ise veel kass ei ole, ja kass keksib sulle kiuste ette, kui su kadedust näeb. Eks nad tahaks siin kôik Kuru Joanid olla ja kôrtsis ja kiriku ees sedasamati kôketada, aga nüüd pea molu ja Joani ees tômma kukal looka! — Näe, kôrtsmikudki maantee ääres kirikust linna: ega nad tast suuremat soa — ei joo teine kedagi — pudel môdu vôi langast, see on kôik — pôle piibumeeski, käib teed nagu naine — — aga näe, kui ikke sisse astub — Mäeküla ees ja Mäeküla taga! Unustud kôik pastlad ja pikad popsijuuksed — —"

Mari on vaheaegu vaiba pealt kärbseid püüdnud, neid pahemasse pihku vangi korjates; kui ta nüüd pead pöörab, tabab ta vaiki jäänud kôneleja ruskavad silmad peaaegu piina-ilmel enda küllest. Ta laseb vangid lahti ja lôpetab püügi.

„No, ja siis?"

Tônu ei jatka kohe. Ta sügab piibuvarre otsaga oma karvast pôske siit ja sealt, viskab siis piibu

kolksti peatsi tagasi ja neelab korra kôrgele vinnava kôrisôlmega. Ja nüüd kuuldub ta häälgi karvasena ja sôna on tôugatud, kuigi lause ükskôikse rahuga teele saadetakse.

„Ega muud suuremat ühti — Kuru Joan ostab varsti môisa —"

„No noh!"

„Kuru Joan oli üheksa oastat piimamees ja akkab nüüd môisnikuks. Kuru Joan akkas pastaldega turul käima ja tômmab nüid vikssoapad jalga ja sôidab tôllas —"

„Kiitleb niisama."

„Kiitleb mis kiitleb. Eks teine kiitleks koa, kui kiidelda oleks —"

„Ehk ei oska oma raha lugeda!"

„Küll ta raha oskab lugeda — kirja küll ei oska ja roamatut veerib nagu laps, aga küll ta raha oskab lugeda! Ja ääp môisaid on mitmesuuruseid ja mitmesuguseid. Ega ta Kaiknat lähe tahtma ega Tappu ega Särgvered; Mäekülagi vôib ehk veel vanamehele jätta ja Viduste Kaikna piimamehele, kes pool aega rohkem linnavahet on tröögand. Aga Laiksalu ja Mudriku — eks need ole koa môisad, ja veelgi teisi on siin- ja sealpool linna, meie moal ja Riiamoal ja Venemoal — — — Mis sa naerad?"

„Ma naeran, kuda Kuru Joan tôllas sôidab: oh see vaene pea siis!"

„Ära sa tema pea eest muretse, ei sel ole viga kedagi, — voata parem, et sa tulev vôi ületulev sui ta tôllarataste alla ei jää!" Prillupil on käed risti pea all, ta kôpsutab varbaid vastu otslauda.

„Võib jo ka olla, et ta mõisa ei osta, tea teine isegi veel kindlasti, ehk akkab kobar äid talukohte kuskilt silma, siis võtab need ja mõis sedaviisi koa käes. Aga ütleme, et ta suuga veelgi enam jõuab ja kukkur paillalt kahe ehk minupärast kas või üheainsa suure koha ostuks sõna kuulab — kullake, kas sestki põle tasu küll üheksa- või kümneoastase veovaeva eest, eks ta või ärrad mängida ja naist lasta prouad mängida, ja eks siis kogu vaevata juure, mis tõllaks ehk veel puudu oli! — — Aga sa ütled, et kiitleb — kust sa tead, et kiitleb? Mina ütlen, et ei kiitle — ta ütles mulle omale suu sisse — alles paari päeva eest ütles suu sisse — naise kuuldes ütles — ja inimese silmast on juba näha ja ealest kuulda, — ja siis reakis koa vanasaks ise — tead, sel korral — ütles jah, et see piimakamber, see on jo raha-ait, ja et Joan — —"

Aga korraga pole kõnelejal enam kuulajat. Noorik vahib äkki akna poole: õues sagavad Anni ja Juku särgiväël ringi joosta, klähviv koer sabas — nad on põhust kõik juba väljas! Väike vibav volks üle väsimata jutuvestja, ja Marigi on sängist ning lähemal pilgul kambrist, ja kui Prillup ise viimaks väliste häälte kutsel silmad vastas oleva aknakese kaudu õue pöörab, näeb ta kolme särgilist kaevukünal üksteisega kibedas veevõitluses ning keksivat koeraklutti ahastuses, kellele kolmest parteist oma abi anda.

Tõnu püsib tüki aega liikumata paigal, ta nägu on üsna tühi ja kõrv kuulatab selle tühjuse täiteks kärblaste suminat. Kärblased sadrivad ta karvasel rinnal, ta karvastel kätel ja jalgadel, ta habemes ja laugudel — Tõnu ei eksita neid. Siis aigutab ta

valusalt ja niuksatades nagu kirbune koer ja viskab koivad sängist. Ja kui ta neid on katnud, istub akna kõrvale nurka, toetab küünarnukid põlvedele, võtab pea käte vahele ja muretseb põrandale otseti maha, kuna väljas vallatult kilgatakse.

Aga korraga on Prillupi meelest, kui seisaks Leenu keset helget, sumisevat ruumi. Ja nagu tuksuks üks sooneke südames teretulemast talle vastu.

Jaa, Leenu — see juba teaks ja teeks, mis tarvis! See oli inimene hinge ja aruga!

Aga või teda siis keegi tahtis.

Ja mis ta muidu rühkis väiksest valgest pimeda ööni, ja mis ta teist sundis rühkima — jumaluke, siin me oleme!

Ning vaikne ärdus heitub Tõnu hingele. Seal seisab Leenu — igerik, luine, kuiv kui tael, alati siputavalt liikvel nagu kõvakoorik, ilma et sest jälgi jäi, aga poolehoidja, ligiseisja, silmavaataja, suhukuulaja — — eks ta oleks võinud kauemini jääda, miks ta maja ja mehe toeta jättis!

Tõsi küll, ta porises palju. Ta torises ja porises hommikust õhtuni igaühe ja kõigiga, kahe- ja neljajalgsete, hingeliste ja hingetutega, ta võis puunotti ja vitsaraagu noomida ja manada kui seisaks teine inimene ta ees, ja viimastel aastatel näis, kui oleks ta nääpsunäoke käsnaks vindunud, millest alatasa sappi tilgub. See tüütas ära, kuigi harjumine panetust tõi, seda enam, et kõik see torin ja porin vagusalt sündis, suminal, nagu iseenesest ja endamisi, külgeloodud kombe järgi, otsekui parm ja kärbes muidu ei saa. Ära tüütas siiski, see on tõsi, lapsedki tüütas nii ära, et eemale hoidsid teisest, kui vähegi

võisid, ja Tõnu ise ei teadnud muud nõu kui hambaid kokku pigistada ja vaikida nagu ront.

Aga kui nüüd jälle mõelda, et ta mitte paha pärast nii ei olnud, et ta sellega justament head püüdis teha ja omastele kasulik olla, ja kui veel mõelda, et tol targal mooril ehk õigus oli, kes ütles, Leenul olla esimesest sünnitusest, mis nii raske oli ja vanemal pojukesel elu maksis, miski sala viga sisse jäänud kurjast silmast või sõnast raskejalgsuse ajal, siis — siis — —

Ja uus tugev hoog kahju- ja leskusetunnet lainetab Tõnu põuest läbi, turjal istuv üksindus rõhub ta pea veelgi madalamale ja sosistav suu tunnistab tolmusele põrandale jalge ees, et see, mis Leenuga kääpa alla puges, o m a oli — hoolimata kõigest o m a oli. — —

Prillup istub veel sealsamas, kui kolm võitlejat vadinal ja padinal uksest sisse lippavad. Kõigil on hamed märjad, jalad porised, sääri mööda nõrgub veel joakesi alla. Nad arutavad naerdes ja näseledes suurt sündmust ja selle jälgi eneste välimusel, kingivad majaisale kui võõrikule säärasis asjus ainult vähe tähelepanekut ja lähevad alles lahku, kui Mari seelikut selga heites teisele kahele märku annab, ka endid pisut enam minna katma. Mari ise aga hakkab peeglikese ees kodutehtud pigiharjaga oma vanunud kahujuust sugema.

Midagi on äkki muutunud, tunneb Tõnu akna kõrval.

Kui nad nii kolmekesi tulid, hullerdades nagu kolm vallatut varssa — nagu sälg kahe varsaga — — midagi pahvatas tuppa ja põue, mis endise ära pühkis.

Nônda on parem — nônda on siiski parem — nônda on, tôtt öelda, palju parem! — —

Ja see ei tarvitseks teistpidigi muutuda — ei, mispärast — — kui mitte, siis mitte!

Ja see ei tohikski teistpidi muutuda — — Prillupi silm valgub peasugeja kuju mööda alla ja roomab jälle üles — — ei tohikski — ei tohikski — —

Ta tôuseb korraga üles, läheneb naerukil Leenu asemikule, tahaks midagi öelda, midagi teha, ei taipa aga muud kui torkab teda sôrmega kaelast ning toob keele ja kurgulaega tooni kuuldavale nagu see, millega rôômus peremees oma nägusat sälgu hellatab.

Seitsmes peatükk.

Aga ta tuleb jälle.

Vahk vajub, teine tôuseb.

Mardik, mis saksa suust kandimehele kôrva lendas ja sealt pôue roomas, sureb ja ärkab uuesti elusse.

Ta sureb päeval ja ärkab öösi — sureb aga ka öösi ja ärkab päeval.

Ja kui ta taas ärkab, siis on ta elavam kui enne, ja pôletik, mis ta olemine sünnitab, sööb hinge edasi ja edasi.

Vahk palavikku vajub, teine tugevam tôuseb.

Tônu ei tohiks Jaani naerda oskuse pärast, juttu ikka jälle asja peale juhtida, mis südamele armas: ta ise oskab nüüd meisterlikult sedasama. Vahe on ainult selles, et Tônu asjast, mis tema südamele armas, ühele kôneleb, Jaan aga omast kôigile. Ent seda sagedamini peab see üks Tônu asja kuulama.

Tônu puurib, sest et teda puuritakse.

Ta on visa, sest et teine puurija visa on.

Kui ta natuke targem oleks! môtleb ta täna.

Kui ta natuke rumalam oleks! môtleb ta homme.

Mari aga pole tark ega rumal, ja see on süüdi, et Tônu puurimine ei edene.

Maril on hea uni. Ta ei saa hommikuti maast üles. Ta haigutab ja ringutab ja siunab suvist ööd.

„Pôônaksid eameelega keskhommikuni, mis?"

„Pôônaks küll!"

„Vôi ehk lôuneni?"

„Vahel pôônaks lôuneni kah."

„Noh, on jo naisi, kes niikaua magavad kui tahavad."

Mari haigutab ja ringutab, nii et silmad vesised. „Küllap neid on."

„Ja ega nad seda ôigust kôik kätkist leind."

„Ega vist."

„Vaid üks sai nii, teine teisiti."

„Nagu ikke."

„Nii kuda kellegil ônne oli, ja kuda keegi oskas ônne sarvist kinni aarata."

„Vist küll — ooeeeh!"

„Kuru perenaine võiks nüidki juba keskommikuni magada, kui tahaks, ja oasta vôi paari pärast kas vôi ôhtani."

„Kahju küll, et ma Jaani naine ei ole!" naerab Mari, murrab laiskusel selgroo ja hüppab voodist. —

Aga suvine töö on raske.

Mari teeb tujuti tiitselt ja jôudsalt tööd, ent tujuti on lôtv ning loid. Siis vintsleb ja raibleb, silmad kalkvel tüdimuse pärast, ega häbene pikka puhkustki pidamast. Kodunegi talitus jääb tal sagedasti unarile säärase trotsliku tuju pärast.

Sest on Tônul hea kinni hakata — kord üht, kord teist viisi.

„Jaa, Mannike, töö on ränk — töö on ränk mône inimesele! Aga vôi see tema süi on. Ta pôle töö-

tegijaks sündind — ei ole kohe sündind ega pandud looja poolt! Ma olen ikke näind ja öeld, et inimesi on kahte seltsi ilmas: ühed on talupojaks loodud, teised saksaks, ja lihast tunned neid ära. Sinul, Mannike, sul on saksa liha luiel."

„Hea küll, ma panen siis jalad seina peale, muidu teen pattu jumala seaduse vasta."

„Ei noh, seda võidki, kui sa aga jumala näppu tähele paned!"

„Küll aga hea näpp, mis mulle veel teist vanameest juhatab!"

Selles, kuida Mann kulme tõstab, on midagi, mis puurimise seks puhuks seisu paneb, nagu oleks riist raua vastu tõuganud. Tõnul sureb sõna suhu ja mõte pähe, ja vahel peab pead pöörma, et silma teise silma pistme eest hoida, sest see küünib südameni ja sealt varvasteni.

Ja siis järgnevad nõutusepäevad, ja jälle lootusepäevad, ja vaheltsekka päevad, mil Prillup kunturi poole teel on, et saksale oma ei viia ja kõigele lõppu teha. Aga ta keerab ümber -- kord ligemalt, kord kaugemalt, kord otse kunturi ukse eest, ja kui ta teda väljas näeb, võimaluse palgel, temaga nelja silma all kokku puutuda, siis põikab kõrvale kas või viimsel pilgul. Ta ihkab, et teda kutsutaks, sealtsamast aga kardab kutset ja tunneb tänu, et temaga nii kannatlik oldakse. Ta loodab ja ühtlasi muretseb, et asi ehk juba ununenud. Ja kui juhus nad viimaks vastamisi viib, siis ehmatab Tõnu ja ühtaegu laheneb tal rind.

Ta leiab vanaherra Prillupi alt heinasaost ja peatab tuksatades sammu nagu inimene, kes sattus

pesas puhkavale karule kogemata peale. Nende vaated ristlevad ja pagevad lahku, veidike aega ei tule kummagi suust sõna. Kremer istub poolseljakil sao sisse muljutud urus, müts on tal põlve otsas, tuul tõstab taoti ta vägevaid kihve.

„No, Prillup, sa ei näita mulle enam nägugi."

Tõnu kobab alles nüüd katte peast ja jätab käe, mis seda hoiab, kukalt sügama, nagu tähendada tahtes, et ta juttu lühikeseks peab.

„Ei old ärrale kedagi reakida."

„Ei sa taha siis holländreks akata?"

„Ah ollendreks? — Tahaks ehk viimati koa, aga kas ärral sellega siis ikke tõsi taga on?"

„Tohoo ullu!" Herra von Kremer saab pesas püstakamaks. „Kas arvad siis, et ma sinuga aiva tühja lori ajasin?"

„Ei ma'nd seda koa just ei arva, ja eks ole soand natike arugi pidada, aga või mina siis see olen, kes viimase sõna ütleb."

„Kas siis Mari ei taha?"

„Nii ta vist on."

Saks paneb mütsi pähe ja haarab kepi konksust kinni. Mõlemad vahivad ühtaegu ringi, kas kedagi ligidal ei ole.

„Mis ta siis kardab? Et jutud tõusevad?"

„Seda koa — seda muidugi koa —"

„Mis siis veel?"

Tõnu tammub. „Mine nüüd tea — eks tal ole oma tujud ja tahtmised — ega temast õieti aru soa — —"

Kremeri herra suured silmamunad tihedate puhmaste all tõstavad teri, nende vaates on nüüd

midagi, mis seal enne ei olnud, ja Tõnu käsi omatehtud jämeda õlgkübaraga vajub kuklast õla ja rinda mööda alla.

„Kuule, Prillup, sa valetad mulle. Ma tean, et Mari nõus on, aga sa ise ei taha —“

„Ärra teavad — ?“

„Ja. Ega Mari siis rumal ole. Mari tahaks heameelega elada ja oskaks elada, tal juba niisuke nägu peas, aga vat sina ei raatsi, sa oled kade.“

Prillup vaikib lahtise suuga, ta silmad keerlevad otsides ja pahem käsi hõõrub puusa. Ta seisab millegi uue ees.

„Võib jo olla — võib jo olla, et ma ise — et ma natike raatsimatagi olen, — aga tema põle poolt sõna öeld, mitte poolt sõna — ei sinna poolegi!“

„Soo, — küll sa aga oled tark!“ Kremeri herra tõuseb jalule. „Naine peab seda sulle ütlema, kui näeb, et sa ise südamega vastu punnid — — küll sa aga oled tark!“

Ta pöörab vastasele selja ja teeb minekut, kuigi viitlemisi. Mõminal saadab üle õla veel tagasi: „Aga eks igaüks tea ise, kuda ta oma asju ajab.“ Ja Prillup näeb, et ta kael punab.

Ent mitte ainult kael, Ulrich von Kremeri nägugi punab. Ning silmiski on tal nii palju kuuma puna, et vaade varju tunneb. Ja siis on ta meelest, kui torkaks seal sees paar korda, seal, kus see vigane klapp elab. Kuid see ei ole viha, mis temast läbi lainetab, nagu Prillup arvab, vaid ainult tugev hoog rahulolematust iseendaga, mis mõrudaks mõtteks moeneb: Ich hätte mich mit dem Kerl nicht einlassen sollen!

Seal aga selgub, et herra von Krameril veel sugugi asja ei ole endale etteheiteid teha. Teda ei lasta minna, talle tullakse järgi, kaup ei ole veel ammugi katki.

„Ärgu ärrad pangu pahaks," — Prillupil on käsi kübaraga jälle kuklas — „ma tahtsin veel öelda, et ega miski otsust ole tehtud meie poolt, et kogu see värk on jo alles poolikul, ja ärrad vôiks meile enam aega jätta aru pidada ja läbi reakida —"

Kremeri näost on kôik puna pühitud; kuna ta mütakas kere viiliti kandimehe poole pöördub, vahetavad ta kihvad ja kulmukarvad paika ning rüvedal häälel on jälle ôlitust.

„Ega ma sulle aega ole keeland, Prillup."

„Noja, noja — ega ärra ole keeland, ärra on isegi kannatlik old, aga vôi siis teisiti soabki, eks iga asjal ole oma konksud. Oleks ehk kôik juba tahegi" — Prillup kisub suu naljanaeruks vildakule, ta silmadki aitavad vabandust paluda — „kui ärra, nii öelda, noor oleks. Aga et tal üks vana juba kaelas on —"

„Kas ta seda ütles?" Kremeri keha nihkub veel ühe nôksu Tônu poole ümber.

„Ei noh, kus ta'nd lausa julges öelda, eks saks ole selle eest jälle saks! Aga vôib jo nii arvata ja aimata noorest rôôsast verest, ja ega nihuke siis kohe aru soa, mis sa talle muist asjust seletad, reagi otsekui lapsele — justament kui lapsele —"

„Kui noor ta siis ôieti on?"

„Rukki-moarjapäevaks kuulukse kakskümmendüks soama, aga vôi siis oastad kedagi tähendavad, nemad seal laanekôrves — eks ma tea neid, olin jo

Ruisu metsaärral omaaegu poisiks — nemad ei soa täie inimese tolku enne pähe kui kulmud alamale vaduvad ja esimised varesejalad silmi ümber sigivad, aga on ka neid, kes varsa-aruga audagi lähevad —“

„No, siis ma vôin jo kaua oodata!“ –

„Ei noh, ärra — eks ole jälle môningaid seas, kes varem valgust vôtavad, kellele vôib tikuga üht ja teist pähe pista, ma tunnen ka nihukesi sealt nurgast, ja ega minu Mari — nagu ärra isegi ütlesid — —“

Kuid Kremer, kes Tônu kitsikusevadist ilmagi poolt sôna ei usu, lôpetab jutu.

„Jäägu siis nii, ja teine kord tood mulle sôna.“

Ja kuna ta juba kanda pöörab ja keppi tôstab:

„Vôid talle ka öelda, et juttude pärast olgu mureta, kui ta ise suud oskab pidada, ja sina, Prillup, ka.“

Ning lôpuks mône sammu pealt:

„Ta vôiks jo ka üks ôhta ise mulle ütlema tulla.“

Tônu näeb veel, kuidas ta pahema käega rinda, külge ja selga äigab, nagu ennast puhastades, siis hälbib ta sôudev kogu tômmult haljasse hiide. — —

Pärast seda päeva hakkas Prillupi Tônu teisiti töötama: mitte enam kaude ja môistu, vaid lausa ja suisa. Ta ei tükkinud peale, ta ei nôudnud ega nurunud — see tundus talle väärina, kuigi ta tarviliku vahvuse vahel kokku oleks saanud — aga ta sitkenes väsimataks ohvri hukutavat eesmärki ette tuues, seda ikka jälle uute värvidega vaabates ja paremale paistele nihutades, et taas sellesama järjeldusega lôpetada: „Noh, Mann, kuda oleks?“ Ja et Mari paraku Mann oli ja et talle see ôilmeline eesmärk kaugena ei paistaks, siis lühendas painaja aega môlemilt palju rahklemist nôudva piimaäri ja kujutatud lôpusihi vahel.

Ehk aitab juba viiest aastast — kuuest, seitsmest aga julgesti, sest vôi neil siis otsekohe môisa on tarvis, saab ju vähemastki, et kergemalt, kuigi aeglasemalt viimati sinnasamasse välja jôuda. Küll vaheldusid Tônu môlgutused sest lähemast puhkejaamast kôrvalasjalikult — kord kôneles tavalikust talust, kord veskikohast, kord kohast müüdava metsaga vôi säärasest avatava poega — kuid truuks jäi ta sigitavale mullale, nurm ja aas ei kadunud ta kujutustest, siin tahtis ta jalga o m a pinnale toetada nagu Kurugi, kelle sôna ta heameelega kordas.

Mari seisis vakka nagu koer, kelle seljast kirpu otsitakse. Ta ep öelnud ei ega öeldnud ja, ei viitsinud viimaks kiitsakat naljatustki tôrjumiseks tarvitada. Midagi ei läigitanud tema rahu, ta naeratles ainult vôi vaatas môttekaugelt kôôrdi, vahel sügavat kätt kôrva taha pistes, vahel ka vaikimisest äkki laulusuminasse sattudes. Rähn täksib puud, ja see vastab kohe, kust ta ôônes on — môtles Tônu, — mina aga kopin oma puud päevast päeva, ja miskit vastust ei anta! Seda oli raske môista, kuna tal meele ei tulnud, et puid leidub, mis rähnilegi jaatades ei vasta. Umbusklik nagu môisasaks, oli selles ôieti ka Prillup, ja Prillup seda umbusklikum nüüd, kus ta saksa umbusku kinnituseks kuulnud.

Seal juhtus viimaks midagi, mis kuuldus, kui vastaks Prillupi puu ühest kohast ôônsalt.

Nad istusid pistandi ees, Mari keetis ôhtusöögiks uudsekartulid, Tônu lôikas vikatit. Tônu oli jälle oma salmikest laulnud, oli jala jälle ühe suure päristalu mustale mullapinnale toetanud, nooriku kodu-igatsust eelduseks vôttes lôpetas ta seekord sônadega: „Ja

siis läheksime metsa, mitte môjale, — Ruisule läheksime — mis sa arvad, Mann, kui me ôige Ruisule läheksime?"

„Miks mitte linna?" küsis Mari ja vaatas kôôrdi tulde.

„Linna — —? Mis me linnas — —?"

„Seal on kôiksugu inimesi ja niipalju asju."

Alles järgmisel pilgul paljanes Tônule naise küsimise pôhjusmôttelik tähendus. Ta suu läks ammuli, vikat libises jalge vahele maha, nuga paremas käes jäi otseti pôlve peale.

Ja siis kargas talle meele üks juhtumine, üks tähelepanek, mis Mari môtet sihi poolest aitas seletada.

Mari nägi esimest korda linna (see ei olnud metsanaisterahvaist sugugi haruldane), kui nad pulmade eel kahekesi sealt môrsjaehteid ja pidukraami käisid toomas. Tüdruk oli kui teises ilmas, kui ilmas, kus iga sammu takka uut imet näidati. Täbar oli temaga asju ajada, ta jäi ühtelugu seisma ja silmitsema, kadus rahva hulka paar korda ära gi, nii et teda nagu last tuli otsida. Ja kui Tônu lôpeks üksi üht käiku tegi, kuhu teda tarvis ei olnud, siis ilmus Marike nii umbes poole söömavahe pärast alles hobuse juure tagasi: aeg kulunud „inimesi ja asju" vahtides käest. Ja enesel ôhetavad pôsed.

Teel tôsine, sônakehv ja môtetes, lôi teine alles kodu sulama, ja nüüd oli tal terve ait juttudest tühjendada, mitmeks ja mitmeks päevaks, ja praegugi veel vôis ta lastel kôrvad kikki ja suud lahti vôtta mône lookesega, mis endistele järgi sôôratas. Mari oli linnas mône tunniga rohkem näinud ja kuulnud, kui Tônu, kes mitu korda aastas seal käis, kogu eluajal.

Vôi siis linna.

Küll ei seisnud Tõnu ihkevallast midagi kaugemal kui linn. Ta oli seal end ikka üleliigsena tunnud, kitsikus mattis tal hinge kinni ja süda sai täis inimeste peale, kes näisid väljaõpetatud ja vannutatud olevat temal jalus longerdama, teda tõukama ja müskama. Ta tänas igakord jumalat, kui sealt tulema sai, ja pani endamisi imeks, kuidas inimesed säärase laadaeluga võisid leppida ning selles püsida. Ja mis veelgi hullem: kõik pead ostma, mis suhu pistad, tengelpung olgu alati näpus, maast pole ivakestki võtta — söö puhast jumala raha! — Aga mis võis tema linnaõud praegusel puhul kaaluda! Sinna päeva oli veel palju aega, kui lõpuotsust selles asjas tuli teha. Sinnaajani oli teisest tegijast küpsem inimene saanud, ja kuigi tema tahtmine peaks peale jääma — eks linnas elata viimati kah. Puu on rähnile vastanud, rähn teadis, kust tee tõukude juure viib — see oli seda korda peaasi. Ning Tõnu kostis naisele:

„Ei noh, võiks jo linnagi — —"

Aga mitte enam.

Nägemata nuga lõikas jutu sest kohast katki. Ja mitte ainult tänaseks, vaid mitmeks päevaks.

Tõnu tegi käeliigutuse, mis näis ütlevat: Aga eks meil ole aega veel kõige üle aru pidada, ning lahkus istmelt, nagu oleks tal rehealla asja.

Ta ei teadnud, mis temaga sündis, aga ta seisis korraga tõsisemalt kui kunagi enne küsimuse ees: Kas ja või ei? — õieti rumala, pururumala valiku ees: kas Kuru Jaaniks saada või Prillupi Tõnuks jääda? Nüüd, kus teine kalduv oli kahasse võetavat hinda maksma, lõi ta ise nii väga vaakuma, kui varitseks teda kaubas aina kahju. Ta oli nagu kana

takus lapsiku aimega: Kuidas sa neist kolmest ühe teisele annad! Ta tabas end nüüd tõesti selle väiklase raatsimatuse pealt, mida heatahtlik kaubapakkuja talle pahandades ette heitnud.

Ses kitsikuses, mis temalt söögiisu ja unerahu kippus riisuma, palus Tõnu viimaks jumala käest head nõu. Aga vist olid sel ülikoormatud usaldusmehel parajasti mõne teise kandimehe asjad ajada: vastust ei tulnud ega tulnud. Siis võttis Prillup kätte ja läks targa juure.

See elas Tapu külas ja kostis kohe. Ilma et Tõnu oma asjast õhkugi oleks hinganud — nad vahetasid sissejuhatuseks ainult mõned üleüldised kõnekäänud käekäigust ja eluolust siin- ja sealpool jõge, kusjuures eit oma hiiglanina tubakaga täitis — luges seesinane tark, kui ta kaardid lahti löönud, nagu raamatust, et Prillupi peremeest hea noos õnne oodata, kui ta aga mees on õigest sabast kinni haarama. Takistusi olla ees, aga neist tulla targu mööda põiata. Ja lõpeks laususid kriimud, imelikult lõhnavad lehekesed — Tõnu ninas oli lõhnal juudasita omaga kaunike sarnasus — nad laususid lühidelt ja salapäraselt: Kes ei anna, see ei võta; ülejõe-mehel tulla meeles pidada: Kes ei anna, see ei võta.

Aga just see tume sõna vedrutas Prillupi istmelt.

Ta surus eidekesel mõlemat kätt, tõotas toodud tasule sügiseks lisa ning läks.

Nüüd läks rähn tõukudele järgi — jalamaid, jalamaid.

Kes ei anna, see ei võta — — Kes ei anna, see ei võta!

Sutsu saunast põikki üle soo Prillupile oli ligemale tunni tee, aga Tõnu vehkis selle vist poole ajaga ära. Ta pages, nagu kihutaks teda kartus, et kaardimoor talle järgi jookseb ja oma ilmutusest midagi tagasi võtab. Jõe äärest, jalga purdele tõstes, vaataski Sutsu poole ümber ning muhatas, kui kedagi näha ei olnud. Ja siis sealt kaldast edasi, nii mis vesi virtsus — nüüd õieti teadmata põhjusel, ehk olgu siis sellel, et pühapäeva-õhtuke kodus pikem oleks saatusliku kauba küpsetuseks. Alles Kruusimäe kallastiku algel, kui ta jalad jälle kinni pannud — Prillupil ei tarvitsetud teada, et ta soost tuli — tasandas Tõnu kõndi, põlvis väikest nõrkust, peas pisut umbust tundes.

Ta leidis nooriku sirukil õuenurmelt, kolm lahtist raamatukest kõrvuti nina ees. Maril oli nimelt pentsik viis ühtaegu vaheldamisi mitut raamatut lugeda: järk ühest, järk teisest. Sisu ei minna tal mitte segi, kinnitas teine ise. Mittepakilisi tubaseid töidki nähti teda nõndaviisi, üht jättes, teist võttes, tegevat — olla hubasem ja hoopsam. Naer ja nöökamine teda ei eksitanud, tahtmise taevariik pani kõigele vastu. Loetise — tosina võidunud juturaamatuid ja laulikuid — oli ta isakodust kaasa toonud ja tustis neid nüüd juba tühi teab mitmendat korda, sest Prillupil, kus peale hariliku usukirjanduse ainult väike tähtraamat eest leidus, ei tekkinud säärast vara juure.

Kui Tõnu lugejale lähenes, tõstis see pilgu raamatu pealt, ent mitte kõrgemale kui tuleja põlvini; siis luges rahulikult edasi. Mehe käikude järele Mari tavalikult ei pärinud. Tõnu tõmmas naise

kôrvale kere maha ja hakkas piipu toppima. Temale oli üsna hea, et teda nii vähe tähele pandi, sest nônda sai ta mahti jutule üru ja häälele kindlust otsida — praegu veel hüples rinnast midagi kurgu poole.

„Kus siis poiss ja tüdruk on?" küsis ta mône aja pärast prooviks.

„Pajusil vist", vastas Mari ja vahetas raamatut.

„Riidu läksite vôi?"

„Ei, ma tahtsin lugeda."

Tônu popsis vägevasti. Ôhtutaevast riputati roosad ôue peale. Nooriku pea ja raamat ôôgasid ôrnalt.

„Meil jäi ükspää jutt katki," ütles Prillup viimaks ja pani käe nooriku pihale.

Mari luges edasi, koht näis magus olevat, ebateadlikult poetas ta seejuures käe tagaspidi ja nihutas Tônu oma maha, nagu tülitaks teda selle lasumine. Aga ta oli kuulnud, mis teine ütles, ning pillas viimaks, kui pônevus tagasi andis:

„Mis jutt?"

„No kas sa's ei mäleta. Olid väga linna poolt. Et kui me nende piimadega kord niikaugele saame, et siis läheksime ära linna. — — Noja, ma jäin see ôhta natike môtlema, oli nagu uus kuulda, eks ole selle mulla ja sônnikuga soand ühte kasvada justku tigu karbiga. Aga kui ikke akkad aru pidama — eks linn ole koa ea, ega seal ole loomadega rokutada ega heinakôrre ja viljapea pärast mures olla, kôik on valmis ja kää-jala juures, muudku osta ja söö ja pea ärra- ja prouapôlve. — Näe, vôtaksime kohe paar suuremat maja, — kui viitsib, teeks poe koa lahti vôi peaks kedagi muud veikest sehti, — kui ei viitsi, eks raha tee omapeadki sintsi. — No küll sul siis

oleks aega ja mahti ôite neid inimesi ja asju seal vahtida — mis sa ütled, Mann?"

Noorik luges veel mône rea edasi ja kostis siis silmi tôstmata:

„Rendi aga piimad, kui Jaan môisa hakkab ostma."

„Kui Joan — —?" Prillupi pikad koivad tegid siputava liigutuse, ta suunurk kiskus naeruviltu. „Äänd nailla, tee — kes mulle neid piimasi siis veel annab! Nää vanamees nüüdki juba pahane, et ei môisteta tema pakkumist näuhti vasta vôtta, et tema teeb ead ja peab veel ootama ja kauplema nagu matsidega. — Vôtaksid ôite kätte ja teeksid lorile otsa peale" — lause liugus ôrnal manitsusel lôuga mööda karvadesse.

„Lori on kohe otsas, kui sa nüid vait jääd."

„Kas siis — — kas sa siis ei taha vôi?"

„Ei."

Prillupi rusked silmad kukkusid üürikeseks kinni nagu pähe sadanud löögi môjul; ta vôttis piibu suust ja pani jälle suhu, vôttis veel kord ja pani uuesti tagasi.

„Aga sa lubasid jo — — sa ütlesid, et — —"

„Ma ütlesin, ma elaksin heameelega linnas, kui vôiksin."

„Kui vôiksid — — Eks sa sedasi siis vôiks — — eks sa — —"

Lugeja pööras lehte, ükski joon ta näos ei liikunud, siiski hääbus sôna Tônu keelele, ta kael punsus ja kurgust tikkus toon nagu seesmisest kägistusest. Otsekui langenud tüvi lasus ta mône aja veel murul, siis tôusis üles ja sammus toa poole. Mari meelest oli, kui nôtkuksid ta pôlved.

Kaheksas peatükk.

Va Prillupi Aabram õnnis oli kahelnud, kumba ilmaliku vara pärast paluda, kas taevaisa või paharetti. Poeg käis targu mõlemi palvel, tammus aga oma asjaga sealsamas kus enne. Esimene mähkis end vaikusesse, küll vist mõista andes, et palve tema kantseleisse ei käi; teine kõneles Sutsu Triinu lehkavate lehtede kaudu, kuid puudulikult, liiga puudulikult. Õnnel õigest sabast kinni haarata, takistustest mööda põiata — väga hea, aga kuidas? Et need üle- ja alamaised väed, kes inimesele abiks ja juhiks seatud, nii vähe selgusest hoolivad, et nad oma klientide vaimulihtsust sugugi silmas ei pea! Selge oli ainult sõna andmisest ja võtmisest. Ja Aabrami poeg andis. Aga nüüd, kus antav ennast anda ei lase, kus enam võidetavast tõrkumisest juttu ei ole, vaid võitmata otsusest — mis siis nüüd? Kust, kirevase päralt, nüüd kinni haarata või millest mööda põiata?

Ja Prillup mõtles taas kord kõige peale käega lüüa. Aga ta kaevas eila maetud surnu täna jälle üles, puhus lootmatusele varsti jälle lootuse hinge ninasse nagu ennegi. Jaa, kui see Sutsul ilmutatud õnn väike oleks! Ent seda pidi hea virn olema, vähemalt siis niipalju kui Tõnu ise teadis oodata,

võib aga olla, et palju ja paljugi rohkem. Ning selle eest maksis ometi võidelda, selle eest maksis pead ja suud vaevata, und ja isu ohverdada. Viimati leidub paras nõu siiski veel, viimati puutub õige pide ometi kätte või tuleb õnnelik juhus teed näidates appi.

Paraku ep olnud seda aga mitte palju, mis ta järgneval ajal nõuks ja teeks leidis.

Ta saatis nooriku pool otsitud tarvel linna — ehk tõukab selle värske võrgutus kangekaelse meele soovitud pöördele. Raudteega sõites, oli Maril kogu päev aega linna meelitusi ja peibutusi maitsta. Aga Marike tuli ja tõi vähem linnavaimustust kaasa kui esimene kord: elu olnud õre ja kõhetu ning palavus tüütav.

Siis katsus Tõnu rahalise pakkumisega õnne. Ta lubas tulevase müügikasu mõisa vasikate pealt tervena naisele — see võivat sellega teha, mis süda iganes kutsub esimesest päevast peale. Tõotas talle ka veel võikasust kindla osa naela pealt ning andis lisaks märku, et ega „see teinegi" laastulakkuja olevat, küllap ta aegajalt ka ikka midagi pealekauba mõistab.

Kuid Mari näitas oma harvu hambaid ja ütles: „Te olete aga isegi ead mehed!"

Mõndagi puhku oli Prillupile mõte lähenenud, herrale nõu anda, et ta tõrkuja ise korraks isalikult käsile võtaks — ehk sisaldub saksa sõnas see, mis talupoja omas puudub. Kuid ikka jälle näis vahend talle kaheterasena: Mari võis mõne ninaka-näpsaka vastusega kõik ära rikkuda. Seal toodi aga noorikule ühel lõunal käsk, herrasmaja põrandaid tulla küürima, ja et see päev oli, mil vanasaks kodumail — Tõnu ise oli teda eemalt näinud — siis polnud võimata, et

kokapiiga käsu taga peremehe soov peitus, Mariga niiviisi nelja silma all kokku puutuda. Kuid juhtumisigi võis see sündida. Ning nõnda seisis Prillup olukorra ees, mida ta muuta ei võinud, ja heitis siis pigem täie rinnaga lootuse otsa, et seal kõik õnnelikult läheb.

Aga noorik kostis käskjalale üllatava häbematusega: „Ei mina tule, kutsugu karjatsenaine, kelle vana teenistus see on, ääp temale seda kibedamine tarvis läheb kui minule!"

Tõnu sai karjatüdrukul värati vahel õnneks veel sabast kinni: Ärgu seda vastust viigu, öelgu parem, et ei olnud kodu!

„Tule taevas appi," hüüdis Prillup niihästi õiglase härma kui äkki peast läbi välgatanud tagamõttega, „kas sa siis ei nää, et ta sind imustab, et ta sind omaks peab! Ta võiks jo kedagi teist tahta, ilm on jo täis naisi ja tüdrukuid, aga ta tahab sind, üksi sind! Kas sa sest siis ei oska lugu pidada, kas sa siis ei tea, kes tema on ja kes sina oled!"

Ent midagi polnud peale hakata ülituga. Ta purtsas naerma teise ärrast tuska ja ristis käsi nähes, ja selle naeru seest tuli klõginal: „Ei oska — ei oska — ma oskan aiva enesest lugu pidada!" Mari naeris harva ja taltsalt — nii vallatult nägi Tõnu teda esimest korda naervat. —

Ja nüüd ei tulnud Prillupile enam midagi meele, mitte midagi. Nagu oleks tal pea asemel puutomp õlge vahel. Ainult, et see tomp uimasena tundus, sest kõndides oli Tõnu meelest, kui oleks ta jalgeesine järsult liusk, kui astuks ta lähema sammuga auku. Ja kätessegi mõjus ämmelus, sest härjapäid

koormale tôstes pidi ta hoolega hoidma, et hangutäis mööda ei väärata. Ôhtuti aga, kui ta väsinult voodisse heitis, tundis ta end kôigist muistki liikmeist puisena, ja säng nende all ôôtsus kui lootsik laintes.

Ses abituses kooldus mees pooldis teadvuseta jällegi kôrgemate vägede poole.

Ta hakkas pühakirja kätte vôtma, sundis lapsi söögilauas käsi risti panema, läks pärast kirikut ka veel palvemajasse ning tundis ka tarvidust naisega armulaual käia, kuigi nende viimsest käigust peale pulmi kolme kuudki mööda ei olnud. See loobumine sennisest usulisest ükskôiksusest küünis sinnagi, et ta noorikule môista andis, ôppigu see ka omalt poolt aitama, et majas ikka „ristiinimeste kord“ valitseb ja ärgu ta lastele katekismust ja ôhtust isameiet kinkigu — manitsus, mis kuuldus, kui oleks Tônu ise nôutud korda alati ja igakülgselt aus pidanud.

Sest kaudsest koputamisest jumala ukse pihta kuni otsekohese palveni oma suure asja pärast ei olnud Prillupile mitte pikk samm. Ja visalt tikkus ta ette. Aga veelgi lasti teda järge oodata. Millest järgnes, et ta jälle teise väe poole nihkus.

Ühel pühapäeval, kui kirik välja tuli, juhtus Prillup peaukse ja värati vahel Sutsu-eidega kokku. Ta saatis Mari pagari juurest saia tooma ning astus Triinuga, kui ta temal märguandlikult kätt pigistanud, rahvavoolust kôrvale. Et kas ta midagi ei tea, mis aitaks, et naine, kes mehele mônes asjas — ükskôik, mihukeses — kangekaelselt vastane, alla painduks, et talle aru pähe tuleks.

Sutsu moor oli veel kôbus inimene, teene ja aulik, korralikult riides, silmavaatega, mis tunnistas

ühetaolisest kannatlikust sôprusest kôigi ligimestega. Nende emalikkude silmade vahelt tungis tugev nina hoogsalt ilma — suur, aga mitte suurelik, lihavlaia otsaga, mis tänagi mônusalt mustas. Ja see mustavus suurenes, kui Triinu, Prillupi peremehe usutlust kuulates, oma pruunläikivat toosikest oli tarvitanud. Maksakarva munamüts istus targal pisut tagaspidi peas, kuid seegi ei môjunud üleolekut väljendavalt, sest vööt auväärt hôbejuust, mis pitsi alt paistis, ning näo laug koguilme valdasid üle.

Muidugi, et teab. Ikka on, mis aitab. Kus ohtu, seal rohtu. Mône ohu vastu mitugi rohtu.

Ja môistlikult ilma ühegi uudishimuta Tônu asja eriliku sisu kohta ôpetas Sutsu ema, kui ta ivake aega üles kirikukuke poole oli pilutanud: Mäeküla sôber lôigaku pärtlipäeva öösi nooriku peast salaja tutike juust ning samuti salaja katsugu ta paremast kôrvast vaiku ja pahema jala suure varba küüne alt musta vôtta, kuid see vôida enne vôi pärast muilgi öödel sündida. Tallele pandud saagiga tulgu siis Sutsule, kus veel midagi juure ning tarvilikud sônad peale lisatakse. Rohtu pidavat ta pärast kotikesega särgi all pôues kandma, kuni môju aegamisi valmib.

Kuid pärtlipäev oli Prillupi peremehele natuke kaugel, asi olla pakilist laadi.

Noh, siis lôigaku öösi vastu vana kuu neljapäeva. Muidugi olla Pärtli öö parem, aga ehk saab rohu kangusele teisest asjast jälle jatku.

Nad lühendasid lôpuviisakusi, sest juba lookles môisnikkude haudade vahelt üks nutetud silmadega neiu Sutsu emale läheneda. Kirikuaia müürinurka kabeli taga, kus nad seisid, oli kihelkonna taganôuta-

vam tark kahtlemata ennemgi vaikseks vastuvõttepaigaks tarvitanud. —

Muidugi ei olnud Tõnul raske hea unega nooriku peast salgukest juukseid näpsata, ka küünemusta sai ilusti kätte, aga vaat' vaiguga oli lugu keerulisem. Esmalt polnud mitmel ajal midagi võtta, Mari pesi sama hoolsasti kõrvu kui silmi, ning siis, kui kord oli, polnud seda paremas kõrvas, vaid pahemas, ja kui seda viimaks paremas oli, siis jälle ärkas kõdistatu üles, ennekui midagi kõrre külge hakkas, või noorik magas sündsal tunnil just selle kõrva peal. Nõnda varitses ja õngitses mees asjata mitu ja mitu koiduaega ning läkski vaiguta Sutsu poole, sest viimne urgitsemisekatse lõppes seega, et ärkaja talle ühe tagaskätt andis ja kurjalt maigutas: „Jäta mu kõrvad ometi kord rahule!"

Kuna nüüd vaik puudus ja juuksetutt pärtliööl ep olnud lõigatud, siis ei võinud tark muidugi tagatist anda rohu mõju eest igal soovitud määral, kuigi ta puuduvat millegagi omast käest püüdis tasuda. Aga ta lootis kõige paremat, lõikus juuksed pulbripeeneks, segas neid küünemusta ja mitme sala-ainega ning veeretas taignast munakese, mille karv niisama ebamäärane oli kui lõhn ja mille peale loetud sõnade ahelast Prillupile ainult lõpulüli üürikeseks meele jäi: „Sikkanikkalikkakakperevonndadaa."

See lehkav munake südame peal, lahkus Sutsu saunast mees, kes ka nõiduse kohta senni ükskõikne olnud, ükskõikne uskmatuseni. —

Tõnu sai nüüd ööseti jälle magada, varustused olid ta patja pehmendanud, uued lootused talle rahu silma tilgutanud. Aga kui päivi ja ikka veel pikki

päivi mööda lükkis, ilma et midagi oleks muutunud, ilma et ta kangekaelsest vähematki muhenemist oleks märganud, ilma et tema proovitäkked mahlani oleksid ulatanud, siis pööras aeg tagasi, kus säng ta all hällivaks veneks sai ja jalgeesine haudade veereks. Tal oli ju rutt oma asjaga. Ega temasugune ennast narrida lase. Tahab mis tahab, ärap tahtmiselgi piirid on Ja Prillupi ehmatus polnud väike, kui ta saksaga aidasarapikus äkki vastamisi sattus ja see temast tôsiselt ja tummalt mööda sammus, napi ninatôstega vaevalt teretust vasta vôttes.

Kuna ta silma vaatas ähvardavale vôimalusele, kôigest ilma jääda, kerkis unistatav ônnehoone Tônu ees seda nôidlikumana üles. Juba piimaäri kui eeskojaga. Pihuga raha vôtta, kamaluga raha vôtta, ikka raha sees soglada — tema, kes lahja lehmamullika vôi vana hobuseluiste ostuhinnaga tänini kôige suurema summa värisevas käes hoidis, muidu aga kopikaid ja üksikuid rublakesi luges! Ja teada, et teised seda teavad! Sadasid ja varsti tuhandeid mokast pillata, ning môelda, et teised seda kuulevad! Ja sealiha süüa, kui teised silku söövad, ja näha, kuida teised seda näevad! — Ning siis veel peakoda, rait ja hunnitu: Mitte enam aetav, vaid ajaja, mitte enam sôtkutu, vaid sôtkuja, mitte enam kohkuja kukelaulust, vaid rôômustaja, et teised kohkusid ja tôusid ning mitmed sinu heaks ja auks. Ja kôik, mis on môôdetav pikuti, laiuti, kôrguti, ja mis on paberisse pandud musta tindi ja kirevate värvidega, see on o m a, enda ja teiste teada o m a, igavesti o m a, ja veel kord o m a! Ses sônas uugasid Tônul kooris kôik maa ja taeva pillid.

Ta istus pôôsa alla, võttis pungakese pôuest ja vaatles. Et rutta ometi, rohuke, et rutta! Aga rohuke oli tahkunud, munake krômpsu kuivanud. Ja korraga nôelas meest kahtluse vapsik: vägi ehk surnud!

Nagu jääkülm käsi lihkus ta ihust üle, kôigist higiaukudest tikkusid piisad ja vaate virvetuses hakkas küsimus kerima: Mis saab s i i s — kes aitab s i i s? Sest seda, kes olla vägevam teistest vägedest, ep olnud kodu tema tarvis, — just see, kes tôotab avitada, kui teda hädas hüütakse, pidas kôrva kinni tema hüüetele.

Aga vaevalt oli hädalise raske pea samblasse vajunud, kui tema mälus äkki hinge vôttis üks nôuandja ununenud minevikust.

Kruusimäel Saarma pere ôuepakul istub kintspükstes ja preesiga särgis ligemale saja-aastane kulupea, lumine vôru laia lôua ümber, jutuhuultes veel ikka verd ja naerusilmis ikka veel paistet jagusast ôrnusest, millega ta oma kolme äraigatud kaasakest vôinud rahuldada: Prillupi vanaisa ema poolt. Ta lôbutseb laste ja vanemate noortega, ja kui ta neile tulusat eluôppust pillab jandi ja mängu vahele, siis on üks korduvamaist see imelik: Ärgu nad taevaisa palvetega tülitagu. Inimeste hädad ja ihad ei käia vanajumala ette, sel olla suuremad asjad ôiendada: päike ja kuu veeretada, tähed sirama süüdata, ilmad teha ja kulunud kuu asemele järgesti uut muretseda. Aga pojalgi ei olla nende jaoks aega, ööd kui päevad valvel olles, et rahvast sôja ja katku ja loomataudi ja muude hukatuste eest hoida ja kuradit kammitsas pidada. Ning vaim jälle olevat môlemil nôumehena abiks. See aga, kes inimeste palveid

kuulata ja õigeid lõpmata heldusega täita, see olevat Maarja, ainuüksi Maarja. Kes hädas usklikult iganes Maarjat hõikas, ei see hõiganud asjata. Õelast saksastki saadud Maarja armust mõnes kohas lahti, kõnelemata opmannidest ja kupjadest, kellele „kuumast köögist" äkki järel tuldud. Et aga inimesed enamasti ei tea, kelle poole palvetada, seepärast jäädagi nii palju palveid tähele panemata.

Aga või teda vanemaist siis palju keegi uskus. Oma tütredki mitte. Leeris ja kirikus ja palvemajas õpetati ju teisiti. Ja Tõnugi oli üks neist, kes vanaisa neitsiusku naeruks pani, kui ta emalt seletust saanud.

Nüüd aga — — nüüd aga: Tõnu hüppas püsti ja tõttas koju. Seal puges aita, põlvitas maha oma tühjade salvede ja pooltühjade kottide vahele ning tõukas ahastades üles pihuhallide võrgukeste poole tolmunud laes:

Aidaku, oh aidaku siis tema! Ta nägevat, Tõnu asi olla õige. Tõnu ei ihata ju muud, kui et tal hea oleks elada, sest paha on tal küllalt olnud. On aga Tõnul hea, siis on Marilgi hea ning hea ka nendel, kes neist kord maha jäävad. Tulla ju paraku mõlemil, Tõnul kui Maril, südant sundida, et seda head kätte saada, aga kas siis saks midagi muidu annab. Valgustagu seepärast püha neitsi Mari lapsemeelt, et see pakutavat kasu suudaks tarida, ja lasku sündida, et Mari seda osa tasust, mis jääb tema kanda, mitte kauem liiaks ei pane. Olgu talle veel tänane — veel homne — veel tunahomnegi päev aru pidada, siis aga tulgu ja öelgu: Ma mõistan ja olen valmis!

Ja Tõnu lõpetas kuuma tõotusega, palve täitjale ustavaks sulaseks jääda surmatunnini.

Ta oli oma sõnadesse aga nii palju jõudu kulutanud, et põlved tõrkusid tõusmast. Nõnda vajus ta peaga närtsinult salve servale ja andis rinnale voli tuksuda, silmadele voli voolata.

Kui ta viimaks toibunud ja tõusnud, nõrgus tal suur lõbu läbi ihu nagu viheldul, ja ta leidis, et ta hästi kõnelenud. Vanaisa õpetuse väärtus pidi nüüd ruttu ning kindla ei või ja-ga selguma, ettemõõdetud aeg päästis ootaja ääretuma teadmatuse piinast. Julgesti nägi taevalik avitaja ka ära, et palve õigluse põhjale rajatud. Tõnu ei tükkinud ühelegi peale, ta ei sirutanud kätt välja kellegi leiva või peavarju järele, sest kas Kuru Jaan sai aasta hiljem või varem mõisnikuks, see oli ju ükstapuhas.

Ja nüüd pitsitas kolmepäevane hingetu põnevus mehe pihtide vahele. Ta silm urgitses ja kõrv imes. Ta uuris läbi iga joonekese naise näos, kaalus ära iga häälekese ta huultelt, varitses kõiki ta liigutusi ja nägi iga peatõste ja küljepööre taga oodatut hüppel. Kui noorik hommiku ärkas, kui nad peale lahktööd jälle kokku said, kui Mari temalt midagi tuli küsima — igakord kähvas Tõnu süda: noh nüüd! Ja ise vaikis kogu need päevad, puges peitu kõigega, mis ta iha võis ilmsiks teha, ainult sooja, hella naeratuse pööras ta Mari vaatele kosivalt vastu, naeratuse, mis nagu liigutuse kalli märja sees ujus. Säärast Tõnu nägi noorik õieti esimest korda, päevad peale pulmi ühes arvatud.

Ja uurija meelest oli, kui oleks Marigi haruldaselt vaikne. Vaikne, tõsine ja mõtetes. Iseäranis

tähtaja viimsel päeval. Seda seletas Tônu nii kindlasti enda kasuks — just nônda oli ta tema sisemist murdumist ja muhenemist môelnud — et ta pärast ôhtusööki pidulikul ootel piibuga „leentooli“ istus. Sellel istmel — sarapuuvitstest punutud, pôhi vilditükiga pehmendatud, ta enese talvine töö — taotas ta muidu ainult pühapäiviti istuda.

Aga Mari tuli laudast vôi aidast, kudistas ees natuke lastega, ja kui ta jala kambrisse pistnud, kohe hakkas nabinal nööpa ja haake lahti päästma. Magusad aigutused puhetasid ta suud. Hubase ohkega vajus asemele kaissu.

„Täna öösse tuleb äikest, pôud lehkab.“

Tônu istus tummalt.

„Meie rukis on küps.“

Tônu ei liigutanud.

Nüüd jäi voodis vaiki, esimesed norisevad tômbekatked käisid, siis algas ühtlane hingamine noorest tervest kopsust.

Istujal pidutoolis libises kustunud piip rinda mööda sülle. Tema kogu hakkas haudjasse, jôude tihenevasse pimedikku uppuma.

Väljas tümises juba, aknast tikkus vee ja mulla lôhna, varsti lôikusid sinakad sähved kambri pilkust. Nende eredusel mustasid istuja silmakoopad päratu suurtena.

Üheksas peatükk.

Ööd pikenesid aegamööda, aga Prillupi Tõnul ei olnud sest kasu, sest ta magas halvasti. Uni pelgus ja heidutavad unenäod rikkusid sedagi, mis oli. Temast, kes muidu magas kui ront, mainis Mari nüüd korduvat puhku, et ta unes ümiseda ja isegi juttu ajada. Kord katsunud nutta ja teine kord lauldagi.

Nähtud uni oli enamasti nii segane, et nägijal sest midagi meele ei jäänud peale tunde, et ta kuidagi kimbatuses olnud. See aga, mis vahel meele jäi, paistis mõistusele nii riimitu, et varstigi ununes.

Siiski, üks öösi oli Tõnul unenägu, mis mälus püsis ja milles ka midagi kimbutavat ei olnud. Noor hülge ronis üle jalutsi-otslaua sängi ja asus Tõnu peale istuma. Ta jäi aineti temale otsa vahtima, silmis ja suu ümber sõbralik muige.

„Mis sa minust vahid?" küsis Tõnu ja silitas ta pead ja lõuga, mis pehmed olid kui varsa mokk; loom pidi vaidlemata võima kõneleda, tal oli niisugune nägu.

„Voatan, et mis mees sina koa oled!" vastas hülge natuke rasvase, aga muidu selge häälega.

„Mis mul siis viga on?"

„Mis sul viga on?" Hülge väänas kentsakalt kaela. „Môni mees nüid, kes naisest jägu ei soa!"

„Soo,—mis ma siis sinu arust peaksin tegema?"

„Valu andma, kulla vend, valu andma!"

Näpistas ühe käpaga Tônu nina, teisega paitas nooriku pôske, naeratas heasüdamlikult ja hüppas voodist.

„Kuhu sa siis ise nüid lähed?"

„Ääh," tuli juba eemalt nägematusest, „tuian niisama mööda maadilma ja annan tossidele head nôu."

Tônu naeris, kui ärkas: looma rääkiv suu, ta silmavaade, kôik ta tegu ja olu tundus püsti veidrusena, ja ometi jäi temast midagi järgi, kui oleks Tônu mône oleva isikuga koos olnud.

Ja see isik ei ununenud tal, ei kuju ega sôna poolest, ikka jälle tempas ta tema ees üles ja kordas oma jandilist juttu.

Ja viimaks ei olnud see jutt enam jandiline ega isik enam hülgeline, ei, vaid Tônu hakkas harjaseid turri ajama naise vastu, sest ôpetus selgus môistlikuna, — nii môistlikuna, kui oleks see Tônu enda peast tulnud.

Küll läksid esimesed katsed nurja. Naisel olid liig haljad silmad. Nende räbeda vaate all oli Tônu meelest, nagu pistetaks talle sôrm kurku. Aga ta teadis nôu. Ja kui ta ühel ôhtul, mahorkapakk kaenlas, kukega torni poolt tuli, siis ta oli haljate silmade vastu varustatud.

Jutu asu sobis kohe.

Oleks tema vaene mees teadnud, et ta niisuguse lôôbiga kimpu saab! Majas kôik ui-ai, koorenatuke hapneb kibedaks, kanad munevad ei tea kuhu,

kaljakapp seenetab, ei mehel ega lastel enam puhast hilpu ihu peale panna — perenaine kilkab plikade ja poisikestega k i i g e l! Mees tuleb tühja kôhuga teelt — uks tabas, käigu naist k i i g e l t otsimas ja kutsumas!

Noorik näeb, haistab ja peab suud.

Eks ta hea mees ole soand juba küllalt silma kinni pigistada ja môndagi kurgust alla kugistada, kus teise kops ammugi üle maksa oleks läind; ei ta ole sôna lausund ôuest, kus praht üle pea kasvab, ei lehmast, kes laudas sita sisse upub, ei kaljaastjast, mis jumal teab milla viimaks hauet nägi — —

Tônu joob kapast ja purtsab kôik pôrandale — solk mis solk!

— — Aga ärgu ta arvaku — kôige pikemal köiel on ots, ka Tônu kannatuse köiel. Ja siis vôib kergesti sündida, et see köieots vihisema hakkab, kurjasti vihisema hakkab! — Oleks siis veel inimene, kes püüab môneski asjas mehele meeltmööda olla, kord ka sile ja nôtke, kui mees tellib ja elu nôuab. Seal on see môisa-asi. Ei tema taha! Miks ei taha? Mine küsi! Ette tuua kedagi ei ole. Purupaljas kius ja jonn. Et aga mehest üle käia! Kahjust tema ei hooli! — Vanast' olid kôik seelikukandjad saksa päralt, vôttis, keda imustas, ja keegi ei tôrkund vasta, noorikgi oli enne tema ja siis alles oma mehe naine, ja ühelgi ei old valida, kas saks noor vôi vana, nägus vôi näotu. Kus m e i e Maril nina püsti — ei kôlba Mäeküla vonn t e m a l e, peaks môni noor ja ilus kindral olema!

Tônu peatab ja ootab, noorik aga vaikib edasi. See môjub Tônusse nagu vastukarva silitamine koerasse

„Kui ta veel suugi lahti teeks ja oma lollusi ilmutaks! Siis saaks ometi järjele ja juurele, misuke pegla ta ôieti on! Kui ta tuleks ja ütleks: ma kardan pattu. Aga mis kuradi patt see on, kui mees on nôus! Pattu teeme kôik igapää — hakka seal äärt vôi piirt otsima! Ja kas siis saksad paganad olid, kui külapruudid omale pärisid, vôi on ehk meie oma pagan? Ei, nad kardavad kôik jumalat, palju enamgi kui meiesugune, ja seesama papp on neil mis meil. Ja kui see patt oleks — kas arvad siis, et jumal ja kirikärra oleks seadust luband, et saks vôib sada naist pidada? — Ära sa minuga tule vaidlema, siis jääd varsti jänni oma kummi- ja lôsnatarkusega!"

Tônu suu on kuivaks läinud. Ta austab kaljakappa pika sôômuga. Voodi serval najatav noorik näpib nina ja äigab suud.

„Ehk kui ta siis ütleks: ma äbenen teisi inimesi. Aga sellega ää parem tule halpimagi! Eks ma ole sulle ennegi mitu korda seletand: kellele sa seda siis lähed nina peale kirjutama, ja ega te rumalad lapsed ole, ja tal jo linnas koa korter! Aga kuigi viimati peaks kahku tôusma — mis kurat siis! Kellele sa vôlga oled? Kes sulle ôlma tohib akata? Sul sôgedal jo raha taskus! Sa teenid jo raha! Kel kukur kôva, ei see pruugi punastada, kes kahe käega vôtab, ei sellele tee ilmalori äda. Suhu vôid sülitada sihukesele, ja kui sa veel m u l l e ütled — ma löön ta litsi laiaks!"

Prillupi rusikas prahvatab raske uhkusega lauale. Ta tôstab silmi, et selle môju kaebealuse palgelt lugeda, kuid hämarus nende vahel on juba liig tihe.

Ja siis kôneleb edasi, hoogsasti edasi, iga sôna peale ässitust tilgutades teise ja iseenda tarvis, et silmapilku lähendada, kus vôiks suu asemele käsi ôiendajaks astuda. Aga kui ta parajasti sinna sihtiva ähvarduseni on jôudnud, kui ta on kinnitanud, et selleski asjas aina t e m a käsk majas peab maksma, ja kui ta selle raksumise seest oma uduraske pilguga jällegi süüdlast otsib, siis — siis pole sedasinast süüdlast enam sängiserval, teda pole enam kambriski. Kobav käik poolavatud ukseni tunnistab Tônule, et silm teda mitte ei petnud.

Tüki aega seisab mees üsna vagusi tôeasja ees, et ta oma käskija-vôimu praegu sugugi ei saa tarvitada. Ta on kahevahel, kuidas olukorda vôtta. Umbselt tikub temas üles: ehk on nônda üsna hea! Aga ei, rôhub teine vool vastu, see oleks nôrkus, ja nüüdne nôrkus lôpulik kaotus. Ning kirikutrahteris maitstud nôrkuserohi hüüab: Ära sa kingi! Näed ju, et ta sind trotsib! Môni mees, kes naisest vôitu ei saa! Ja läve ees tammuv Tônu volksab lävest üle.

Väljas on märksa valgem, ôu lastab vabalt vaatele, ent otsitut ei ole seal. Prillup silmib aita, silmib rehealla ja lauta — ei sealgi mitte. Ja teel sigib hea madjak talle pihku. Kas ehk hôigata? Ei. Mine tea, kuhu jookseb, kui kuuleb, et järele tuldud.

Nônda jôuab ta kapsa-aiani tare vainupoolses otsas ja näeb teda seal. Mari istub aia nurgas suure leivakujulise räpsukivi seljas, pea ümber piimane kahvatus nagu ôrn pupeneti-rätik, sest äkki piilub kuu pilveunkast alla.

Tônu on mulgust juba läbi, kui alles märkab, et noorik mitte üksi ei ole. Mari jalge ees kükitavad

Anni ja Juku ning kuulatavad ammuli suudel tema poole üles. Nähtavasti vestab ta neile mõnda oma petsikjuttu, mida nad temalt maiad on nuruma, huupi väljamõeldud lookest iseendast ja tuntud isikuist täis veidraid võimatusi. „Mari, akka meile nüüd ullu juttu reakima!“ kuulukse neilt sagedasti, ja muidu nii kõnekitsi võõrasema ei seisa neile vastu. Oma vigurdused veeretab ta neile väärdumata tõsidusega ette, paaritus, mis nende suudest aplamisi seda lagisevamat kiitust meelitab.

Mari ei ole üksi — see on teisiti, kui Tõnu eeldas, selle vastu ei ole ta varustatud. Teadagi, ega ta neid vatakaid tema jalge ees ei häbene, aga — midagi uut on seisukorras! Ning Tõnu sammul ei ole mitte täit hoogu ega ropsu, kui ta nüüd ühe asemel kolmele läheneb.

Ja kui ta nende juure jõuab, eksitab teda veel teine nähtus. Nad näevad teda malgaga, kuid ükski ei ilmuta pelu. Suur peatab jutus, väiksed naerus, nad vahivad talle vastu, jäävad aga mureta paigale. Õieti on neid neli: Juku ja Anni vahel kõtutab klutine Kaaru, ja see on ainus, kes argtusele maad annab. Ent temagi ei page, ta vaid tõuseb esimeste käppade peale, liigutab sõõrmeid ja peab vembla otsa silmas. Ning sabaga siblib vabandust sellegi umbusalduse pärast.

„Ennäe, tema veel üleval! Ma mõtlesin, et juba õndsalt sängis puhid.“

See ükskõikse lahkusega kergelt pillatud hüüe teeb, mis veel jäi teha. Karistaja on vägistatud. Ta ei tea äkki, milleks ta siin seisab ja milleks tal see malk on käes. Ta ei oska end legitimeerida selle

nelja silmapaari ees, kes teda tunnistavad, kõige vähem selle paari ees, mille alt teda praegu nii hävitavalt teretati. Ja Tõnu vahib vaikides ühe pealt teise peale, ja vaikib siis veel jupike aega, kuni ta viimaks vaga valega maha saab:

„Nää, tulin teid üleannetuid sugaraga põhku ajama! Mis tõlgerdamine see olgu öödläbi mööda aiaääri, omiku ei soa moast lahti! Kähku tuppa, krantsid!"

Tema hoopide all lendab pesakond laiali, aed ja õu on korraga naerukilget täis, Kaaru klähvib kõigest jõust ning ahmib madjaka otsa hambusse saada, Jukugi võidab ülivahvust ja püüab isale selja tagant pussi teha, ning rõõmumõõt voolab lõpeks üle, kui vägev vaenlane, millegi peale komistades, täiel pikkusel õuemurule maha prõntsatab ning seega lahingu kaotab.

„Ei tea, miks isa meiega iga õhta ei tule ullama?" ütleb Anni Jukule, kui mõlemad asemel.

„Tola," haigutab Juku, „ega ta's iga õhta käi tubakat toomas!"

Jukul on õigus, säärane õhtu ei taha enam korduda. Vist tõmmab isa vähe piipu, sest tubakas lööb kaua ette. Ja kui ta kirikupäivil tubakat toob, siis pole ta ennemgi nendega sõda mänginud.

Või häbeneb ta oma kaotust? Laste meelest on, kui poleks nad isa kunagi nii iseendas, nii vaikse mehena näinud. Paistab, kui ei hakkaks teised majas temale silmagi, ning rääkimine näikse talle vastumeelt olevat, sest sõna kuivab keelele. Nad panevad ka tähele, et tema silma-alused laialt kotti on vadunud ja kentsakalt sinavad, ning ütlevad sellest Marilegi.

Prillupi käsi ei käi hästi, see on tôsi. Ta peaks herra juure minema, aga ei lähe. Puudub jôud, puudub lihtsalt jôud, jalad ei kanna. Ta ootab, ehk tuleb môisast käsk, siis pole parata, siis peab juba kuidagi. Aga môisast käsku ei tule, surutis jääb südame peale, pooliku maja poolt mäel tômbub talle vaevavalt midagi vastu, millele ta segane pea nime ei tea anda.

Siia juure seltsib läila tüdimus igapäisest tööst, tööst kodus niihästi kui môisas, ja tüdimus paisub tülgastuseks môtte valgusel, et päästet ei ole sest tööst, et sa neetud oled seks jääma, kes olid ja oled — igaveseks rabelejaks silgu ja leiva pärast, uppujaks, kes ei upu, aga kaldale ka ei saa.

Ja kôik, mis sennini tema olemise môtet ja tuuma tähendab, pôllusiil ja loomakont, tööriist ja peavari, armsad talle hoolimata kôigest väetimusest, kôik see ujub ta meelte ees nüüd hallis tühisuses, kaetud pôlastuse ilge kôntsaga. Tônul on tunne, et tal enam midagi ei ole ja et ta ise enam midagi ei ole. Ta ei môista, miks ta veel kätt ja jalga tôstab, siit ning sealt tehes kinni haarab, miks ta silm tehtavat näeb ja aru seda taipab.

Ta ei haudu mitte alati vaikimises, näol tuim tohletus. On silmapilke, kus ta äkki ärrituses süttib, vôimetus ärrituses, teadmata, mispärast. Siis tôukab toorelt koera, kes talle midagi ei teinud, viskab kiviga kana, kes ainult kôketas, vemmeldab oma hobust, kes kôigiti kohut täitis, ning lööb vikati meelega kivisse. Ta kahetseb säärast tegu tagajärel kohe, aga vajadus end kiusata, ennast peale seda hästitada, on vôimsam.

Tema ümber hôljub nüüd ala imelik poolvalgus ja ôhkkond, mida ta ei tunne. Ta peab millegi seletamata vôôraga sala vôitlust. Pind ta jalge all ei nihku enam, vaid sellevastu tundub, kui poleks teda ôieti olemaski, kui kônniks jalg ilma teda puutumata. Ja kuna ta ühel kuumemal päeval oma odranatukest niidab, pistetakse talle järsku pähe, et vaenlane tal salalikult seljas, sihiliku püüdega, teda kôrgemale hoovata pinna ligidusest, kôrgemale sesse ôhku, mis Tônule tundmata ja milles pimedam peab olema kui siin all helkjas sumeduses.

Mari, kes temast natuke maad eemal niidab, näeb meest hakkavat taganema, kui oleks ta vikati ees midagi kohutavat silmanud. Tônu taganeb väikeste nôksuvate lihksammudega, misjuures ta jalad teineteisest kaugenevad, kuna kramplikult kätes hoitud vikat otsaga mulda kriimustab. Ja siis vaarub täiel pikkusel selili kaarele.

„Ära läks?“ naeratab Prillup nôrguvast näost, kui ta külma kaevuvee virgutusel silmad jälle avab.

„Ära läks,“ kostab Mari huupi.

„Nägid?“

„Nägin.“

Noorik tôstab ta istukile. Tônu vaatab vôôralt meeliskledes ringi. Siis tutvub talle paik, ja ta naeratab jälle, seekord veidi häbelikult.

„Kus mu vikat?“

„Seal.“

„No, siis vaja jälle — —“ Kuid Mari abil aina saab ta jalule. Tôustes suurendab imetlus ta silmi: jôud, mis tema raskust tôstab, tunnub ootamata suurena.

„Ei, sa mine nüüd ôite sängi, küll ma üksi niidan.“

„Lori! Mis mul siis viga! Oota, ma võtan vikati!"

Aga ta ei võta vikatit, vikat on liig madalas, liig sügavas, ja kui ta kumardab, vajub see veelgi sügavamale, vajub nagu järve põhja. Ja nõnda sammub ta naise toel tuppa ja heidab sängi. Mari avab mõlemad aknad ja ukse, sest Tõnu meelest on kamber pilkane pime.

Põllule tagasi minnes hõikab noorik Annid Pajusilt — teine laps on täna soos karjakorral — et ta isal käepärast oleks, kui sellel midagi peaks vaja olema.

„Ta magab," tuleb Anni mõne aja järgi teatega. „Ma panin talle järi kaillakapaga voodi ette. Küll ta pinnis, ennegu magama jäi!"

Ja Anni asub lapselustil rehaga ema järel töösse.

„Mine õite vaata, mis ta nüid teeb," käsib Mari paari tunni pärast.

„Ma panin ukse ja aknad kinni, ta lõdises, kui külge pööras," on tagasitulijal kuulutada.

Ning siis töötavad mõlemad päeva veeruni. Vähe rääkides, nagu tõsise töö juures kohane. Iseäranis teadlik säärase oluviisi sündsusest on Anni.

Prillup uinub veel, kui tema pisukene perekond õhtu kambrisse koguneb. Ta magab seliti, ja kõik nad panevad tähele, kui priske ta korraga näost on. Ta põsed päris õitsevad, seda näeb karvakattestki läbi, ning silmakoopad ja nõod suuäärtel on ohtralt täitunud.

„Tõnu, ehk tahaksid süia," äratab teda noorik, kui toit laual.

„Süia? Ei," vastab Tõnu silmi pärani lüües. „Või siis söök kedagi elatab, kui peavarju ei ole!"

Anni ja Juku vaatavad ühtaegu vôôrasemale otsa. Selle rahulik käsi katsub unistaja pead.

„Ma annan sulle piima juua — ehk vôtad?“

Tônu tôuseb istukile, virgub ja vôtab piima.

Aga palavik kasvab öö esimesel poolel ja ôhutab haige taoti üsna pikalt ja elavalt kônelema. See sünnib vahel avatud silmil, nagu Mari pôlema jäetud lambikese valgusel vôib näha, ja kuulub siis kui asjalik arupidamine iseendaga, seda enam, et môte alles tüki tee takka jälle kord väärdub ja kidub.

Ôieti on sonijal üksainus aime, mille kallal ta nipib ja näpib, mida ta kord sellel, kord teisel oletusel sinna ja tänna veeretab, ning see ei ole mitte enam tema suur asi, vaid midagi juba tolle tagant. Prillup heitleb murega koha pärast, mida ta kardab kaotavat vôi mille ta juba ongi kaotanud, „sest ega saks enesele keelt lase näidata.“ Ühes jutujärgus ootab ta alles ülesütlemist ja ohib uue koha eest, mida vôôrast vallast vaja otsida; teises on tal hundipass juba käes, aga kusagilt ei leidu uut asu, kuna kevade läheneb; ning kolmandas on jüripäev ôueski, Tônu tôstetakse välja, ja ta ei tea, kuhu oma „nelja lapsega“ minna. Neljas laps — Mari harvad hambad välgatavad — kujuneb talle mähkmetes.

Ärevat harutamist saadab unistaja vastavate liigutustega. Särgiesise on ta rahutud näpud lahti nabinud, linane tupp peene nööri otsas tuleb rinnal nähtavale, ja noorik sôrmitseb läbi riide, mis seal sees on. Mari poetab leitud tera pungakesest väljagi, ilma et kônelev omanik seda märkaks, ja kui ta teda sängi poolpimeduses hästi ei näe, siis lipsab üle mehe sängist ning silmitseb leidu lambivalgusel laua

juures. Ta veeretab teda pihupesal, nuusutab, torgib küünega ja kehitab viimaks ôlgu, misjuures ta kôôrdpilgul lambi väetisse tulesilma meeliskleb. Siis ajab haigutades ja ringutades môlemad käed üles ja ähvardab parema näpuga seda imelikku pipraiva endale naervasse suhu kukutada, ei tee seda aga mitte, vaid viib ta Tônu rinnatuppe ilusti tagasi. Enne sängiminekut kustutab veel lambikese ära, mis ilmagi juba kustumisel.

„Ära nüid enam juttu aja, Tônu, vaid katsu ka magada!“

Ta hüüab seda selge häälega temale kôrva.

Ja teine kuulab.

Prillup kôheleb ja nohiseb natuke ning vastab siis urinaga, mille peal juba vaibe vajutis:

„Noja, noja, aga kuhu sa homme pea paned! Kus urgast näed, seal teine sees!“

„Eks kudagi ikke soa!“ pasundab Mari talle kôrva.

„Noja, noja — —“ Järg kangestub raugevasse üminasse, käsi ja jalg tuksatavad korraks, siis on rahu majas, siis puhatakse Prillupil nagu muiski Kruusimäe urtsikuis.

Ja koldes viiuldab kilk, lakas laulab kukk, ja koer akna taga haugatab unes. Suur ärataja aga — küll ta tôuseb jälle, kui tunnike tulnud. — —

Prillup jääb hommiku naise nôudel sängi, ajab aga lôunaks oma suured kondid jalule. Pole ta ennegi pikali haige olnud, häbeneb seda nüüdki jumala päevakesele näidata. Ning töö, läila ja vintske — teha on ta ometi, teha on ta ometi!

Tônu verest lahkub palavik, kuid mitte mure ta ajust. See on sinna end kinni hammustanud, pureb ja pureb ja piinutab mehel kurdesônu suust.

Nendega ei püüa ta Marisse mõjuda. Ei, sel-lest peatükist on ta kriipsu läbi tõmmanud. Ja nõiapunga kasis põuest, kui tol lõunal voodist pelgus. Ta heitlebki oma painajaga enamasti üksinda, ei või aga parata, et ka naise kuuldes lauseke libiseb. Ja see sageneb, mida enam päivi tare taha kustub ning hoolimata sellest, et teine tema kartusi ei jaga, et noorik oma lapsemeeles üht ega teist ei usu: ei seda, et Tõnult koht võetakse, või et ta uut ei leia, kui see tõesti peaks sündima.

„Sel seal põle niisukest nägugi," ütleb Mari. „Sellele peab juba suurt kurja tegema, kui ära akkab ajama."

Aga Tõnu naeratab halekalt. „Mis sa kullake nõost näed! Eks siit ole ennegi lahti lastud ja ära aetud."

„Ega ometi nailla pärast."

„Jaa, aga võta kinni, mis saks naillaks või mis ta tõeks peab! Mõis teeb, mis mõis tahab."

„No, ega kohad moa pealt kadund ole! Külap leiab, kui aeg käes."

„Mõni näljakong ehk juhtub kuskilt, aga mis sa sihukesega peale akkad! Meid on neli suud ja kevadeks vist viis."

„Ei, vist neli. — Aga on ju veel muid teenistusi ilmas kui koht — kõiksuguseid maal ja linnas."

„Jumal oidku moonakaks või sadamatööliseks akata — see oleks juba viimane leib!"

Ei aita midagi. Tõnu pea vajub mures norgu. Ta kahetseb sõnu, mis kulunud.

Ja ajab oma hädatsemise nii kaugele, et pühapäiviti kirikuplatsil naabruse rahvalt uut kohta hakkab

kuulama, enesele pole veel üleski öeldud. Ja kui ta valitseja kaaslasena ühel kaugèmal laadal käib, siis usutleb külamehi salamahti sealgi. Ning koju jôudes upib naist tellima, see mingu ôige korraks metsa poole kôrvu kikitama, oleks nagu enam oma inimene, sest ega vôôrikule naljalt heast asjast viiksatata, päri kas vôi suu asemelt.

„Ei ole tarvis," vastab Mari, igavuse märgid näol, „mine too oma piimakontraht môisast ära."

Tekkiv vaikus ei ole pikk. Prillupi käsi pôleva tikuga, mis tolli kolm piibukolust eemal jäi peatama, lôpetab tee.

„Oiäh — miks ei tooks — kui tuua oleks," tuleb esimeste popsude vahelt; nutsivad mokad on hämarväsinult naerukil.

„Vôid julgeste minna, ta lubas tänaseks valmis kirjutada."

Nooriku lusikas käib nobesti koorekausis ringi. Laest lendab must puru sisse, väikse sôrme küüs kôrvaldab selle, ja töö läheb vurinal edasi.

„Keda sa ôite pilkama kipud?" küsib Tônu, kelle pilk Mari näolt, mis midagi ei ütle, keerleva koore sisse laskub, mis niisama vähe ütleb. Ja Mari suugi jääb seda korda vait.

Tônu aga seisab ja seisab. Viimaks hakkab ta pahema silma äärest vudisema, siis môlemist suunurgast tuksuma ja kaelasooned kummalgi pool lôuapära taga kisuvad korraga kramplikult kokku, nii et kôrvalestad liiguvad. Ta tahab pôlve järikesele toetada, väärdub aga mööda ja sattub pôlvili pôrandale, otse vôitegija ette. Piip kolksub nende vahele maha.

„Kas sa siis — — kas sa siis — — kas sa siis ometi — — —?“ Ent paistab, kui upuks sôna sära sisse, mis tal silmist murdub.

„Mine nüid ikke, mine!“

„— — Kuda siis — — milla siis — —?“

Mari palg pilvitab kergelt. „Hea küll, Tônu, — lase mind vôid teha!“

Kui Prillup uksest läheb, otsivad ta jalad kehale tasakaalu, nagu lasuks suur ja raske kott tal seljas.

Kümnes peatükk.

Tunnike hiljem istub Tônu Prillup kambris laua otsas ja vahib suuril silmil värisevasse paberilehte, mida ta käes hoiab. Nônda istub ja loeb mees juba kaua, ilma täppigi taipamata, mis seal sees on, kuigi ta kirjutatud kirjast veerimisi vôitu saab. Tähed on jämedad ja selged, nagu kepi otsaga veetud, aga kui silm neile hakkab vahet tegema, siis valguvad lillakriimuks virvetuseks kokku. Lapsed käivad sisse ja välja. Igakord peitub paber lauaveere varju. Ja kui noorik selja vôi külje pöörab, siis piidleb teda istuja pilk. See on otsiv ja leidev vaade, mis isu vôidab, mida enam ta leiab, ning aegamisi imestusega täitub leiu ootamata uudsusest. Prillup ei tea korraga, kus ta silmad senni on olnud.

Mari on kasvanud, Mari on küpsenud — Tônul ei ole enam kolmat last.

Mari on kauninenud, üle öö kauninenud, ta on end salaja kuhugi imekaevu kastnud.

Ja ikka ablamaks laieneb piidleja pilk, ikka enam helki variseb nägemata avandusest Mari kogu ja kuju peale, ning kuumas, karmuses kambris — toas on rukkirehi üleval — lööb nagu peidetud angervaks magusuimastavalt lôhnama.

Ent Tõnul väriseb lilla kirjaga paber näpus. Ta näeb seda uuesti, kui ta jälle üksi jäänud. Ja nüüd tuleb kustumine. Äkki tikuvad suured vesiherned tal nahast, palg ja kael kublitavad neist, nina otsast hakkab neid mahagi piiskama ja silmad liiguvad lausa märjas. Need silmad ei ruska praegu, nad on eluta hallid. Ja Tõnu vaevamärga nõrgub mõni tilk kriimule paberilegi näkku.

Kui Mari jälle ilmub, istub laua ääres mees, kelle vahutav õnnekarikas ümber on kukkunud.

„Et tema seda läks tegema — — et tema seda läks tegema! — — Omapead — üsna omapead — salaja teise seilla taga — kui teine kodunt ära on — kui teise ingel aimugi põle! — Ei nõupidamist, ei kokkureakimist, nagu põleks teisel aissagi, mis tema teeb, nagu põlekski mees ja naine!

„Muidugi, sai jo mõnikord kõneleda — niisama omakeskes mögada — ajasin vahel naillatasa pealegi — oli ehk kõdi ja kipitustki südames — — Aga et tema läheb — et tema peletis tõeste läheb — —!“ Ja Tõnu käsi laksatab lapiti laua peale, kriimule paberile pähe, mille ta põlastuses sinna on visanud.

Aga silmi ta ei tõsta. Ta noomib põranda pragu oma jalge vahel. Ta ei näe, aga ta teab: keset tuba seisab Mari — suur ja tugev.

„Nüüd võta kätte ja küsi: kudas teineteisele edaspidi otsa vaadata? — Kes olen mina ja kes on tema? Mis inime see on, kellega sa ühes sängis magad ja ühes lauas sööd? — Kuhu sa silmad pöörad enese ja teiste ees? — Kuda sa taaga kõrvuti kirikus istud?“

Põranda pragu Tõnu jalge vahel ei tea miski vastust.

„Aga mees tunneb äbi ja tema mitte! Eks ta oleks seda kôik enesele ise vôind öelda, ega ta laps ole, ta on suur inime ja naisterahvas. -- Kus tema! Muudku läheb ja teeb! — Ja kui sa ta siis käsile vôtad, siis seisab nagu sein ja irvitab sulle pealegi näkku!"

Seda tôendas Prillup huupi; aga kui ta nüüd viimaks prao pealt Mari peale vaatab, on tal ôigus: Mari seisab ja naerab.

„Aga ära arva, et sa nii kergeste mul küisist peased!" Ja Tônu tôuseb püsti. „Ma pärin seletust! Ma tahan teada soada, mis sul sees on! Ma küsin su käest: Inimeselaps, miks sa mulle nônna tegid?"

„Tahtsin," vastab Mari.

Kuid selle vastusega ei oska ülekuulaja midagi peale hakata.

„Tahtsid? — Muidugi tahtsid, ega sa ilma oleks läind. Aga ma küsin, mikspärast sa tahtsid?"

Nüüd tôstab kaebealune môlemad käevarred ringutamisi üle pea ja harvade hammaste vahelt läheb väike aigutav-naeratav puhe. Siis pöörab usutajast mööda kapi poole, millest ta talitava rahuga midagi hakkab vôtma.

See äritab. Tônu seisab üürike aega nôutult, avab aga siis suu ja südame sôimule. Iseenda sônadest viha imedes paneb mees tôsiseid tüsedusi — tüsedusi, millest mônigi esimest korda nende igemete tagant ilma pääseb. Ja kui vool viimaks ummistab, kohmab kuue ja mütsi varnast ning ähib välja vihmasesse pimedikku — eemale sellest jôledast, sellest rüvetatust. —

Mari magab juba, kui ta tagasi jôuab, aga laual pôleb lambike, et ta ei komistaks, kui tuleb.

Ja lambi kõrval valendab paber.

Mari magab tõesti, seda on näha, ja kuna Tõnu end riietest koorib, ei lahku ta pilk mureta magajast. Ta silmib teda järilt edasi, kuhu veel istuma jääb — tema kahupead, ta priskunud kaela ja kerkinud rinda, ta õlga, puusa ja käevart, kõiki neid õitsele löönud vorme, mida ta katmatana ja kaetuna näeb või tihkemast kattest läbi aimab. Ning uuesti, ent võimsamalt, kuumemalt tikub teadvus talle peale: tal ei ole enam kolmat last, tal on äkitselt naine!

Tõnu kustutab tule. Ja kui ta leitu kõrvale on heitnud, krambib süda tal kokku, ning magajat oma suure kondise käevarrega rinna vastu rusudes kaebab ta temale suhu, silma ja kõrva: „Naine, naine, miks sa mu maha jätsid!“ — — —

Sel tunnil põlevad Kremeri herra poissmehekorteris veel küünlad.

Neid põleb rohkemgi paaril viimsel õhtul, sest kõik toad on valgustatud.

Herra von Kremeri tervis on nimelt väga hea, ja et küllate selle tunde mõnu maitsta, ei rutta ta magama-minekuga.

Nõtkel sammul ja helkjal näol mõõdab ta saali pikkust, käed kord puusas, kord hubaselt püksitaskuis, kord halle kihvu läbi pihude lastes.

Ja muusik mängib nurgalaudil, ja sohvalaual õõgub punast portveini klaasis, ja lõige kollast kooki naeratab taldrikul.

Siis võtab vanaherra taoti istet tugitoolil, teeb väikse rüüpe klaasist, mugib suutäie taldrikult, ja enne kui ta joob, ei unusta ta klaasi peegli poole tõstmast ja oma naeratavale ärakujule tervist noogutamast.

Süda on tal korras. Vimmasest klapist pole midagi märgata. Tuiksoon töötab rahulikult.

Muusik aga, mahe ja magus, see tilistab kogu õhtu üksiklase sügisest ihuviisi „Die letzte Rose“, ja vahel, kui uus hoog turda tugevust lõbutseja põue paisutab, tõstab Ulrich von Kremer oma Jupiteri-häält ning müristab pillile kaasa laulda:

„Ist denn Lieben ein Verbrechen,
darf man nimmer zärtlich sein — — —“

Nüüd on aga lepingul, mille Tõnu Prillup Kremeri herraga tegi, kaks palge: üks pahandav ja teine rõõmustav. Oleneb ainult sellest, kumba silmitsed, et vastavasse meeleolusse sattuda. Ja järgnevail päivil silmitses Tõnu vahelduseks rõõmustavat palge, ning temagi rinda asus rahu ja hingeline ülendus.

Kõige pealt nägi mees ära, et ta Marile ülekohut teinud. Sest astus Mari oma sammu vabalt, siis oli ta tema tänu teeninud; tegutses noorik aga ülemate vägede ajul, siis oli teda õletada seda ülekohtusem, et Tõnu säärast aju neilt vägedelt ise ju palunud. Kuna aga võimataks jäi kindlaks teha, kas üleüldse või mäherdune neist vägedest siis Mari mõjustaja olnud, võttis Tõnu targu nõuks, kõigile neile ühetasaselt tänulik olla: Marile, Maarjale ja taevaisale niihästi kui väele, kellega Sutsu eit ühendust pidas — teadagi ka eidele endale. Lahke nägu ja kiitlik sõna tasus eelmisi, Triinule aga sai lunaks ohter osake Prillupi nurme-õnnistust. Targa õnneks oli Kruusimäegi sügisel tänavu pisut enam põlles.

Muidu hakkas Tõnu end unistustes hällitama rõõmudest, mis kevad' temale pidi tooma. Nugris neist rõõmudest endale eelmaitset nõutama, kaldus

ta tee nüüd arutihti piimakambri, mõisa karja ja Kuru kuuendiku piirkonda. Mis ta siin kui seal nägi, oli ju ammu nähtud, ent Tõnu ei saanud sest näinuks. Ja kuna mees vaatles ja piidles, ei võinud ta teisiti: silus oma karvast koonu ja muhales.

Kamber, kari ja Kuru — see kõik ootas ju nüüd t e d a!

Ja Jaan ei teagi.

Ja teisedki ei tea.

Kui nad aga kord teadvad — no neid silmi, no neid silmi!

Ja kui ta üks õhtu karjamaa põõsa alt taas kord Kuru Jaani ärasõitu näeb — hea koorm kollast ja valget kulda on Jaanil seekord peal — siis ei või Tõnu teisiti: ta saputab talle käega head teed järgi ja podiseb kõigest kõhust naerda: „Aga kunniks veel! Aga kunniks veel!"

Ja kui ta Kruusimäe vainule jõuab, siis peab saunadele ümberringi ülemeeliku pilkekõne, kõne, mis kuulub ligikaudu, kui tuleks Prillup kukega torni poolt:

„Jahaa, konutage ja vahtige aga, teie mutikoopad! Aina ü k s teie seast oli valitud, aina ü k s leiti veart, et teda tõsta! Teie teised aga — tuhnige mulda, mis ei elata ega sureta, orjake mõisa ja sööge silku igaveste! Jääge lagedaks, teie lagedad, sest karvane peab mees olema, keda kuuldakse ja tõstetakse!"

Kahju, et kedagi talle vastu ei tule. Tõnu ei tea, mis ta temale ütleks, aga ta ütleks midagi. Tõnu ei tea, mis ta teeks, aga ta teeks midagi. Mitte võimata pole, et ta temale naerdes keelt näitaks ja teda vägipulka kutsuks vedama.

Kodu aga on Tõnuke libe. Ta on nii libe ja ligitükkiv, et noorik teda küünarnukiga peab müskama. Kuid Tõnu ei pahanda, ta tasub naljaga: „Sügasin täna rukkikõrres mõisa lehmi eest ja takka, need kuulasid aiva himuga — sinul aga kohe sarved vasta, kui näpuotsaga puudutad. Milla sust sedasi koa mõisaelanik soab!“

Ja siis tuleb päev, mis Tõnu eelrõõmudele isevärki uue juure lisab, päev, mis tema valitsuse hakatust veel kujukamalt kuulutab, kui see lillakriim paber, mis tal kapis lauluraamatu vahel.

Kui Prillup „paburitside“ haletuse pärast herralt lähemat juhatust läheb küsima, leiab ta mõisamaja pikka vahekotta astudes iga parempoolse ukse lävel inimese kikikõrvul kuulatamast: köögiuksel seisab kokapiiga, järgmisel Reemeti emand ning selle järgmisel valitseja ise. Kõigi silmad on suured, kõigi suud ripuvad üllatusest, jahmatusest, isegi ehmatusest.

Tõnu mõistab neid kohe. Kunturist, mille uks pisut praokile jäänud, kostab kärkimine. Mäeküla saks ei ole kärkijatest sakstest. Tapleb vahel, aga tapleb mõõdukalt. Keegi pole teda kuulnud kärkivat. Kärkimast, kärkimiseni vihastamast keelab teda ta südagi. Ja nüüd kärgib see tuntud mittekärkija, ja kuidas ta kärgib!

„Või s i n a nõuad m i n u käest tänu! M i n a peaksin s i n u l e tänulik olema, mitte s i n a m i n u l e! Kui sina minule vahel ette maksid, siis maksid sina minule m i n u raha ette! Kui sina minule vahel laenasid, siis laenasid sina minule m i n u raha! See on m i n u raha, mis sinu nina nii püsti ajab, ilma m i n u raha ja maata oleksid sina ammugi ä r a t ä i t a-

nud kõige oma naise ja lastega! Täna jumalat — — lõuad pea (jalapõrutus)! — — täna jumalat, et ma sind juba kanna pealt minema ei kihuta oma krundist, ja kasi mu silmist, lurjus!"

Uks lendab laiali, ja välja kohmib Jaan punetava peaga. Ta ei näe kedagi, Tõnul viib peaaegu puusa ära ning kojalävel lööb käed piitatesse, enne kui alla astub, nagu kardaks komistada ja kukkuda.

Ustelt on teised kuulajad kadunud. Prillup liitub seljaga seina vastu, kunturi-uks tõmmatakse klõmmdi kinni.

Ei ma täna parem lähe, mõtleb Tõnu ja poeb kojast. Ja kuna ta kodu poole koivab, tuksuvad ta õlanukid seesmise podina võbistusel, ning käsi silub lõuga, silub lõuga! Ja vahel vaatab tagasi selle pooliku maja poole täis suuri asju, ja uus vahk võbinaid täidab teda kõhust õlanukkideni.

Kui ometi keegi vasta tuleks!

Tulebki. Kruusimäe vainu-väravas tuleb Pajusi vanamees vasta.

Kas tahab ka uudist kuulda? — Kuru Jaan piimamehest lahti lastud! Kohtki üles öeldud! Just praegu. Ja misukese saunaga!

Või lahti? — Ja veel saunaga?

Noja, eks tema tölp tänita saksale suhu: „Või see'p see tänu ongi selle eest, et ma ärrale ikke ette maksin ja tihti laenasin!" — No seda paukumist ja raksumist siis! Nagu äike lõi sisse. Aknaruudud kilisesid. Ega keegi oleks uskund, et Mäeküla Kremeril niipalju särtsu sees!

Või Jaan lahti! — Ja mis tal süüd?

No, uhkeks läheb — liiga uhkeks läheb! Ega saks siis salli, et taluinimene tema nina all uhkeks läheb!

Või Jaan lahti!

Lahti mees!

Ja silm tikub silma ja kummagi silm sirab. Pajusi vanamees unustab oma tee ja timbib üleaedsega vainule tagasi. Liivaku õues näevad Marti seisvat — Jaagup tõmmab käega. Ning temalegi palavalt.

Või Jaan lahti, ja sõimuga?

No, kullake, suure sõimuga!

Ja nüüd siravad kolm silmapaari kokku.

Aga või see tema-mehele siis suuremat häda teeb —

No ikke! Eks ta oleks veelgi kahmand. Ja nihukese nahatäiega! „Tänagu jumalat, et kevadeni jäetasse, et mitte kohe koerapiitsaga minema ei kupatata mõisast ja kohast!" Ja mis sealt veel palju muid lopsakuid tuli!

Ei noh, kus see siis temasuguse hinge sisse mahub! See jo temale nagu ninavõru seale!

Ning taas ristlevad nende muigavad pilgud, südame ümbert on kõigil nii soe ja jutt laabub magusamaks iga sõnaga. Väike-Jüri seltsib ka veel juure, nagu oleks hais teda vedanud.

Ega tea, kes siis nüüd piimad võtab!

Ega tea, kellele nüüd Kuru läheb?

Seal tõstab Prillupi Tõnu õlanukid kõrgele, ajab suunurga vildakule ning venitab peaaegu Kuru Jaani kombel pool laulmisi: „Jaa, kullakesed, eks need lähe kellegile, kes teiste ulgast väilla valitasse ja

kell jumala abiga ka natike kerstupõhjast on võtta. Ääp ehk jõukaid sugulasigi appi kulub. Kuru ja piimad — need jäävad juba ühte, see on teada."

Kuid kolmele teisele ei püsi see küsimus eesplaanil. Silmapilguks on neile küllalt Jaani prahvatavast lahtilaskmisest. Kaua küllalt on nad Kuru kantnikku kaetsenud, kaua küllalt on see neid põlanud ja pilanud, nad ei lootnudki ka temal võida pastalt paigata. Ja nüüd — nüüd naeravad n e m a d — ometi korraks n e m a d! Ja üürike hiljem, kui need neli suud lahku on läinud, naerab kogu Kruusimäe, ning veel veidike hiljem kogu Altküla, ja Altkülas mitte ainult saunikud, vaid ka peremehed. — —

Tõnu aga läilab üle vainu ja muigab mõttes raksu peale, mis tal veel varuks.

Sellega tuleb oodata, et side mitte silma ei paistaks, et nad mõistatama ja nuhkima ei hakkaks. Nõnda arvas mõisavanagi paremaks. Ent kui see aeg kord käes — no neid molusid, no neid molusid!

Ja Tõnu toetab aiaroikale ja püüab neid molusid endale ükshaaval ette moendada.

Ja suu kõhistab korrata, ikka uuel hääldusel korrata: „Va Prillupi näss võt Kuru ja piimad ää! — Kas tead koa, kas kuulsid juba — va Prillupi näss võt Kuru ja piimad ää!!"

Üsna hea, et ta juba täna märkas kerstupõhjast ja sugulastest tiksata. Küll see neile siis meele tuleb. Häh — las väristavad pead: kelle käsi siis ikke Tõnu ja tema sugulaste kerstupõhja on puu-

tund, või kelle kõrv siis kuulis, kui Tõnu suur soovik tol päeval tähendas: „No kui sa just kusagilt ei soa ehk kui puudu jääb, küll ma siis laenan sulle ise."

Ja, Tõnu võib mureta olla, nii mureta, et ei tarvitse otsimagi minna, mis ka, nagu ette teada, väga tänamata käiguks jääks. On nad ju kõik — niihästi need Tõnu kui need Mari poolt — paraku seda kilda inimesed, keda Kuru Jaan summas „santideks" hindab, kuigi mõni neist, nagu nooriku isa ja onu Ruisus ja Tõnu õemees kirikuvallas, väikeste peremeeste kirjas seisab.

Tõnu võib mureta olla ja õhtuti suupilli ajada — kirg, mis temale viimast aegu üsna äkki on külge hakanud. Roostetanud pill, vist poisipõlvest pärit, leidus otsimisi vana kribukrabu hulgast, ja nüüd ei möödane naljalt enam õhtut, kus tema viuviu-muusik, unistav ja uinutav, kambri ahjupingilt ei kostaks. Mari ja lapsed väsivad kuulamast, aga Tõnu mitte mängimast, mängimine näikse tal mõtlemise ja kõnelemise aset täitvat, endised ajaviited, ka jumalasõna, on pisukese raudse sumiseja eest taganenud.

Ühel õhtul, kui ema aidas riidesse pani ja kodust läks, ei suuda Anni seda enam välja kannatada. Silmad kalkvel, astub ta isa ette ja kisub tal pilli suu pealt.

„Mitte enam, mitte enam, muidu jään aigeks!"

Isa ärkab kui unest, ta pea nõksub paremale ja pahemale poole, teadmata, mis sündinud. Siis näeb märga pilku kahvatanud näokeses ja vajutab oma suure kondise käe lapsele pähe.

„Ei, ei, — nüid akkame midagi muud peale!“

Kusagilt nurgast tuleb haigutades Juku nähtavale ja jääb isa teise põlve ette seisatama. Tal on suur kõht, peened sääred ja jäme hääl.

„Kuhu Mari läks?“

„Mari? Mari läks külasse. — Ja, lapsed, nüid hakkame midagi naillakat peale — midagi naillakat,“ ja Prillupi pahem käsi, niisama suur ja kondine, heidab pojakesele pähe.

„Kuhu Mari külasse läks?“ küsib Anni, kelle huultel veel kustuv jääk hädist ärevust tuksub.

„Ah ema? — Ema läks — ema läks Tiitsule. — — Kuulge, akkame õite tripstrapstrulli mängima — — mis te arvate, kui tripstapstrulli akkaksime — — — Juku, kus su tahvel?“

Kuid Juku suur paun jääb paigale, ta jäme hääl küsib närveldi: „Milla Mari koju tuleb?“

Ja ühtaegu pärib Anni, kellel isa rusked muresilmad: „Miks ta nii ilja veel külasse läks?“

„Ei,“ kostab Prillup nende nägudest üle vaadates, „tripstrapstrull ei ole nii naillakas, ma akkan teile parem jänest tegema — jänest, kas teate, ja kõiksugu muid loomi — — — Ah tema? — Küll ta tuleb ikke koa, ja eks tal old aissa, — — Oodake aga, ma sätin lambi parajasse kohta, ja vaadake siis!“

Ja nüüd ilmub valgustatud seinale muste jäneseid, vasikaid, põrsaid, lambaid, kes söövad, ammuvad, tuhnivad ja hüppavad; ja kuked saputavad tiibu ja laulavad, koerad sitsivad või hauguvad, härjad kaevlevad ja kassid püüavad hiirt, ja veel teised loomad teevad teist imet.

Seda imet ja nalja saab aga viimati nii palju, et Juku jääb pôrandale magama. Annigi heitleb unega, ja väljas on nii pime, nii pime, ja isa otsa peal siravad jämedad piisad; tema ülestôstetud suured imettegevad käed aga nibivad ja nabivad, kui püüaksid nägemata köidikutest vabaneda.

Nüüd uinub Annigi järil, ent loomad seina peal elavad edasi.

Üksteistkümnes peatükk.

Kui „uus Mäeküla“ ametivendade ritta ilmus, ei leidnud need tema küllest midagi korravastast: pea oli mehel pügatud ja jalas saapad, pealegi tuliuued m u s t a d saapad. Jaa, võtke kakku, mõtles mees ise nende altkulmu sihtivate pilkude all, pastlaid ja pikki juukseid is nih! Arvasite vist, et uus jällegi Mats on, et ega Mäekülas muid olegi! No ei, s e e uus võib ehk teilegi aridust õpetada, mitte teie temale!

Ja uus Mäeküla näitas ennast eest ja näitas ennast takka, ja seal ei olnud midagi, mis ametile häbi oleks teinud: riidedki olid uued seljas ja kaelarätt puhtam kui mõnel teisel. Ja kui nad ta vankri ja veolooma ja ankrute poole kõeritasid — ehee, kas ehk suud väänata? Ei neil olnud siingi suud väänata. Mitte igaühel ei puristanud nii kõnukas kõrb aiste vahel, ja vanger oli hea, ja piimariistad tulid otse tündersepalt. Küll oli uus vanalt ankruid küsinud ära osta, aga kus Jaan! Mees nii täis mürki, et ei müü, kiuste ei müü. Kuluda edaspidi o m a g i piimamehele ära. — No, ega siis muud kui uued. Uus kaupmees, uued nõud.

Ja ärgu nad arvaku, need vanad, et ta ehk ärilises viisakuses ja väleduses neist palju maha jääb. Näe, pillub naistele „prouasid“ ja tüdrukuile „preilisid“

nagu nemadki, oskab raha eest tänada ja peenemaile loogamustki teha. Ja võist pakub kiites maitseproovi ja piimast laseb lonksu pealekauba. Võib ju olla, et ostjail tema vankri taga pisut kauem tuleb seista — kätele on andmine, peale raha-arvamine veel uus — aga ärap see vilumus varstigi tuleb. Neil oli muidugi hea meel, kui tal üks võinael esimesel päeval porisse potsus ja paari inimesega sel ning teiselgi päeval sekeldust tuli raha tagasiandmise pärast; aga kui austatud ametivennad endile o m a esimesi müügipäivi võtaksid meele tuletada — ega tea, kas maksaks neil mokkagi muigutada!

Mis nüüd Mäeküla kauba kuulsusesse puutus, mida Jaan nii suureks kiitnud, siis leidis Prillup varsti, et mees rohkesti liialdanud. Oli ju üksikuid, kes „Mäeküla" järgi küsisid, asemikule tunnistavalt otsa vaadates, aga nii robinal, nagu pidi võima arvata, neid poolegi ei tulnud, ja jällemüüjateks oli poodnikka, isegi maantee ääres, kust Tõnu sisse sõitis, üsna otsida, ennekui keegi leidus, kes mitte mõne võistleja toodetega ei kaubelnud. Teadagi, et vana Mäeküla uuele oma müügikohad ilmutamata jätnud, ja nõnda pidi uus esipuhku piima, mis turul ära ei läinud, liig väheste poodide pärast hiljem uulitsatel lahti lööma, muidugi alandatud hinnaga, kuna jälle võiga tuli „surnumatmist" toimetada.

Ent need olid alguraskused, millest Prillup lootis varsti pääseda. Ja mis Mäeküla piimal-võil kuulsusest veel puudus — küll t e m a neile selle nüüd muretseb, oodaku aga.

Asja varjuküljena oleks võinud Tõnule tuntavaks saada ka öine teekäimine, millega ta esiaegu harjumata.

Sõida pimediku algel juba kottu välja, võntsu ja väntsu ankrutega võitu puruhalval teel, öö saada mõnes linnaligidases kõrtsis mööda, mis jäma ja piibuvingu täis, ning siit katsu kella kuue paiku linna, kust alles lõuna-ajal tulema saad, et teist kolmkümmend versta tagasi rubjada. Unest pole õieti juttugi. Mis vankril saad tukkuda, see on. Silmaääred võtab punama ja ankruid vastu löö ja hõõru kõrvad veriseks.

Aga rõõmude kauss Tõnu kaalul vibab nende halbtuste kausi kõrgele üles. Piimakambris naisega talitada — lüpsisid vastu võtta, pütta koorida, võid vändata ja vormida, piima ankruisse ajada — see üksi juba on tasu kõige eest. Ja siis piitsa plaksutades täie koormaga mõisaõuest sõita ja Kuru väravast teed alustada! Ning kojusõit raske pungaga! Hoopis kõnelemata kõdist, mida pakub kauplemine turul ja isegi tingimine lihunikuga vasika pärast kõrtsi rehe all — nad on ööseti teel vastas. Kuhu juure veel tuleb lõbu Kuru kuuendiku viljakat pinda harida ning mõnu uuemais ja lahedamais ruumides elada.

Ei, Tõnu on püsti rahul, Tõnu ei kahetse.

Tõnu tähendab nüüd midagi — ja, juba nüüd, kus ta veel mõisa ega talugi ei taha osta. Tõnu sai tähenduse sest päevast peale, mil teda uueks Kuruks ja uueks Mäekülaks hakati hüüdma.

Tõnu loeb seda tähendust enda ümbruse silmist, kui ta sest ise ei peaks teadmagi, ja kus teda ei tunta, seal kannab hoolt, et teda ja tema tähendust tundma hakataks, nagu ta õigusega tohib nõuda. Ta ei ole pealetikkuv, aga kus asi annab ja jutt talub, seal ei jäta sekka pistmata, et tema see uus Mäeküla ja see uus Kuru. Mittetead-

jaid on ju esialgu rohkesti, niihästi linna- kui kirikuteel.

Aga et nad peale selle teaksid, et tema ärikäsigi hästi käib -- iseäranis need ligemal — siis laenab uus Mäeküla vanalt sellekohase märguandmiseviisi ning vilutab oma pea veerlema ja nina tôusma. Sellega ei ole enneaegu kelgitud, ei, on ainult öeldud, et julgesti tulekul, mis veel ei ole. Ja kuna seda kahtlemata nônda môistetaksegi, ent ometi muigatakse ja üksteisele külge müksatakse, siis vististi sellepärast, et uus veel küllalt osav ei ole vana jälgima. Puudub taktikindlus, puudub mônu. Nähakse lüpsiaegu nagu ennegi, et Kuru kinkudelt hälliv pea tuleb, mis ninaga ristimärka teeb jumala ôhku, kuid kôigil on tunne: tee mis tahad — ei ole eht!, Ja môni arvab, et uus seda ehtsust kätte ei saagi, meister kukkuda ikka taevast.

Sellest, mis tulekul, ei ole Tônul muidugi veel kujukamat eelmäära. Vast aasta jooksul alles vôiks seda Jaani kaudu loota. Seks jüripäevaks ei ostnud Jaan nimelt ei môisa, ei talusid — meelepäralise leidmiseks nappinud aeg ära — vaid kolis naise sugulaste juure teise valda „aplaagrisse".

Uue pôlvega rahul näikse Marigi olevat — näikse, sest suu tal midagi ei ilmuta: Maril on üksainus sôber — taotab ta ema öelda — ja see elab ta pealuus. Mari näikse rahul olevat, sest ta töötab suurema malluga kui ta muidu vôrdunud, iseäranis vôi kallal, mis tema himutööks on saanud, ning esimesel kuuel kuul vähemalt ei juhtu ühtki säärast korda, kus ta käed äkki rüppe paneb ja seletab: Täna ma ei tee. Kôigiti teadlik äri korraliku käigu

vajadusest, laseb ta aegadel, mil välised tööd sisemisi kipuvad tôkendama, oma noorema ôe Ruisust endale appi tulla, kuigi talle tavalikult vastumeelne on teisi enese heaks tülitada, olgugi see teine vereligidane isik.

Eriti rahul näikse noorik olukorraga olevat, mis teda lubab raudteega ajuti linnas käia, liiategi valgustatud kukruga. Harilikult teise päeva lôunaks tagasi jôudes, toob ta sealt lastele terved seljatäied kirendavaid uudiseid kaasa — pillimeestest, kes mängivad, nii et süda hakkab pôuest kippuma, kommejantidest, kes kôneledes kôik seda sulle ette teevad, mis juturaamatutes lugeda, hobustest, kes pilli järel traavivad ja tantsivad, ja ratsalistest, kes nende seljas kaelamurdvalt hüppavad ja muud imet teevad. Sadama ilmataguste laevadega, hallid müürid ôudsete tornidega, päratumad kirikud säravate altaritega, kingud ja puiestikud ebeldavate lôbutsejatega — kôik sônub neile silma ette, ja nii selgesti, et nad ôhetaval hingel endid ise tunnevad nägijatena.

Ja kuna nooriku pung nüüd valgustatud, vôib ta linnateelt suurema kompsuga tulla. Tema nôrkus on kaunid jalatsed — juba kolmanda paari saapaid vôi kingi toob ta endale talve alguni, ei unusta aga ka tütart ning poega. Pea ja keha eest hoolitseb Mari vähem, kôigeks ei ulataks veel kukurgi, ent jalg peab nägus olema, ja tal pole kerge saapakaupluse vaateaknast mööda pääseda. Ning uue valge lambi, seinakella ja parema peegli muretseb majasse, pühapäine kohvike tarviliste riistadega leiab Kurule teed, raamatuid sigib juure, ja noor perenaine on alla jäämas kiusatusele, tulevaks aastaks üht nädalilehte tellida, millest ta senni vahel üksikuid numbrid

kaasa tõi ja mis lugedes üsna ära lagunesid tema ja laste näppude vahele.

Vast peab Prillup mõndagi naise ostudest üleliigseks uhkuseks — tema eelkäija koda oli puhas kõigest säärasest — ent ta ei püüa vastu sõidelda, ta käsi käib ju hästi, ja üsna hea on viimati, et seda mujaltki märgatakse kui tema ninast. Ning lõpeks — ega ta vana Kuru eeskujust isegi nii täpi pealt kinni pea: tema keelekaste linnateel on teine kui Jaani oma ning piip taganeb tihtigi sigari eest. Ühele kui teisele pole vastu panna — hukutab noh! Hukutab nagu noorikut saapapoe aken.

Ja rahul on kolmaski lepinguosaline.

Kes teda terasemalt märkaks tähele panna, leiaks, et ta nooreneb. Tema põsenahk lööb selguma, kui mitte silenema, kõnd kaotab vohmaka õõtsuvuse, käed kepiga lahkuvad ristluu pealt, vabale liikumisele andudes, ning virgunud ja julgunud silm näikse vanas vaateringis palju uut tabavat.

Ei, aina uut, sest Kremer rändab maalitud ilmas. Mälestused, värskem värske järgi, võõpavad talle nüüd ümbruse ja paistavad seda värvilise valgustusega. Elu ep ole enam vaid elatav, ta on kaunis ja magus. Ja hinnatuks saab see magus kaunidus, kui ikkagi õre mälestus jälle kord tihkeks tõeks saab, jah, kui ta alles veel saamise eel väriseb, kui määratud päev ja tund lähenevad, kui teatud akna peale teatud koputus käib või linna salapesa uksekell sel ja ainult sel kombel heliseb. Siis surub Ulrich von Kremer käe südame peale, mille klapike öeldakse vigane olevat, ja ihkab endale surematust, vähemalt aga vanaisa Götz von Kremeri iga, kes sai vanaks

sadakolm aastat, neli kuud, kaks nädalat, viis päeva, üheksa tundi ning kakskümmendkaheksa ja pool minutit.

Ses uues ilmas on inimesed head. Kes nüüd iganes ärda palvega Mäeküla môisniku poole pöörab, kes seejuures pealegi niisket silma teab näidata, liiati kui ta nôrgast soost on, see vôib julge olla tahtlikku kôrva, soovilikku südant ning vôimalikul määral lahtist kättki leidmast. Piiskab heinamaad ühele, küttelisa teisele, ehituspuud kolmandale, ja kelle sälg vôi mullikas paha pealt kinni aeti, see vôib poolest trahvist pääseda, ja Karitsa Kaiel olla ônneks läinud, viimati kôrgendatud rendistki paar rubla maha nutta. Kôigist ette aga on karjatüdruk Tiiu, kes silmaveega omale mehe vôitis.

Ühe lôunase lüpsi puhul paneb peremees tähele, kuidas Tiiu lehma all kord üht kord teist pôske käist vastu äigab. Kremer käib temast paar korda mööda, siis puudutab teda ôlast.

„Mis sul viga on, Tiiu?“

Tüdruk tôstab pead, nuuksatab, ja nüüd jooksevad pisarad tal ojana.

„Emand teab.“

Ise vaatab vargsi väikse musta eide poole, kes tüki maad kaugemal lüpsab.

Kremeri herra küsib emandalt.

„Ja, — Reemet pidi selle asja pärast ôhta kunturi tulema.“

Ja kui nad toobrist emanda märguandel eemale astunud, surutud häälel:

„Eks saand teda nelja silma all môndagi korda usutada: Tiiu, Tiiu, sinuga ei ole asjad ôiged, aga

ikke rinnu vasta: ei olla kõverad ammugi, kuni eile lõuna tuppa poeb, põllenurk silmi ees ja kurk nuuksutõmbel.

„Noh, Tiiu, mis siis sind nii kurvastab?"

„Seisab, laseb räästad tilkuda ega vasta mitmel ajal; viimaks kõige väega: „Mis ma siis enam rõemustan — mul jo varsti kää!"

„Noh, ütlen, või seegi nüid suurem õnnetus, kui aga isal päitsed peas."

„Seep see ongi" — ja enesel krambib rind kokku — „ta ei taha mind võtta — ema õssitab takka!"

„Kas ehk Ketas või?" küsin.

„Kes siis muu! Nüid ta kurivaim ajab Peetri peale, aga Peeter, jumaluke, see äbelik Peeter —!"

„No, juba sa ise tead paremine," ütlen. „Kui Reemet tuleb, küll ma räägin."

„Jah, emand, aidake mind vaest inge! Olen mis olen — eks mu'st Ketasele saa naist küllalt!"

„Noh, ea küll, Reemet võtab poisi õhta käsile, aga kus poiss! Kõva kui tahk. Ei, kus tema nüid! Tiiul teisigi käijaid mõisast ja külast, mine võta koer seal kinni! Puhas mis puhas! Ja ärra teab — Reemet põle ka mees inimest tümaks tegema, see jääb nüid ärra oma ooleks."

„Kas usute, et tüdruk tõtt tunnistab?" küsib Kremer.

Emand teeb pea ja kätega liigutuse, mis ütleb, et tal selles vähematki kahtlust ei ole.

„Siis peab Ketas talle täna veel kosja minema!"

Herra von Kremer pöörab ümber ja sammub otseteed väikse musta eide juure lüpsjate seas.

„Kas su poeg koju tuli lõunale, Truutu?"

„Jah, ärra."

„Siis ütle talle, et ta minnes kontori tuleb."

Varsti ilmub Mihkel Ketas, see poiss, kes lese emaga mõisa vihusaunas elab, musta peaga jässakas rangjalg, Kremeri herra kohtujärje ette. Aga ta ei tule üksi, ema on tal kannul.

„S i n d ei ole mul tarvis!" Ja herra tõrjub ta ukse pealt tagasi.

Kuid see ei keela eite kontori uksele väljas sedasama seletamast, mida ta sees tahtis seletada. Et see aga liiga kuuldavaks läheb, siis kisub saks ukse lahti ja ajab ta vahekojastki minema.

„Kuule, Mihkel, minule on räägitud, et sina kõlvatumat elu elad — siin mõisas kõlvatumat elu elad. Kuda tohid sina mõisas, kui mõisa inimene, kõlvatumat elu elada?"

Poiss põrnitab herrale tummalt ja tuimalt vastu.

„Mõisas ei tohi ükski kõlvatumat elu elada, mõisas peab igaüks ausat elu elama, see on jumala ja mõisaärra kõva käsk. Kas sina seda käsku ei tunne?"

Vaikus.

„Kas sina ka lauakirikus käid?"

Roigav ja.

„Kui tihti?"

„Kaks korda oastas."

„Soo, sina käid lauakirikus, aga jumalat sina ei karda; sina elad mõisa maa peal ja mõisa katuse all, aga mõisaärrad sina ei karda! Arva nüüd ise, mis peab mõisavanem niisukesega tegema?"

„Mina ta isa küll ei ole."

Kremeri pilk võtab poisi orgi otsa, hääl muljub.

„Kui tüdruk ütleb, sina oled isa, siis oled sina isa!“

Nüüd tuleb poisi sisse juba elu. Ta kraapab üht ja kraapab teist püksisäärt, nihutab õlgu ja maigutab suud.

„Ei ole! — Mitte ei ole! — Ilma peal — kas mu pärast — — ei ole ega ole!“

„Soo. Aga kui mina sind tunni pealt lahti lasen ja tunni pealt saunast minema ajan kõige emaga — kas sina siis oled isa?“

Mihkli silmad keerlevad, käsi pühib siit- ja sealtpoolt nina, noodike vähem kindlust on tal juba toonis:

„Mitte sugugi — — Mina nüüd mõni isa — — Nagu teisa ei oleks — —“

„Kuule, Ketas, ma ütlen sulle nüüd veel paar sõna heaga“ — Kremer vajutab kaks sõrme talle õlale ja tagandab häälest käskija —: „Sul peaks ometi ale meel olema tüdrukust. Kuhu ta lapsega jääb. Vanemaid tal ei ole — —“

Ketas vahib maha.

„Miks sa teda siis ei taha? Ta on jo viks ja terve inime.“

„Vana — — ja ema ei salli — —“

„No vaata, nüüd sa tunnistad lapse ilusti omaks! Sa põlgad Tiiud üksi sellepärast, et ta sinust mõni aasta vanem on ja et ta sinu emale meeltmööda ei ole, mitte sellepärast, et ta teisega lapse saab. Aga kui ta sulle enne kõlbas, siis peab ta sulle ka pärast kõlbama, ja kui ta sinule kõlbab, siis peab ta su emale ammugi kõlbama.“

„Minu laps see küll ei ole — —“

„Aga võtaksid Tiiu siiski, et mitte leivast ilma jääda — mis? — Ma ei tee nalja — — tunni pealt! Ja tüdruk kaebab su kohtusse.“

Mihkel muheneb juba, ta pilk hakkab tõotavalt saksa saabaste pealt reisi ja rinda mööda näo poole tõusma, kui ema hääl väljast talle äkki kõrvu lööb. Murelik eit on vaheajal heaks arvanud kontori akna taga seisupaika võtta, ning sealt vastab nüüd jagusa kuuldavusega:

„Eks sedasi ole jah õigus ilma peal! Mis nõnna viga libudel tanu alla soada! Muudku magata poissa, ja kui oop külles, siis akatasse ühe tutist kinni, kes põle ema kurgu alt veel öödki ära soand! Nõnna jah! Ja ega siis minu last usta, ustasse seda vana värda, ja poiss võetasse näpisti vahele nagu mõni kurjategija! Et aga see nurgatagune soaks korjaja, kelle peale ta meel maias! Öelgu poiss irmuga, mis ütleb — õige see ei ole, mina pean seda ometi paremine teadma, aga nää mind ei lasta ligigi!“

Eide kaarnapea kaob küll akna tagant, kui saks sinnapoole pöörab, ent poiss on sedamaid jälle kiviks tahkunud. Kas võetagu tal pea otsast, temal ei olevat kogu asjaga miski matti!

„Hea küll“ — Kremer võtab uuri taskust — „kella viieks olgu saun tühi ja teie mõlemate jalad minu maa pealt läind. Kui teil veel moona ja palka sees on tänase päevani — ma vaatan raamatust järele — siis saate seda valitseja käest. — Jumalaga!“

Mihkel kõheleb, kaldub aga viimaks ometi ukse poole käänama, kuigi ustav aimdus talle ütleb, et moon kõik väljas ja palka ettegi võetud. Ja kuna

poisi käsi sirgub lingi järel, kohendab saks end lauda istuma, mille juures tal mõminal kihvade alt pudeneb:

„Oleksin sulle kevade ühe Kruusimäe sauna and, aga et sa niisuke krants oled, siis hulgu peale.“

Kuid korraga ei lähe Ketas, ta käsi tõmbub tagasi, näib, kui linguksid ta suured kestavad kõrvad kuulatavalt. Ta vahib tüki aega kiiva istuja poole, pöördub ikka enam ümber ja teeb järsku mütaka kummarduse.

„Aulikud ärrad — ma küsiks ema käest nõu.“

„Siis aga ruttu!“ käratab Kremer ühte raamatut lahti lüües.

Poiss on kadunud, kuid vaevalt kaheks minutiks. Ta kohmakas kogu pole uksest veel täiesti sees, kui suu kuulutab:

„Ma võtan siis Tiiu ikke ää.“

„Hea küll!“ ning herra von Kremer lööb raamatu jälle kinni.

„Ja selle Kruusimäe saunaga — —?“

„Sauna saad.“ — —

Kui Mäeküla mõisnik õhtuse lüpsi aegu oma karja seas uitab, tõuseb üks lüpsiline lehma alt korraga üles, haarab vanaherra käe ja suudleb seda sõnalausumata kõigi ees.

Kaksteistkümnes peatükk.

Turul sügise Voka piimamehelt uudist kuuldes, endine Kuru-Jaan, tema eelkäija, olevat sinna valda maantee ääre neljatuhandese koha ostnud, kus edaspidi poekese mõtlevat lahti teha, tähendas Mäeküla piimamees ainult, kuna ta piitsavarrega vankrikodaralt pori torkis: „Nät seal, pidi jo ikke mõisa ostma," ning limpsas keelega tutikese mokahabet hammaste vahele.

„Kuula nüid," naeris teine, „mis suuga viga mõisaid osta! Või temagi piima saksa kääst muidu sai."

„Võtab ehk veel paar kohta juure."

„Eks ta siis oleks kohe võt, meil neid enamgi soada, metsaga ja ilma."

Mäeküla talitas ühe ostja minema, siis hammustas jälle habet ja ütles Vokale, kelle kaup müüdud:

„No ehk paneb p o e suuresti käima."

„Jaa, viiesaja rublaga — kriiti soab jo koa." Ja Voka hüppas vankrile ning sõitis reast.

Koduteelgi, kord paremast, kord pahemast harust, oli Prillupil salguke habet suus, kuna kulmuvõlvidelt rohkesti kortse silmade peale rippus. Ei ta tukkunud täna, ei imenud sigarit, istus aga vagusi vaatide vahel ja silmis sörkivale kõrvile sappa. Kui suu nõõtas ja

käsi piitsa liigutas, siis aiva taotamisi. Kôrtside ette, kus peremees vôrdunud peatama, kippus loom seisatama jääda, kuid Prillup puhkas teda ainult ühe ees poolel teel ning jôudis selle tôttu varatselt koju.

Ühtki tee-uudist ei toonud ta naisele seekord kaasa, ja kui kutsari Peeter môni päev hiljem tema kui ka Mari kuuldes endise piimamehe kohaostmisest kôneles, oli Tônul näpp sügades pôsepealses karvatihnus, kuna ta rahulikult tähendas:

„Nooja, eks tal ole nüid oma talla all ja oma pea peal; kes meist, kullake, sedasama ei tahaks."

Noorikule näis aga järgnevalt, kui hakkaks Tônu linnateelt kulmukortsudes vahel midagi kaasa tooma, mida seal senni ei olnud. See sagenes teisel äriaastal, Mari ei saanud kujutisest valla, et seesmisel Tônul vabadikud majas. Need kitsendasid nähtavasti lahedust ja panid ta tusklema. Naisele ta neist ei viiksatanud, kaude tulid aga esile. Tema, kes muidu toriseja ei olnud, torises nüüd tihti vôi ja piima kallal, neile vigu otsides ja neid vigu enamvähem naise pügalpuule lôigates. Nähtava pôhjuseta sattus ta vahel ärevusesse, ja pôhjustest üks tundus Marile see veider olevat, kui Tônu teda nägi rôômsana.

„Mis sina seal siis kigaldad?"

„Ah, niisama."

„Kade jälle reakima?"

„Noh, naeran vanameest" — Mari vaatas kôôrdi koorekernu. „Kurdab ja kurdab, et pôues sügeleb, kipitab, ega hullu tea, mis! Küsin näha — vôtab pôue lahti ja näitab — puutäi! Üsna lilla ja pronnakas teine juba. — — „Oodake, ma kisun ära." — —

Kus t e m a ! Môlema käega vasta: „Ei, ei, jumala pärast, ei — ma sôidan linna tohtri juure!“ — — „Ja sôidab“ — Mari kôverdus ja pühkis pôske — „ja sôidabki teine pää linna t o h t r i juure!“

Aga naerja tôsines ja vaikis kähku, kui ta imestav pilk mehe nägu riivas. See oli tômmuks imbinud rähmaste karvade all, veidralt kerkinud ja lôualuudest laienenud, ning silmad ei olnud enam rusked, vaid huum-punased.

Tônu seisis üürike aega sônalausumata, siis tikkus lühike, poolvilistav ägatus tal kurgust, millele järgnev sôna lämbus. Ta viskas lusika, millega pütti koorinud, pôrandale ja vehkis uksest.

Nende vahekorda hakkas sennise asemele midagi muud, midagi enamat tükkima. Noorikust ei loobunud tunne, et teda salaja valvel hoiti, et teda piirati, et tema sisse püüti. Ja see ei olnud mitte igakord ustav varitseja, keda ta Tônu vaate näol enda küllest tabas, ei, selles kirgas vahel midagi, mis sundis môtte seisatama.

Prillup istus ühel septembri-ôhtul juba vankris vaatide vahel ja Vaska käänas aise aiasambast tee poole, kui korraga üle värava tagasi kostis: „Mari, tule veel natuke siia!“

„Unustasid kedagi?“

„Ei — sônake reakida — — tprr!“

Noorik ei selitanud pimedas tema nägu, haistis ainult tema suust käivat viinalôhna — Prillup, kes jôukamal pôlvel viina kodu pidas, oli ôhtulauas söögialust vôtnud — ja märkas tema häälevärvist, et ta seestpidi mitte päris tüün ei olnud.

„Mis siis?“ Mari toetas jalga rummu peale.

Tõnu viivitas, nagu ootaks tuulepuhangu möödaminekut, siis järsku tundis Mari tema kõva kätt enda pealael.

„Ehk pead jälle minema — — ära mine — — ää seekord mine!"

Ses sõnas kumisesid keeld ja palve ja nende vahet täitis lootmatus. Ning ennekui naine taipas kosta, pingutati ohje, tõsteti piitsa, ja vanger veeres räpaka käänega aia äärest teele. Natuke kaugemalt kuuldus kui köhatus, kui vägine läkastus läbi pimeduse, siis kõrises ainult vanger ja raudkivi lõi ratta all tuld.

Mari kuulas kõrinale tüki aega järgi, käsi kuklaaugus räti all, teine kergelt puusal. Siis aga tuli midagi muud talle meele. Ta kahmas körtsiku parema kintsu kohalt pihku, et neid tõsta, ning jälgis nüüd korda kolm ühte linnas nähtud kõrgete kontsadega prouad, kuida see ebelalt üle porise uulitsarenni astub. Renniks oli Marile valgusevööt, mille kambriaknal põlev lamp õue ja värati taha heitis.

Viimati läks vilistades tarre, ja kui õhtused talitused toimes, magas pika öö maha. Pikk oli Mari öö ikka, kui Tõnu linnateel, sest õhtust ja hommikust sai lisa. Ja kui ta seda vahel raiskas, siis tahtes ja mitte pidades. —

Nädalapäevad hiljem olid Kremeri herral Särgverest külalised: kõik kolm „pinguiini" vend Adalbertiga. Nad tulid nagu kunagi ainult paariks tunniks — hall kutsarirauk ei võtnud hobuseidki sharabani eest — ja viitsid aja enamasti väljaspool Ulrichi poissmehekorterit ära, ühisel luitel, mis mõisa ligemast ja kaugemast ümbrusest karjamõisani ulatas.

Mäeküla inimesed, kes oma krundis nii arva muid herraseid nägid, liiategi sääraseid laias ja kahisevas riides, tôstsid igal pool päid ja jäid neile järgi piidlema. „Neid sünnib ôite voadata," ütlesid môned, kuid seletamata jättes, mispärast siis, ning kellel neist oli teretada, see tegi seda naeratuseni ulatava lôbusa lahkusega.

Särgvere Krameril ep olnud Mäeküla vennaga vähematki välist sarnasust. Pikk, kôhn, kuiv, lubivalge kikkhabeme ja suurte mustavate lohkudega pôskis, tuletas ta meele mônda Napoleoni vana ohvitseri peale tagasitulekut Moskvast ning teisenes niihästi Ulrichist kui ka ôdedest veel oma liigutuste rütmuseta apsakusega, iseäranis, mis kônnakusse puutus. Hoolimata lühikestest, tippivatest sammudest, mis ta oma kôrgete koivadega vôttis, jôudis Adalbert von Kremer taktikindlalt ôôtsuvast seltskonnast ühtelugu tüki teed ette ning pidi siis, et jälle ühes minna, igakord tagasi tulema. Tavalikult märkas ta enda ettejôudu alles siis, kui talle midagi pähe torkas ütelda, ja et see enne teistega ühinemist mitte meelest ei läheks, siis hoidis ta käe pikalt ja kôrgelt seltskonna poole sirgu, kuni sôna vôis vôtta. See ala korduv jooks frondist välja ja fronti tagasi sai sellest veel joone iseloomulisust juure, et Mylord, Adalberdi herra truu hurt, kelle pikk terav nina peremehe kannult naljalt kunagi ei lahkunud, nagu vari kôik need minekud ja tulekud kaasa tegi.

Karjatamiseni sarnased aga olid kolm ôde üksteisele, vähemast' veidi eemalt vaadates, nii et môned lahkjooned nende silmnägudes arvesse ei tulnud. Need väiklased mustjad pead küünivate nokknina-

dega, need peene kaela ja kitsaste õladega algavad ning allapoole järjest' laienevad ja tüsenevad kott-kehad ning lõpeks need lühikesed, veidi mannetult liikuvad käevarred selle pehme ihuliku ohtruse külles õigustasid muidu aga kaunisti nöökavat nimetust, millega vend Heinrich kord ülemeelikul tujul õekesi ristinud, kuna tõepoolest küsitavaks jäi, kas laeva-mees Jäämerel, kui ta neid pinguiinidekarja hulgas lumisel neemel oleks näinud, nende sümpaatiliste püst-lindude ja Särgvere preilide vahel oleks vahet leidnud.

Mida enam daamidel kehalik liikuvus puudus — selle poolest seisid nad Ulrichist vennale ligidal — seda vilajamat vallalisust ilmutasid kõnes. Nad juttu-sid — enamasti kolmekesi isekeskes — küll teatava jaheda mõõdukusega toonis ja isegi tempos, kuid selle eest vahetpidamata ja — mis omapärasem — ilma et üks ühe ja teine teise sõnu tähele oleks pannud, ilma et üks teist ja teine kolmat oma lauset lõpetada oleks lasknud. Kuidas nad üksteist mõistsid, jäi sala-duseks kõigile, ka kolmele vennale, aga nad mõist-sid üksteist, sest muidu poleks mõni mõttevahetus vaenulisele kokkupõrkamisele viinud. Vend Adalberdi sirgu aetud käsi pidi sagedasti kaua õhus püsima, ennekui tarviline rahupilk maha heitis, ning vahel oli tal meelespeetav ütlus siis juba unenenud. Paremini läks Ulrichil, kes ennast oma Stentori-hää-lega oskas aidata.

Karjamõisast kaudseil radadel tagasi jõudes, oli väikene seltskond rohuaia trööstita räämas pisut ümber kolanud ja lükkis nüüd mulgust läbi, mis viis pesuköögi kõrvalt kaevule ning edasi sellele paiguti lautade ja eluhoonete vahele jäetud avarale muru-

platsile, mida karjataraks tarvitati. Kari oli joodetud, lôunane lüps parajasti käimas, Kuru perenaine vedas käsivankriga pesuköögist puhtaid pütta. Vedu ei olnud mitte just kerge, sest maa oli kaevu poole kallak ning miski pôhjusel — koolis küll veel ei käidud — puudusid väiksed tagantlükkajad.

„Hedaa, noorik, oota ma aitan sind!" hüüdis Särgvere herra ja hoidis käe sirgu, kuni ta koormale ligi saanud. Tema toekal tôukel vôrises vanger mäele, ja nooriku harvade hammaste vahelt kuuldus viisakas „Olge meheks, ärra!"

Naerdi ümberkaudu, preilidki naersid ja Ulrich von Kremer tatsutas käsa kokku, kuna ta kihvad üles ja alla liikusid. Tal oli rohkesti puna pôskis, mis teda noorendas.

„Kuule, Ulrich" — Adalbert lähenes tôstetud käega — „kas sa tänavu jälle nii kauaks Mäekülasse tahad jääda kui mullu sügise?"

„Vôib küll olla — ahjud on mul korras —"

„See on imelik. Sa hakkad Särgverest üsna vôôrduma. Linnas oled ka enam kui muidu."

„Vajadused — kohused —" mômises Ulrich, aga Adalbert ei kuulnud seda enam, sest ta kôpsis oma kerepatel karkudel ühe lehma juure, kes tema tähelepanekut äratanud. Ja kui ta seda silmitsenud, siis tôttas uut uidu kuulutaval käel juba ôdede poole, kes Reemeti emandaga toobri ääres teretavaid sônu vahetasid.

„See mustekirju seal — tulge vaadake — see on üks peenematest Ulrichi karjas!"

Preilid järgnesid temale, ka Ulrich lähenes, ja nüüd algas Kirjaku ümber pikem kriitikaline diskus-

sioon, mille piirkonda kordkorralt teisigi lehmi tõmmati. Daamide arvamised läksid lahku, nende argumendid aga sulasid ühte. Ja lehmad peatasid mäletsemises,et võõraid arvustajaid omaltki poolt hinnates vaatele võtta.

Nüüd oli aga karja peaks noor Angleri sõnn, ja see näis külaliste juurest midagi leidvat, mis talle ei meeldinud. Ta põrnitas neid eemalt vahtida, puhkis paar korda, sähvas sabaga ning tõukas pead maha vajutades esimese hoiatava mölina välja.

Ent teda ei pandud mikski. Kodustele oli ta mittetigeda pullina tuntud ja väliste meeled püsisid elavas jutus. Punast neil külles ei olnud, mitte linti ega lillegi kübaratel.

Aga Punu meelepaha kasvas. Ta kaapis, tammus, tiirutas ümber lehmade ja nihkus nõnda vaidlevale seltskonnale ligemale. Salalik ta ei olnud, vaid andis veel kord märku, pealegi mölinaga, mis juba möirg oli. Kuid nähes, et teda tõsiselt ei võeta, otsustas ta tõtt näidata.

Pilguke aega seisis üsna vagusi, suu ja sõõrmed tilkusid, silmaveered lõid punama, mööda selga ja sabaroogu jooksis võbin; siis aga viskas sarved ette, kiitsas ja rabas. Keegi herrastest kerkis lahti maapinnast ja tuikus tagaspidi. Veel kord tahtis loom tõugata ja tõsta, ent hüppe pealt tabas teda raske löök toobripuuga kuklasse. Ta peatas, norskas ja pööras siis uue vastase poole, kuid juba käis teine hoop talle pähe, ja nüüd arvas paremaks taganeda; tumedalt mõrisedes, kaks verejoakesest nina peal, puges härg kaugemale karja hulka.

Alles nüüd puhkes karjatus hulgast suudest, ja alles nüüd nähti, et see, kelle pull sakste seast

huupi sarvile võtnud, oli Mäeküla peremees ise. Ulrich von Kremer, nägu vahakarva, huuled sinised, lames seliti murul ja ütles omastele, kes esimestena tema peale kummardasid, emakeele asemel Eesti keeli: „Aidake mind tuppa!"

„Ulrich, sa oled haavatud!" kisendasid kolm preilit ühest suust, kõigil käed risti, kuna vend Adalbert nõutult nende kõigi ümber ringi tammus ja ikka peale kordas: „Ist es denn möglich! Ist es denn möglich!" Tema kannul oli süüalandlikult jälle valge hurt, kes senni, oma lihalikule nõrkusele alla andes, lauda väravas emase karjakoeraga sõprust sobitanud.

„Saatke tohtri järele!" palus haavatu nüüd Saksa keeli, kuna ta oma jõul istukile tõusis; kui ta pahema kubeme vasta surutud käe tagasi tõmmas, olid sõrmed väheke verised; ta jäi neid pärani silmil tunnistama.

Juba tahtsid valitseja emand ja Kuru noorik — viimane viskas toobripuu praegu maha — hädalise ümbert kinni asuda, kui vend Adalbert niikaugele toibus, et emanda asemele märkas astuda; talli eest paigale tõtanud kutsaritest vabastas noorem, Mäeküla oma, piimamehe naise ülesandest. Mõlemi toel vankus Ulrich von Kremer koju poole, pilk ikka veel klaasiselt veriste näppude külles kinni. Neile järgnesid preilid sõnatumas ahastuses, kramplikult üksteist käsipidi hoides, suud kõigil imelikult ühteviisi pisut lahti, ning lõpeks Reemeti emand, kes toas abiks tahtis olla, kuna ta neitsi Fillemine külma vere kohta mitte küllalt julge ei olnud; näpus oli tal õndunud herra maast võetud müts.

Kui Kuru perenaine oma vankrikese poole tagasi pööras — see oli seda korda pesusse viidavate püttidega koormatud — seisis ta äkitselt Prillupiga vastamisi, kes lähedal oleva jääkeldri eeskoja varjust välja astus.

Tônul oli pôlev silm, ta pôsekarvades vingerdasid värinad ja noorikule kargas sooja märga näkku, kui ta poolsisinal hammaste vahelt litsus:

„Mis see loom sinule tegi! Mis sinul asja oli teda lüia!“

„Kuda — — mis — —?“

Tônu piidles lüpsiliste poole, kes veel ônnetusepaigal ringi seisid ja sündmust ärevalt harutasid, nagu tahaks ta seletusi juure lisada, milleks ta naisele veidike ligemalegi nôksus. Kuid järsku lôi käega, mis kôvasti rusikas, ning minekule käänates kiristas ainult: „Kasi alla oma püttidega, lirva!“ Siis pani piimakambri poole, teravate ôladega, pea nagu pugevil, tagasi vaatamata.

Mari vahtis talle üürikeseks järgi ja parem käsi tegi nina all hariliku kebja äigekeeru, ennekui tiisli maast vôttis.

Poolel ôuel vehkis môisamajast tulev Peeter nooriku teest pôiki üle, sihis talli-ukse poole. „Linna tohtri järele!“ paiskas kätt visates. See aeglane poiss oli naljakas, kui ta väle püüdis olla, ja Mari naeratas. Ta nägi teda talli ees komistavat, ja naeratas jälle.

Uue koormaga tagasi tulles leidis noorik, et lüpsjad taas ametisse asunud, ehk küll Reemeti emandat veel näha ei olnud, kuna môlemad kutsarid talli ees kohmakal rutul hobuseid kaleska ette rakendasid. Ja piimakambris küttis Tônu hagudega ahju,

mida piimade hapnemine nôudis, sest ilm oli vilu, kuigi päike siniselgest taevast paistis.

Nad ei rääkinud teineteisega, kumbki tegi oma tööd kuni piimatoober tuli.

„Peaksid neilt hea kingi saama, noorik," naljatas emand, „ilma sinuta oleks sônn vist kôiki puistand, ja mine tea, mis preilidest järele oleks jäänud."

„Kudas aavaga?" küsis Mari.

„Ei vist tapa ega tee sandiks ka," arvas küsitu kergelt, „aga vaese pulli päevad on loetud! Vaevalt oli sängis ja aav sidemes, kui käsutas: Et mu silmad seda ärga enam ei näe! Saatke ta linna vorstitegija kätte!"

Prillup oli riiulisamba külles rippuva tahvli vôtnud ja näis seda täitvaid nurgelisi ja kührnlisi arvusid uurivat. Viimastele olid küll jooned ette tômmatud, aga neist nad ei hoolinud, vaid ronisid kord üle, kord alla. Siis ütles emand nüüdse toobiarvu, ja Tônu kirjutas selle paela otsas kôlkuva krihvliga üles, seekord juhtumisi joone peale, kuigi arv ise sai sennistest märksa ônnetum, iseäranis aga neist, mis vaheltsekka noorikult pärit. Jaani aegu oli emand piimamehe arvepidamist toimetanud.

Vaikides tühjendas abielupaar seepeale toobri, ja kuna Mari koju läks — täna ei olnud vôid teha — jäi Prillup edasi ahju eest hoolitsema. Ta tôi korviga turvast hagudele appi ja käis aegajalt tagatoas tillukest soojaklaasi vaatamas, mis tahvli kôrvale teise lauditoe külge oli kinnitatud. Aplamisi seisatas ta ses kambris pikemalt, jalutas pilku piki pütiridasid, vahtis siia sisse ja sinna sisse, kobas ühte ja kobas teist pütti nihutada. Kord äkki vajutas käe otsa ette, sulgus silmad

ja kaldus riiulitest taganema, kui oleks ving talle pähe hakanud. Ta taganes välise seinani, seljaga selle vastu najatades, ja kui ta nüüd silmad avas, siis oli neil hirmunult küsiv vaade, ning Tônu môlemad käed sirgusid tôrjumisi laudite poole. —

Nad nägid päeva vältel teineteist söögilauas kaks korda — môlemi töö tingis lahutuse — ent nüüdki ei leitud sôna juttumiseks. Ja nônda ka läksid ôhtu sängi. Kuid öösi ärkas noorik oma kottunest, sest tal oli tunne, kui rôhuks laest langenud tala talle niude peale. See aga oli Tônu käevars. Ja Mari jättis ta paigale.

Hommiku oli Prillupil nägu, kui poleks ta kogu öö silma kinni saanud. —

Kaevatud saksa, kes tohtrilt kôige tôekusega küsinud, kas ta veel elama jäävat, tohiti juba teisel päeval ära Särgveresse viia, et ôed teda pôetaksid, ning enne kolme nädalat oli mees jälle täiel tervisel.

Mäekülasse tulles tôi Kremeri herra endale tugeva Inglise doge kaasa, kes vist tarbekorral teda uue sônni vastu pidi kaitsma — muidu ei olnud ta koerte sôber — ja kellele hea soe kong telliti. Kuru perenaise jaoks aga leidus tôllakastis villane kleidiriie, preilide isiklik ost, mitte liiga odav, ning Reemeti emandale, kes kingituse nii ôieti ette kuulutanud, sai ülesandeks teda noorikule kätte anda, ilma et oleks selgunud, miks vanaherra seda kunturis ise ei tihkanud teha.

Ja nüüd maitses Ulrich von Kremer oma üksikus sootaguses Mäekülas, kus ta poolegi enam endist igavust ei kannatanud, kuiva ja kaunist sügiset edasi, mis viluvihmasele suvele järgnenud. Ta jäi ka vah-

valt püsima, kui viimaks tulid tormid, sajud ja külmad, kui suur suremine algas mäel ja orus, kui üle soo tõmmati koikarva lina ja metsa seljast maha varises viimne hilp kirevat särki. Midagi tundeärrast, haletispehmet ei olnud tänavuses suremises, kõik suri tüseduses arukal teadvusel, et temast üle käib paratamatus seaduse voliga. Ja oli viimaks kustunud ja mustunud sügisvärvide selge ja sügav paistvus, lahtunud sügislõhnade karsk-karge vürts ja kõrge taevas äkki madalale laskunud tumehalli hüübena, siis heideti hauale üle öö valge kääbas peale, kumendav veel taevasest puhtusest, ning herrasmaja kahest lõunapoolsest korstnast nähti sinakaid keeli nilpavat, mis tunnistas, et vanasaks nüüdki veel paika peab. Sellest aga järgnes omakorda, et ahjud Ulrich von Kremeri tusculumis tõesti olid korras.

Kuna Kremer oma elu toonasest õnnetusest saadik hinnas veelgi tundis tõusnud olevat, mille eest ta kõrgemale kaitsjale seega püüdis tänulik olla, et ta õhtuti tema sõna jälle järjekamalt hakkas kätte võtma, oleks ta oma põlve kohta nüüd üsna soovideta olnud, kui mitte piimamees Prillup ta hingesse mureseemet ei oleks poetanud.

See inimene lõi kahtlemata teisenema oma vahekorras temaga. Midagi hämarat hakkas nende vahele pugema. Õhk, mida nad vastamisi seistes hingasid, oli karmune. Kuidas ta kuude esimesel — muidu nad jutujärjeni naljalt kokku ei puutunud — kontori astudes oma sabatuma „tere“ kohmas, kuidas ta piimaraha lauale torkas, kuidas ta laua otsas seisis, kuidas ta ruskeid silmad karvade seest vilkusid, kuidas ta välja minnes ukse kinni tõukas — kõiges selles peitus midagi, mis

Kremerile ettekujutuse tôi, kui äigaks külmhigine nägemata käsi tema lagedast pealaest vaenuotsivalt üle.

Mis see küll oli — — nüüd tagajärel veel, teisel aastal, kuna mullu kôik ilusti joones ja korras näis?

Kas tal ei olnud piimad paraja, enam kui paraja hinnaga käes? Kas temalt oli vôlga taga nôutud, millest ta senni ainult kakskümmendviis rublakest tasunud? Vôi oli temalt — mis Jaani nii väga pahandas — piimaraha ette küsitud? Ei, Kremer oli oma majapidamist pangalaenu ja mône talu müügiga sedavôrd saanud tervendada, et ta piimarentniku ühest kui teisest küljest vôis rahule jätta. Ja kuuendiku rent oli endine, ja endine tänapäevani ka vasikate hind, ehk küll maa- ja lihahinnad ala tôusid. Ning naine — süüta kingituste näol sai seegi üht ja teist.

Mis tal siis oli — — mis tal siis viga oli?

Noja — vôiks ehk môelda, et — — Aga nüüd tagajärel veel!

Mariga nad temast ei kônelenud, selle kohta maksis tumm kokkulepe nende vahel, ja nônda vôttis Ulrich nôuks Tônule endale kord külge tiksata. Et selgust saada, et vabaneda tülikast umbusetundest südameaugus.

Ta tegi seda viimaks detsembri esimesel. Prillupi pikk, kitsas selg pöördus juba laua poole, ta teine verele hôôrutud kôrv tuli tagast nähtavale, käsi mütsiga tôusis —

„Oota veel, Tônu!“

Söörak tagasi vältas. Ainult silmad tursunud laugude alt küsisid. Kremer istus roodakil laual, ta kihvad liikusid naljakarva lahkust varudes.

„Ma tahtsin juba ammu küsida: sa tuled ikke nii hapu näoga, tood mul toa tuska täis, — kas sul ehk piimadest enam meeleead ei ole?"

Mees jäi talle pähe vahtima, aga silmaga, mis vist ei näinud. Ja suu vaikis, käed rippusid maha.

„Minu arust ei peaks sul kedagi kahetseda olema, sa vôiks enesega üsna rahul olla, iga teine mees sinu asemel oleks niisama teind."

Prillup vaikis edasi, vaade ja kôik liikmed tihkest rahust paigal hoitud.

Kremer ootas; ta käsi mängis pliiatsiga, silmad uidasid Tônu pihtkasuka hôlmadel. „Vôiksid ikke ära öelda — oleme jo ead mehed teineteisega —"

„Ma olin siga," ütles Prillup viimaks.

„Soo — vôi siiski —?" Kremeri lôug kerkis nôksti. „Kuda siis — mis poolest siis — —?"

„Ma olin suur siga," kinnitas teine rängema rôhuga, ja oli jällegi lôpul.

Kremeri pilk vilksus talle nüüd silma, ja nagu oleks see sealt miski vastuse leidnud, tôusis ta matsakas kogu hoovamisi toolilt. Esiti neid aeglaselt hôôrudes, siis käsi vaheliti ristluule pannes, astus vanaherra ôôtsuva tiiru üle pôranda, kuni ta, pool külljeti Tônu poole, tooli taha jälle seisma jäi.

„Ma ei tea küll ôieti, mis see on, ja kui sa just öelda ei taha — jäägu peale, aga vaata, armas Prillup, eks igal asjal ja igal kaubal siin kaduvas ilmas ole oma plekk külles. Kus rôemu, seal kurbtust — tead isegi. Ma vôin sulle aga kurbtuse vasta head abi juhatada, tôeste head abi, see on mul omal katsutud. Vaata, Tônu: Kui m i n a midagi pahaste olen teind — seda juhtub vahel ka, ega minagi k ô i g e

targem ole — või kui ma otsekohe paha olen teind — ka seda tuleb ette, ega saksgi ingel ole — — siis ma võtan piibliraamatu ja loen sealt seest nii kaua, kui ma sõnad kätte saan, mis on otsekohe minule öeldud, mis minu asja peale passivad nagu see saterkuub mulle selga passib. Ja kui ma olen lugend, ja veel kord lugend, ja kolmat kord lugend, siis on kõik häda ära pühitud nagu tolm poleeritud laua pealt. — — Aga sa pead lugema, mis sinule on öeldud — kas mõistad, Tõnu? — mis otsekohe sinule on öeldud!"

Piimamehe kasuk oli kõne vältel korra kobisenud, ilma et oleks märgata olnud, mäherduse liigutuse tõttu. Mees ise seisis tummalt, silmad põrandal. Nüüd pööras mugivat suud paremale ja pahemale poole, kui tahaks sülitada, jättis seda aga tegemata.

Kremer andis talle rohkesti aega kostmiseks, kuna ta rinnuti toolitoele najatas ja ennast mõtlikult tasa õõtsuteles. Aga kui teine siiski sõna ei võtnud, tõstis ta järsku nagu ärkamisi pead ja pillas mõminal küsida:

„Kudas ta sulle siis tagajärjel nii kalliks läks?"

„Ei tea —" algas Prillup, jättis aga katki ja pigistas silmad äkitselt kokku; mõlemi lao alt jooksis sirinal nagu elavhõbedat põsekarvadesse. Siis pööras veidi räpakalt ja läks.

Maha jäi temast pilveke nikotiini ja kasuka lõhna.

Kolmteistkümnes peatükk.

Tõnu Prillupile kui kaupmehele tükkis algusest peale tunne ligi, nagu oleksid ostjad temale vähem soovilikud kui ta võistlejaile ametivendadest. Kahevahele jäi ta ainult selle kohta, kas läks võim, mis neid tema reest-vankrist mööda paremale või pahemale poole juhtis, tema kaubast või tema isikust välja. Kuna aga Prillup oma võile ja piimale süüdi ei teadnud, tehes kõik, mis mõistis, et nad oleksid teiste omadega üheheadused, ja kuna ta kauplejana viisakuse ja krapsuse poolest teistest ülegi arvas käivat, siis seisis mees nõutuna täieliku mõistatuse ees. Väga sagedasti pidi ta viimse hapupiimamehena turult lahkuma ja müüki mitte arva uulitsail jatkama — ikka veel, teisel äriaastal. Kordus ju see, mis ta turul tähele pani, ka tema vahekorras jällemüüjatega: neid põikas paremale ja pahemale poole, teadmata mispärast; püsijate seas aga leidus võlgutahtjaid ja võlgujääjaid, kellest Tõnu ise pidi taganema.

Kas haises kaup või kaupmees?

Või haisesid mõlemad?

Ja mis hais see oli?

Tõnu hoidis vaadid, võikasti ja vitsikud krannid, nooriku kätele mitte armu andes; ta piiras korrapärast

habet, nôudis valget kaelarätti ja nühkis silmad ilusti puhtaks hommikuti kôrtsist edasi minnes; kutsuvalt naeratav nägu oli tal kaukas valmis — lipsti pistis ette, kui vanger paigale aetud, samuti siis, kui ta kauba poodnikule puhte ära andis. Aga mis see kôik piiskas selle nagu ôhust imitseva vaenuliku olluse vastu, mis kohe tema ümber hôljus, kui rattad kauba all linnatänava prügitust tôukasid, kui turul esimesed inimesed piimameeste patarei ette korjasid. Teiste äri süstas, temal ainult kuletas.

Nähtus sundis teda ostjaid silma ja kôrva vôtma, ilma et see teda telgi taha oleks viinud. Oli neid, kes pilgu talle näkku lôid, muhatasid ja mööda läksid; oli neid, kes seda tegid tôsise ja ähmase näopeegliga, ning oli neid, kes temalt korra vôi mône korra ostsid ja alles siis kôrvale kaldusid. Lühidelt: oli neid, kellele tema ise, ja oli neid, kellele tema kaup nähtavasti ei maitsnud. Ja môlemad olid rôhuvas enamuses nende kohta, kes pikemat aega jälle tulid, rahul olles kauba ja kaupmehega. Ning nônda kauples Mäeküla enamal määral kui vist ükski teine nendega, kes meest ega kaupa ei valinud ja ainult korra ostsid. Vähe aga oli seda, mis ta kôrv arvustavaid sônu sai koguda: vôi ja piima kohta kukkus ehk veelgi, mehe kohta mitte midagi. Tônule jäi aina môrudalt môistatada, millega vôistlejad paremal ja pahemal käel, kellest ta enda kräbeduses ja alandlikus viisakuses kaugelt ees teadis, tema muidu varju jätsid. Ta môistatas, aga ei môistnud: ei siit ega sealt olnud nad temast paremad. Otse nii kui kaubaga. Juhtus ju kôigile, et môni tegu vôid ja môni laar piima äpardas, ent kui seda tagajärel karis-

tati, siis karistati teda ja mitte neid teisi. Miks ja kust see vahe? Mäherdune kuri kiusas teda taga?

Kuna aga Prillup selle jälgile ei saanud, seda vähem, et tal enda teada otsekoheseid vihamehi ei olnud, siis rajas ta lepitava vastuvôitluse — see paistis talle paratamata vajadusena — vôimalikult laialdasele alusele. Umbse tunde painel, et kogu ilm temale vastu, püüdis ta kôigile, kes temaga lähemalt kokku puutusid, sôbraliku suu kôrval ka lahtist kätt näidata — niihästi teel kui kodus. Ametivennad, poodnikud, lihunikud, kôrtsipapad, tuttavad teekäijad — nad kôik said Prillupi viinast-ôllest suud pühki, ja kes kodustest Kurule sisse astus — kutsel vôi mitte — lahkus täidetud kôhu ja kastetud kurguga. Tapaloomadele linnast vastu sôitvad lihunikud lôbustasid ooteaega kôrtsides sagesti kaardimänguga raha peale. Et neile peri olla, laskis „ladna Mäeküla" ennast tihtigi kilda kiskuda ja tôusis kaunis arva vôitjana lauast. Tônu ei unustanud ka Sutsu eite. Sôites talveteed Tapu kaudu üle jôe ja soo ning teades, et Triinu suu va kibeda kohta poolegi sarvest ei ole, pistis ta sauna-uksest enam kui ükskord viisaka sinikaela sisse. Tasuks pühendati temale paaril puhul püülipeent valget pulbrikest, salapärane lôhnast ja maigust, tulus pilgu ja sôna vasta, et ta sellest vôile ja piimale vahel sekka siputaks.

Kuid veel midagi lepitatavat ja halvatavat tuli juure.

Saladus imbis läbi.

Ei teadnud Tônu ega Mari, millest see alge vôttis. Tôusis kui vina, nägemata ja tabamata. Eestkätt, teadagi, kodupaigas.

Aina aegamööda hakkas Prillup märku saama, undamisi, tibahaaval, raas-raasult — nende silmateradest ja suusoppidest, sellest, mis seal sädemena hüppas ja kiirena välgatas, mis kurrutas kôneleja huult ja niverdas naerja häält — ammu enne kui põidavaid ja vôrdavaid sônu kukkus.

Küsis Tônu naise käest, kas vast temalegi haista antud, siis sügas Mari näpp räti all kukalt ja silm vahtis môttekôôrdi leemepatta, kuni suu viimati virgus ja haigutavalt kostis, et „oi jäh, miks mitte, eks seda old ette arvata, inimesel jo ihu hinge ümber“, ning see oli rahu, millest teine ôppust oleks vôinud vôtta.

Prillup tahtiski, kuid ei saanud. Seesmine tugi puudus. Ta püüdis jaanilikult pead vändata, unustas seda aga ikka jälle ning laskis end norutamisigi näha. Ta katsus neile vahvalt näkku vahti, naerdes, tännitades, kelkides, aga sest sai midagi magedat ja selga mööda jooksis närvetades pinnuline kibin. Ja nônda pidi ta neid kostitama ja sônaga silima ja pahanduste eest hoidma, et nad liiale ei läheks, et nad tema vahvust nii ülejôu alati välja ei kutsuks. Sest seda läks talle palju tarvis, kui veel linnatee ja kirikuplats haisu alla sattusid, milleks imevähe aega kulus, nagu oleks jumala tuuleke ise olnud kandjaks.

Pisteti kotti, mis muidu saadi, rasvase meeleheaga koguni, ja Kuru sai kohaks, kuhu käidi hulganigi kokku, ehk küll noorus, kui lôbulkäijate peaollus, majas vastavat vallalist noorust eest ei leidnud. Sest pererahva saladus — see ei teinud peavalu kellelegi. See oli ainult asi, mis lustakat mahti andis torkivaks kôhistamiseks tagaselja. Ja eakamate

külaliste seas leidus kahtlemata naisi ja naisemehi, kes põue peidus Mari ja Tõnuga oleksid vahetanud. Kuru rahva käsi käis ju silmsi hästi. Oleks võinud vähemgi hästi käia.

Võidi ju teisitigi mõelda, ja Tõnu märkas, et seda ka tehti, aga niikaua kui Kuru rahvaga sõbralikult liigiti, oli Tõnu meelest midagi parandatud, midagi võidetud, ja ta süda tundis kergendust, kui nad jälle tulid, kui nad rõõmsalt tulid, kui nad pilli ja lauluga tulid.

Tema kõrvade ümbert aga hakkas hõbenema — korraga, sama talve jooksul. Ja kätes lõi kiimeldama, silmaäärtes kõpitsema ning enne nii aeglased liigutused said ikka enam ebamäärast kipukat järskust. Mari tabas teda vahel rahalugemiselt maksupäevade eel, siis värisesid ta näpud, siblisid riidakesed laual ikka uuesti segi ning kokkuarvamine ei jõudnud ega jõudnud joone.

Oma äri käigust ta naisele suuremat ei seletanud, Mari tihe isepäinsus aitas ta sellest kergesti üle; muidu aga, eraldi viinastanud meelel, kandis ta nooriku ees püüdlikult rahuldatud lootuste nägu, kuigi suu korraks kaude väärdus. Ta oli nugris hoolt kandma, et majas ning naisel ja lastel midagi ei puuduks, mis seal ning neil pereisa ainelist jõudu mööda pidi olema.

Linnateelt hakkas Prillup sagedamine sooja pead tooma. Sel olekul võis ta vaikselt lällavast lõbutujust, mis talle endisest omane, äkki äärmusesse vibada, väga tühisel või päris puuduval põhjusel. Siis tülitses ja kiustles naisega ning sattus vahel piirile, kus juba sõna asemele tükkis tegu. Säärast

sündiski kord talve lõpupoole. Ta oli pimedikuks koju jõudnud, ilma et seda kambris tähele pandi, ja hea tuju kaasa toonud, sest ukse vahelt kukkus suuri koidupunaseid apelsiina ükshaaval sisse veerema, Anni ja Juku rõõmsaks üllatuseks, kes õõguvaile keradele karikasilmil ja tummalt tüki aega järgi vahtisid, ennekui neid kilgates taipasid korjama ja jooksult püüdma hakata. Helde pilduja tuli alles nähtavale, kui viimne tosinast üle põranda oli võrisenud ja Marile kuldpaelaga mähitud pikk narmassabaline kompvek vastu rinda lendas, selle võlvile püsima jäädes.

Noorik seisis pidupäises riides, kotikmüts juba peas, minekuärevusest kerge puna põskil, oma nooruse priskuses lambi valgusel. Talle oli tuju tulnud õhtuse rongiga linna sõita; raudteejaama — Mädakaela kaudu versta neli — mõtles jala minna. Prillup oleks võinud mõni minut hiljem tulla, ütles vari, mis nooriku näost üle vilgatas, kui esimene apelsin kambrisse veeres.

Tõnu aga nägi ja mõistis kohe. Ta jäi ukse ette seisma, midagi kukkus tal kompsti käest, karvase suu ümbert kustus muig ja põlved nõtkusid. Korraga karjatas teine laps, kes talle terasemalt silmi vaatas. Veel peatas vihast keeletu, küünarnukid liikusid kui tuge otsides, siis sööstas naise kallale, kähisev kugin kurgus: „Hilbud maha!"

Ta tuikus aga sedamaid tagasi, sest tugev rusikahoop käis talle näkku.

„Sina narts! Sina narts!" kisendas Mari kõigest jõust. Nõnda nähti teda esimest korda. Ta kogu oli nagu suurenenud taltsimata rammu paisul, ta

vabisev ülemine keha seisis kiimleval hüppel ning lubivalgeks kalestanud näos välkusid igemeteni paljastatud larvad hambad, põlesid pärani kistud kuivad silmad.

Alles üürike hiljem kahmas Anni tema põlvede ümbert kinni, kuna Juku isale hõlma asus. Mõlemad hulgusid kirjeldamata ehmatuses.

„Koju jääd!" kugistas Tõnu, kelle mokad silmsi tursusid.

„Lepingut täidan!" paiskas Mari imelikult lajatava häälega talle vastu.

Seal tõstis Prillup käe suu peale, kui saaks valu talle alles nüüd tuntavaks, ja hakkas vaarudes taganema, kui saaks vastase kõvadus talle alles nüüd teatavaks. Ja kuna ta mannetuna kuhugi istmele vajus, mõlemi käega põski varjates, hagas noorik kindla võttega oma pealisriide ja peaväti voodi pealt, tõmmas selga, pani pähe ja läks. Lapsed, kes temale õue järel jooksid, tulid nuuksudes tagasi.

Prillup istus üsna vagusi mõtte otsas: Ta lõi mind — ta hakkas mulle vägivaldselt vastu! Mitte viha, ei mõruduski, üksnes võõralt ja halvavalt muljuv vaev tuikas ses teadvuses. Viinavingust oli pea tal selginud — saadud hoobi kiirusel, pööre sai tal otse märgatavaks; aga see pea tundus võimetumana kui enne, ta teadis ainult, mis sündinud ja et sellega tahes või tahtmata, peab leppima. Aga äkki pisteti Tõnule meele väike juhtumine läinud suvest.

Ta käsib Mari lauale lennanud koid ära tappa. Mari avab akna ja hakkab loomakest paberilehekesega välja tõrjuma.

„Miks sa teda surnuks ei litsu?"

„Kudas ma südandan — tema nii pisike ja mina nii suur!"

Ning korraga avaneb helkjas soruke Prillupi umbses ajus: Kui see tema usk on, siis — siis tal oli viimati õigus! Ja valgusel, mis sündmuse peale nüüd paistab, tõuseb teotatud mees istmelt ning tõttab teotajale järgi.

„Mari, Mari — ää nõnna mine!"

Vist on ta liiati kaua istunud, minejat ei ole õues ega õue ligidal enam näha, ta peab lumerada üle karjamaa kinkude jooksma ja pimedus on tihe.

„Mari — Mari ae!"

Ent temale ei kosteta. Ja silm ei selita. Ning jalad on tal nõrgavõitu tee- ja viinaväsimusest.

Aga ta lämpab edasi, vahvalt edasi Kruusimäe umbkaudses koosis, püsi ammutades pealetükkivast lootusehoost: Ehk tuleb tagasigi! Ja, ja — ehk tuleb tänaseks tagasigi!

Kuid püütavat ei tärka näole. Tähe- ega tulesilma ei vilgu, tumma lund saputab sadada, hääl poeb kui kotti. See must keeletu elutus on otsitava ära neelanud.

Ja nüüd kaob Prillupil pind jalge alt, ta tuigerdab upakile aimamata hauda ja lööb pea kivi või puu vastu ära. Kerges uimastuses jääb ta maha, silmili lunde, mis talle soojana tundub. Ta sirutab liikmeidki, nagu neid puhkusele kohendades, ning põlvist, vaevatud sooni mööda üles, hakkab mahe soov nirisema: Siia jäädagi ja kinni sadada!

Aga ta tõuseb ometi, sest — hobu jäi rakkes õue. Ja maja on üksi. Ja lapsed nutavad. Ja homme on taas tööpäev. Kobamisi ja komistades otsib teed

tagasi läbi tuisuks paisuva saju, mis taoti hingamist matab ja nii sünnis oleks kogu inimest matma.

Prillup ei söö õhtust, laseb ainult lapsi süüa ja lepib ise viinaga, mida-ta kapi ukse varjus suure môôdu joob.

Et rahulist ööd saada. Et vaiki sundida, mis püüab häälitseda ja nôelata.

Kuid uni tôrgub siiski, suu ja pea kuumavad valust, seljas ratsub külm. Tônu kutsub lapsi oma sängi magama, ema asemele, oleks soem ja seltsam. Juku tuleb üksi, Anni ei viitsi. Ja isa kaisutab teda ja silib ta pead, ja siis jäädakse rahule, selg selja vastu. Môni tasane nuutsak eest Anni voodist veel, ning vaikus valgub ühte musta pilkusega. Ainult väljas mühab umbselt.

„Isa!“

„Mis siis?“

Sosin kostab sosinale.

„Kas ta veel tagasi tuleb?“

„Tagasi jah — oome tuleb tagasi!“

Tônule puhub soe ôhk selga, millele varsti varustav nohinakene järgneb; siis on poisike vaibunud. Ja isagi uinub, käed kuumalt tuikava pea ümber. —

Mari aga tuli linnast, tugev, terve, prisk, ja asus töösse ja talitusesse, kui poleks midagi sündinud, kui tahaks ta siingi pidada lepingut.

Ja lastele tôi kotitäie imet ja mehele pôuetäie uut jôudu. Ja kôik veeres jälle endist roobast Kurult piimakambri ja piimakabrist Kurule.

Ning siis sulas lumi môlemi vahelt, haljas muru tärkas asemele ja sepapajas, mille eest ala mööda oli käia, hakkas uus sepp taguma.

See oli Kohveti Juhan, kes sügise soldatist tuli ja ametioskuse kaasa tôi, nii et ta vôis Tapu sepa

tuhuteenistuse pärida, kellel tööd liiati oli. Aga Juhan tôi lôôtsapilli mänguoskusegi kasarmust kaasa, ja et ta oma mängusse Vene mehe lusti ja Vene mehe leina lôi, mis maitses uudsena, siis tôusis poiss talve vältel meistriks üle mitme küla, ja kui nad Kurul käisid laulu ja pilliga, siis oli pill Kohveti Juhani käes, ja noorik Marigi kuulas tema kunsti hoole ja isuga.

Aga ta vaatas ka meeleheaga pealt, kuidas pillimees rauda tagus, ja kui tal aega oli tulles piimakambrist, siis seisatas vôi istus pikemaltki sepikoja nôgisel lävel, kesk musta tagi ja roostepunast puru. Ja lôôts ähkis, ääs surises, ôhk täitus vaheda lôhnaga ja Sôra Jaak, Juhani pealelööja, ei väsinud vahtijale oma vennapoega kiitmast.

See rôômus jahvard, vaevalt viis aastat Juhanist vanem, mängis nooremehe isalikku sôpra ja soovikut, kuna ta tublidustest, millega teda ehtis, ühel hoobil enda peale läiget püüdis paimendada. Ei tähendanud tühjagi, et lookesed kordusid: seda tasus igakord jooneke üsna uut.

„Jahaa, noorik, mingu teine ja tehku järele!“ Ning järele oli teha, et suurestüki-soldat sepaks ôpib — „silmaga sepaks ôpib“ — kuna ta polgu sepapajas suurestükihobuseid käib rautamas. Ja järele oli teha nii ruttu seersandiks tôusta, ja järele teha, et sind vägise insenääriks tahetakse panna seitsme sepapaja üle, kui aga teenima jääd, ja järele teha kôik need kôrged oskused, mis „meie poisil“ on keeles, kirjas ja noodis ning mitte vähem passi ja tiiskandi laulmises ja teadagi kolme reaga ärrmoorikus.

„Jahaa, Kuru perenaine, see on meil juba nii suguseltsis,“ lôpetas Jaak tavalikult iga kiidulookese,

aga unustades seletamata, milles see tõujoon siis tema juures esineb, kes ta sunnitud oli Juhanile peale lööma ja lôôtsa tômmama ning paberitele kolme risti alla panema.

Juhan naeris vahel, vahel tôrjus ja ôiendas, aga vahel punastas ära oma tahma all, ja nimelt siis, kui nägi, et Kuru noorik lelle loba peale üsna tôsiseks jäi ja mônikord môtlikult isegi kôôrdi vaatas.

Ja kui siis huumav raud ääsist alasile lendas ja vasarahoopide all turtsus ja tuld sülgas ja ometi alla andis, siis ei jätnud Sôra lell, vesihallid punnsilmad säral, vaimukat vôrdlust mehele panemata:

„Jahaa, noorik, voata aga voata: nônna ta taltsib nooremate südameidki! Olgu nii kôva ja visa kui tahes — helendama ajab ja painduma paneb ja rôngasse taub! Ei ole ilmas emast südant, mis selle poisi käes kuraasi jääks — jahaa!"

„Küll su jutud aga juhavad!" naeris seepeale tavalikult teine. „Need taltsivad oobid annad jo ise, mina aitan aga natuke järele."

„Mina? — ma löön aiva laiaks, mis alla tuleb — eks mul rammu ole muidugi enam kui sinul, — aga vassong — kust see vassong siis tuleb! — Ja ära sa, Kuru perenaine, arva, et ega ta muuga toime soa kui obuseraua ja äkkepulgaga — mina ütlen, ta teeb sulle molmrigi valmis, kui aga tellid!"

Kuru noorik jättis „molmri" tellimata, rahul sellegagi, kui ta noort seppa hobuseraua ja äkkepulga kallal nägi meisterdavat. Juhani liigutustes oli midagi, mis isu andis, rahu koondas, hubaselt püsima pani, ükskôik, mis tal haamri all moenes. Tema nahkpôllestki tuli midagi mônustavat ja leenutavat nagu

ustava inimese näost, ja kui ta vasara mône löögi takka taas alasile laskis kôlksatada, siis oli toonis tôotuse tagatist Mari tegi alles minekut, kui mehed tulid hobuste vôi tööriistadega, nii et ruum kasinaks jäi, kuid vahel siiski ei raatsinud ta nägemata jätta, kuidas Juhan veel kapja lôikas enne rautamist, kuidas killud lendasid ja kabjapôhi uuenes.

Vôis küll olla, et meestel, teda siit leides, midagi silmist vilksas, nende suud aga pidas piirides miski sulg, mis Mari isikust hoovas, ja nônda läks noorik nagu ta tuli, ja kui tal just tuju ja aega jätkus, siis vaatas sellegi ära, kuidas naelu kapja taoti ja nende otsad ära murti — ühel ja kahelgi hobusel. Ta vôis naerda ja tôsine olla lobisejaile vastates, kindel teadvuses, et nad, hoolimata kôigest, tema poolehoidmist kosisid, kônelegu tagaselja isekeskes mis tahte.

Juhan aga, lugu pidades huvist, mis Kuru perenaine tema kunstidele ilmutas, vôrdus suve jooksul üksigi Kurul käima. Ta tuli pilliga ja ilma, tuli, kui peremees kodus, ja tuli, kui peremees linnas.

Viimasel puhul jändas lastega palju, koera ja kassigagi tegi rohkesti tegu, ja mis ta noorikuga vestis, oli nii kaugest ainevallast pärit. Ja mida kaugem ning tühisem see oli, seda elavamaks soojenes vestja, ja môni jutt hiivetas tal suus üsna ära.

Vahel jäi aeg hiliseks, lapsed olid juba pôhku pugenud, siis tekkis korraga vôigas vaikus môlemi vahel, kuni külaline küsis:

„Kas pean nüid koju minema?"

Ning perenaine kostis:

„Jah, nüid pead koju minema."

Juhan läkski, otsis aga enne ôige kaua mütsi.

Neljateistkümnes peatükk.

Mäeküla mõisnikule jäi südame põhja teatav kõbe nakitsema, kui ta oma piimameest tema tusameele pärast tol jõulukuu maksupäeval nii vennalikult oli usutanud. Asjas, mis tema arust korraldatud pidi olema, tundus nüüd, kus ta Prillupi pisaraid näinud, ometi nagu midagi, mis lahendust nõudis, ja ta hakkas seda hiljukesi otsima. Esiti sammus toas paar tundi seinast seina, siis kandis oma juurdleva pea karge talvise õhu kätte, ja kui lõngas ikka veel lipsu leidus, siis küsis õhtu kahe küünla valgel piiblilt nõu.

Ja piibel andis. Andis nagu alati. Natuke lehitsemist, ja Kremer tabas koha, mis temale oli kirjutatud.

Seda tuntavaks võtta ja tunnistada võis ainult inimene, kes enesega õiglaselt kohtusse läks ja asjale südamesse tahtis tungida, sest lugu oli kuningas Taavetist, Hiti mehest Uriast ja tema naisest Batsebast — lugu oli, et prohvet Naataniga kõnelda, rikkast mehest, kellel oli väga palju lambaid ja veiseid, aga kes ei raatsinud neist võtta, vaid läks ja võttis kehva mehe ainuma pisikese utetalle ja valmistas sellest rooga teekäijale, kes tema juure oli tulnud.

Ja et endale mitte midagi kinkida, luges Mäeküla mõisnik kohta, milles kirjeldati, kui kallis oli see utetalleke kehvale mehele, kakski korda — ta luges, et seesinane mees oli talle ostnud ja toitis seda, et see tema juures ja ta laste juures ühtlasi üles kasvaks, ja see sõi ta palukesest ja jõi ta karika seest ja magas tema süles ja oli ta juures kui tütar.

Siis aga pani Kremeri herra prillid raamatu peale, tõusis raskelt üles ja hakkas raskel sammul jällegi jalutama, andudes eritlevale ja arvustavale mõtlemisele loo üle, mis ta oli lugenud.

Ja et toad nii tuhmilt ei vaikiks, keeras mängutoosi kummuti peal tilisema, ja et valgem oleks, süütas teiseski toas küünlad põlema, ja et mõte mõnukamalt sigiks, pistis karbikesest öölaual taoti kompveki suhu.

Ei kestnudki siis kaua, ning mõtleja pea lõi selginema, ta rind ühtaegu kergenema. Kremer puhus äkki, nii et kihvad võbinal ülespoole lippusid, kuivatas rätiga otsaesist ja naeratas.

Jumalale tänu, kirjakoht oli temast märksa mööda kirjutatud! Võrdlus lonkas, lonkas kõvasti tema kasuks! Vaga Taaveti kõrval ei tarvitsenud patune Kremer silmi maha lüüa.

Õige, ka Kremer oli kehva mehe tallekese võtnud, aga kas siis vargsi jultunud kavalusega, kas siis vägise ja tasuta? ja eks olnud see tall neile pealegi pooleks jäänud — rõõmuks ühele ja rõõmuks teisele, mille vastu Taavet, veretöö eest mitte tagasi kohkudes, et eesmärgile jõuda, ihatu enda ainuomanduseks tegi. Ja kus olid siis Kremeril need

„paljud lambad ja veised“, kui et tema tegu naiste ja liignaistega nii ohtralt õnnistatud kuninga omaga ühte vaekaussi võidi heita? Ning lõpeks: kust võis võtja teada, et andja südamel tagajärel kahju?

Ent Ulrich von Kremer oli kaugel ära ennast sootu süütaks mõistma. Ta oli ligimeselt võtnud, millest ligimesel kahju — see jäi seisma. Küsida ja otsustada tuli siis nüüd, kuidas lepitada kõrgemat kohtunikku ja tasuda kahjustatud ligimest, et kergema karistusega pääseda.

Mis viimsesse puutus, siis ei võinud see Kremeri arvates ühelgi puhul liig raskena kujuneda. Suurt süüdlast Taavetitki nuheldi ainult ühe lapsukese surmaga, kuna tal neid küllalt ja küllalt oli. Pidi ometi ulatama, kui Kremeril kui väiksel eksijal mõni vanem lehm suu- ja sõratõppe lasti lõppeda. Võis ehk mõni hobune või härg veel äpardada — enam juba mitte. Sest kahjatsuses — Ulrich tõi kirjutuskambrist tähtraamatu — õiglases kahjatsuses ei tahtnud ta Taavetist maha jääda.

Jah — Kremer vaatas kalendrisse — täna oli kesknädal, nelja päeva pärast siis uue kuu esimene pühapäev ja Saksa jumalateenistus kirikus: ta mõtles pihtile ja lauale minna. Ning palvetada tõotas korrakindlamalt kui senni, ja oleks valmis olnud paastumagi nagu Taavet, kui tema usk seda oleks nõudnud.

Ta hakkas jällegi edasi-tagasi sammuma, et otsusele jõuda, kuidas nüüd Prillupiga õigeks saada. Väljas haukus Sultan, tema valvas õuevaht, ja Kremer tundis ebamäärast vaigistust vesti all ja targes ühest ning teisest aknast, nina üsna ruudu ligi, taoti

pimedikku vahtida, mida ta muidu ei armastanud, vähemalt viimastel aegadel mitte.

Mis siis Tõnule?

Veerand kopikat toobi pealt maha jätta?

Hm, aga ta oli hiljuti natuke ringi küsinud ja kuulnud, et teised oma piimast niigi juba kuni terve kopika rohkem saavad, ja ta veeretas vahel mõtet — kes võis talle seda liiaks panna — toobile tulevast jüripäevast pool kopikat juure lisada — ainult pool.

Siis ehk veerand?

Kui pilkane väljas oli!

Ta pööras akna eest, mille eesriide ta alla laskis, öölaua juure — Kremer viibis seda puhku magadiskambris — ja võttis karbikesest punase, südamekujulise kompveki. Seejuures puutus ta pilk nikkelhaljast tuleriista hirvile jäänud laadiku põhjas, ja kuna ta meeliskledes selle pihku võttis, tärkas tal mõte teda laadida. Mõned patrunid pidid kusagil leiduma. Ent järelvaatel selgus, et revolver laetud juba oligi, ja Kremerile tuli meele, et ta seda nädali nelja eest teinud — pärast minevast maksupäeva, ühel sama pimedal õhtul.

Kas siis veerand kopikat juure panna?

Ulrich jättis revolvri lauakesele, ta ei käsitlenud heameelega laskeriistu, ja pööras punast südant nutsides saali tagasi.

Ning siin valmis aegamisi hea otsus: ei midagi juure panna, ei poolt, ei veerandit; küll aga — et teine nagu katsutavat pihku saaks — kevadeks karja katsuda suurendada, vähemalt nelja või viie lehma võrd. Enam kaupa, enam kasu.

Jah, sel oli nägu.

Ja teostus võimaluse piirides tänavuse üpris rohke kartulisaagi pärast.

Kremer kustutas tuled saalis, pani tiliseja seisku ja läks magama. Pööningul laulis valitseja kukk, kesk-öö oli juba käes. Ilm, senni mustaks vaikuseks halvatu, näis pööravat, sest lôôrides hakkas nutma.

Vanaherra surmas küünla öölaual, ta käsi puudutas külma terast lühtrit tagasi pannes, ning äkilise lôdinaga puges paksu pehme vaiba alla.

Ja seal ei unustanud palvetamist.

Otsusega, kohe peale laualkäimist Särgverese asuda, et talve südant omaste keskel ära elada, jäi Mäeküla môisnik uinuma ja magas kaugele värskest lumest valendava hommiku sisse.

Aga nii ôiglane ja pôhjalik kui Kremeri herra enda arust oma patulepituse-püüdes ka oli — üht asja ei tulnud temale ometi meele, ei nüüd ega tagajärel, ja nimelt seda: talle talle omanikule tagasi anda. See jäi tal paljast kaalumisest, paljast vaatele vôtmisestki täitsa eemale. Ja nônda sündis, et seesinane omanik küsimuse temale ise ette pani — kolm kuud hiljem, paastukuu esimesel, kui ta tuli Särgverest piimarahasid vastu vôtma, et nendega linnas märtsi-terminil oma maksusid ôiendada.

Sai Prillup paberi ja metalli veerand aasta eest lauale laotud — iseäranis vaske kogunes seekord mitu head virna — siis jäi mees silmega, millel ôline läige oli, ainite rahade peale vahtima ja ütles:

„Ärra vôiksid nüid niisamati leppida."

„Kudas niisamati?"

„I l m a temata."

„Kas tahad siis piimad käest ära anda?"

„Ei noh, kust ma seda soan, aga eks ole nagu küll jo — — ja mul koa hing rinnus — —"

Saks tôusis krapsti istmelt — tema raskuse kohta ootmata kergelt.

„Kuule, kuule — seda ma ei vôi — seda ma mitte ei vôi — seda ma koguniste ei raatsi — —" ja Kremeri herra kulmukarvad seisid kôrgel tôsisest jahmatusest.

„Ärra leiaksid jo mône teise — —"

Aga Kremer liigutas käevarssa nagu vôitlusvalmis kukk tiibu. „Ei, ei, see ei lähe — see ei lähe kudagi! Ta mängib mul toas kui laps — ta teeb mulle rôemu — kôiksugu asju on tal peas — ta on mulle kui loodud — — ja kui ta mind pilkab ja naerab — suur lust on kuulda — —"

„Aga mina — —" Tônu jättis pooleli, ta vôitles millegi krampliku kiskega liikmetes, mis teda sundis küünarnukke kôvasti külgedesse suruma.

„Noh, sina — mis siis sina — — sulle on ta naine — —"

„Ta on mulle enam kui naine!" purtsas Prillupil suust, kuna ta karvane nägu peaaegu mustaks tômmas. „Oleks ta mulle naine üksi — jumala nimel! — — tütri annaksin koa — kas vôi kaks tütart annaksin — —"

„Aga kulla mees — — aga kulla mees — —" Kremer sattus otse ärevusesse ja hakkas tammuma, „ma ostan lehmi juure — nüüdsama kevade — mitu lehma — mitu head lehma — mitte üks vôi kaks nagu mullu ja tunamullu — — ja toobi hind — sa tead isegi, mis teised piimatoobist juba maksavad, ja kui sa ei tea, siis küsi järele — nooja, ja

nüüd pane tähele, mis ma sulle ütlen: ma peaksin hinda tôstma — terve kopika peaksin tôstma, aga ma ei tôsta mitte!"

Kuid piimamees vahtis vaikides viiliti nurka; ta Vene saabaste lodevad sääred värisesid.

„Sa saad ometi aru, et see hulk raha on! — Ja Kuru on sul alla hinna käes, ja vasikad saad ikke veel kahe rublaga, ja hoost toidad täitsa môisa heintega! — Aga kui palju ma teda siis näha saan — vahel ei mäletagi — nagu sabaga tähte! — Môtle ometi natuke järele, mees!"

Ta jättis mehe järele môtlema ja pööras üle ukse söögituppa, ôieti teadmata, mis tarbeks. Kui ta seal paar ringi ümber suure laua oli teinud ja kaks tooli paigast nihutanud — ta rahutud käed otsisid tegevust — pidi ta kirjutuskambri tagasi astuma, keeras aga läve eest ümber ja lähenes äkki saadud uiu tôukel kähku puhvetikapile. Sealt vôetud pudelist täitis Kremer ühe kôrge ôlleklaasi ääreni ning sammus sellega kabinetti, silmakortsudes jälgi millegist, mis naljatujuline muige tahtis olla.

Kuid kabinetis ei seisnud enam piimamees Prillup, vaid valitseja Reemet, suur aidaraamat ühes ja patsak paberiraha teises käes.

„Aa!" pages Kremeri suust, kuna tal klaasist vesti peale läikis.

Siis rüüpas, pani klaasi lauale ja vôttis Reemeti ette. — —

Sel ajal ei teadnud herra von Kremer, kes talve lôpu linnas mööda saatis ja peale vete lagunemist elurôômsalt jälle oma armsas Mäekülas aset vôttis, veel aimatagi, et tema piimarentnik ärilikult poolegi

mitte udusulgil ei puhkanud. Küll ei pidanud ta Tônu kaupmehena Jaani vääriliseks — sellel vahtis hageja juba silmist — aga Kremer elas arvamisel, et ta kôigest kôike lahedasti läbi saab, liiati neil tingimistel, mida ta maitses. Suurt kunsti ei vôinud ju asjas ikkagi olla. Ja Kremeri arvamisel oldi Mäekülas enam-vähem üleüldse. Ôige küll, Prillup kulutas, ta ei olnud Jaani sarnane koi, aga küllap tal siis villakasvatamisega vähem ruttu oli, kui mitte „teiselt poolt“ kulu vôrra lisa ei tulnud.

Tôde aimas ainult Mari, ja see sai talle suve jooksul ikka hôlpsamaks, mitte kôige viimaks selle umbse vaikimisegi tôttu, millesse Prillup end kôige kohta mähkis, mis tema ärisse puutus. Kuidas ta minnes koormale istus, kuidas ta tulles ohjad käest viskas, kuidas ta piimakambis oma varade peale vaatas — selles kôiges oli midagi, mis ilmutavat keelt kôneles, hoopis rääkimata kasvavast korratusest, millega ta teed hakkas käima, huvipuudusest tööaja hoidmises, mis mônikord nii kaugele läks, et ta pärastlôuna asemel alles ôhtuks ja isegi hiliseks ööseks koju jôudis.

Mari jättis podiseva vôimasina ükspäev äkitselt seisku, vaatas môttekôôrdi üle ukse piimatuppa, kus Tônu tummalt talitas, ning ütles tooniga, millel jälle kord teatav lajatus oli:

„Maksab sul nende piimadega kauemine jännata?“

Prillup veeretas pead — ta oli seljaga vôikambri poole — sinna ja tänna, nagu otsiks ta suud, millest ütlus tuli, lähematest nurkadest. Siis alles pööras ümber ja jäi ôiget sihti vahtima. Ta lôug liikus

nagu kalal vees ja silmadel oli kalasilmade liikumatus.

„Kas — — kas siis Kruusimäele tagasi?"

„Ega tahaks, aga kui p e a b."

„Aga kes siis — —" ta nihkus pooliti piida taha, kui oleks tal katmata ihu varjata, ja neelas lause lôpu alla.

„Soagu vôlaga kuda soab," ütles Mari, „vôi siis nônna parematki välja tuleb. Ja mul akkab igav."

Aga nüüd pôntsus tagakambris, kui oleks jalga maad vastu tôugatud, ning nägemataks saanud Prillupi poolt tuli mône aja pärast tômmult:

„Katsume veel edasi!"

Rohkem ta ei rääkinud. Ja Mari pani vôimasina jälle tubrama. Ta näol seisatas môni aeg tuhm tühjus. —

Järgneval ajal tundus, kui töötaks Prillup hambad ristis ja käed rusikas. Ta püüdis ise ees ja taga olla, tegi piima, koore ja vôiga parandavaid katseid, korraldas oma teekäimist ja piiras oma liikimist viinaga. Aga pôllul ja aasalgi rubjas kahe eest, ja kui argipäevad ei küüninud, siis vôttis pühapäivist jätku, nagu vanast' Kruusimäelgi.

Jaolt tingis seda pingutust ka paha suvi, takistav pôllutööle niihästi kui piimaärile. Peale kevadist pikka pôuda, mis Kurugi nurmesiilud paiguti paljaks vôttis, nii et uut asemele tuli siputada, hakkas kesk hoogsamat heina-aega korraga vihmajärk, mis ligi sügist vältas ja mille lühikesed petlikud vahed enam kiusasid kui parandasid. Rist oli heina ja viljaga, mille ära tahtis määndada, ning rist piimaga, mis rôske külma pärast halvasti hapnes ja vähe koort

andis, kuna müük pealegi selle all kannatas, et hapupiim jaheda suvega linnalastele nii kui nii suurt ei maitsnud.

Ka Mari sai see suvi kôvasti sudida, seda enam, et ta kodunt abi ei nôutanud, millele Tônu miski pôhjusel vastu oli, ning Kohveti Juhanil pidi küll ôigus olema, kui ta kord teretuse puhul naeris, ei olla noorikul perenaisekätt enam sugugi; see, mis tema pihus, teha tema sepakäelegi üsna häda.

Muidu kippus Juhan Kurule ôhtuti vana viisi kauaks jääma, iseäranis kui peremeest kodus ei olnud, ja nônda tuli vahel ette, et noorik ilma tema küsimatagi korraga tähendas: „Soo, Juhan, akka siis nüid koa koju poole minema!“

Ja Juhan hakkas. Vôib olla, et ta jalga läve üle tôstes ohkas, aga parata ep olnud midagi.

Ühel säärasel ôhtul aga tuli trotsiv vahvus Juhani peale. Nad olid kaua ligistikku istunud, palju jutustanud, veel enam vaikinud ja lôpuks endi käed koost leidnud. Seal tômmas Juhan, ja imestas tagajärge, sest noorik istus tal äkki pôlvedel.

Üsna vaguralt ja üsna toekalt istus — teine käevars tema turjal ja palg tema kôrva vastu — kuni ta järsku kôik kümme sôrme talle karvu lôi ja seda karmi ruuget tihestikku hakkas sasima. Oleks ta naeratanud, oleks ta sônagi viiksatanud, muudkui sasis aga kuumavate kätega. Ja siis tundis Juhan nagu leiget märga oma nina ja alumise huule peal, aga ta vôis eksida, sest sasitud pea oli tal marune — nii marune, et ta sealtsamast üles kähvas oma kalli koormaga ja suisa sängi poole sööstas.

Aga ta ei saanud kaugele. Korraga kangenes tema pehme sületäis ja tegi enda imekähku valla.

Sepale jäi tunne kätesse, kui oleks nende vahelt tugev terasvedru lahti vibanud.

„Mine nüid koju, Juhan!“

Hüüdes oli väriseva ôrnuse keskel niipalju vastuseismata käsuvalidust, et Juhan käsi rippele lastes oma paika jäi, häbinaeratus noores habemes. Ja kui ta Mari kahvatust nägi — nooriku silmad paistsid peaaegu mustadena selle seest — siis astus sammu tagasi. Aga ta ei läinud veel. Tundus liig väga kui poisikeselik kaotus.

Seal tuldi ja suudeldi teda ja minetati ta kättpidi uksest välja, mis tema järel lukku klôpsus.

Mütsi, mis muidu nii korrapärast kadunud, leidis endal peast. — —

Kuna Kohveti Juhan — ta oli Altkülast ühe rendiperemehe noorem poeg — môisa sepatöösse aina väikemôisa kasinat vajadust mööda käis, siis oli Kuru noorikul ajuti, iseäranis hilisemal sügisel, vähe mahti sepapaja ukse ette seisatama jääda, et Juhani töö- ja tema lelle luuleandest lôbusat ajaviidet maitsta. Üks sepapäev, mis talle seda jälle kord vôimaldas, pettis teda selle eest pealelööja poolest: Jaagu asemel, kelle päevad nähtavasti juba tasa, käsitles suurt vasarat Tuksi Ants, madal mütakas poiss päratuma linavalge peaga, mis tal peaaegu kaelata turjalt tôusis ja seepärast iseseisvalt palju liikuda ei annud. Ta higistas kôvasti, nägu punas kui vihtlejal, ning pisukesed kollased silmad ja tilluke tömpjas nina näisid selle laia märja puna sees nagu ümber ujuvat.

„Terre koa, parrruni-prrroua“ — Antsu „r“ oli ikka mitmekordne ja seisis heal kokkukôlal tema

rämeda häälega — „môistame lugu pidada sest suurrest oust, mis meile osaks soab!"

Teretatu, kelle enda teretus veel ütlemata, pööras sellega ainult sepa poole ja lisas rahulikult „jôudu" juure.

„Jôudu tarvis", vastas Juhan kähku, poolt nägu vilksti tulejale vastu lüües, „No, perenaine, ilus ilm täna jälle mône aja takka —?"

„Ja," tähendas Mari, sukavardad näpus, „nagu eile ja tunaeilegi."

„No, voata, Juhan: oulikul prrroual alati hea ilm, ja eks seda vôi juba arrrvata!" tuli Antsult.

Sepa silm pilgatas abilise poole, ta vasar aga tagus virgalt edasi, kuna Ants, kellel lüüa ei olnud, käsi ja lôuga alasipakul puhkava suure haamri varre otsa toetas, ilma uksel-seisjat vaatega palju puutumata.

„Kas kuulsid juba, noorik," tôttas Juhan küsima, „Tiitsu valge toond eile ôhta kaks varssa!"

„See pôle veel kedagi," naeratas Mari, „Liivaku eidel old täna omiku kolm tütart."

„Nii ta on siin ilmas: üks soab ühe isaga kolm, teine ei soa kahega ühtki!" Ants haigutas.

„Paneme nüid hinged uksele ette," üles sepp ja laskis krambi pihtide vahelt maha. Tema olek ilmutas apsakust.

„See pôle jo veel valmis," leidis pealtvaataja.

„Augud lööme pärast — — see pôle selle ukse jauks." Ning Juhan vôttis naelakasti ja teise vasara, kuna pealelööja kahe uue hingega talle välja järgnes.

Seina najal seisev suur uks pandi maha ja hingede külgepanek algas. Kuru noorik oli pisut kôr-

vale astunud, jäi aga vaadeldes püsima, näpud niperdasid sukasilmis ühtlase rahuga.

„Kas Papiniidu aidalôhkumisest juba lehes seisab — meie pôle oma numbril veel järel käind,“ küsis Juhan.

Ei, aga lehes seista üks väga keeruline hobusevargus kusagilt taga Tartut, ja Kuru perenaine hakkas lugu sepale vestma.

Korraga turtsatas Tuksi poiss. Ta vajutas pea, mis kahte külge kangeid käändeid teinud, lôuska kistud näoga maha ja kähistas:

„Ega tea, Juku, kuda meie vaeste käbarrad nüid käivadki! Tehku poissmehed neile selgeks, et peibutamata tuli!“

Juhan muigatas talle vargsi vastu; ta oli ka juba näinud, et môisa poolt lähenes Kremeri herra, Kuru kinkudelt aga Prillup. Arvamisi pidid nad sepapaja kohal vastastiku jôudma. Mari, kes neid samuti silmanud, jutustas soravalt edasi, ainult peatades, kui naela pihta plônnimine teda takistas.

Aga herra ja piimamees ei juhtunud otse vastastiku. Esimene, meeste poolt teretatud, käänas juba sepapaja otsast mööda, teele, mis karjamôisa viis, kui teine veel mône sülla ristteest eemal oli. Môlemil (Tônu tegi meestele eemalt teretava käeliigutuse) tuli varsti värav avada: saksal väljavärav, Prillupil see, mis alttoa ôue viis.

Väravat kinni pannes vaatas kumbki — see sündis üsna ühtaegu — sepikoja poole tagasi.

„Soola pandi!“ itsitas Tuksi poiss.

„No, ja kuda nad vallapuurist siis punuma said?“ päris sepp.

Ja noorik jutustas loo lôpule.

Ta lisas veel ühe kohtunalja juure, nokutas siis Juhanile head päeva ja tegi koju poole minekit.

„Ei minuga jäeta jumalaga ühti,“ kurtis Ants.

„Ah soo“ — ja Mari kergitas tagant natuke seelikut.

Viisteistkümnes peatükk.

Kuna Kremeri herra Prillupi halvast ärikäigust ei teadnud, siis tulli talle üsna ootamata, et piimamees mihklikuu esimesel muist arvet pidi võlgu jääma, seda tulevasel korral lubades järgi maksta. Kremer mõmises ainult „hea küll“, sest muud ei tulnud tal üllatuse pärast meele. Ta ei lausunud aga järgmiselgi tähtajal enamat — seekord põhjusel, mis talle tumedaks jäi — kui Tõnu kuu raha ära õiendas, võla aga taas neli nädalat edasi tellis. Herra von Kremer võttis alles esimesel novembril sõna, sest siis ei jäetud vana puudujääk mitte üksnes uuesti tasumata, vaid paarkümmend rubla nooremat lisati veel juuregi.

Ta rääkis pehmesti, peaaegu vennalikult, ja seletas, et tema majapidamise hing sedaviisi kinni pidavat jääma. Aasta olnud puruhalb, kartulimüük naeruväärt kasin, heinasaak nii, et ei tea kuida suurt karja ületalve petta, ning lauda pikendus ja talli kohendus teinud kulu. Murelikult mainis vanaherra ka oma võlakohustusi, oma uppimist protsenta kokku saada.

Kuid piimamees vastu, et temagi aasta kibe. Piim vesine, või vähene, ostjad närbid.

No, eks tal ole juba ka natuke kôrvale pandud ja vôiks kitsal puhul sealt näpistada?

Ent sellest läks Prillup mööda ja tuli miskiga, mille vastu teine kôige vähem varutud: Kas herra ei vôiks hinnast alla jätta?

Kremer jäi üürikeseks üsna vait. Seepeale tähendas, ta vôtvat Tônu jutu niisama naljaks. Ja siis tuletas talle suudmööda algulaenu meele, millega ta edaspidigi kannatlik tahtvat olla, kui aga kuumaksud korralikult sisse jookseksid, kui talle jalad alla jäetakse.

Nagu häbi tundes oma nôudest kui ka sellest unarile jäänud pôhivôlast, läks Prillup näost äkki tômmuks ja häälest teravaks. Olgu, tingima ta ei hakka, puudujäägid maksab ligemal esimesel kinni!

Ehk ta saaks juba varemini — suilistele veel palka maksta, aastateenijaid ka igapäev nurumas — — Kremer viiksatas ainult, käsi kôvasti lôua ümber.

Hea küll, siis varemini!

Tônu läks ja jättis seekord pilvekese puskarilôhna maha.

Ning Kremeri käsi kerkis lôua ümbert otsa ette.

Kahe nädali pärast tôi piimamees raha, aga napilt poole puudujääki, ja kui saks vähe silmi tôstis, siis ôrises: „Rohkem ei ole!“ Ja ilma et teine suudki lahti oleks teinud, pôrutas sôrmenükke laua pihta ja käratas: „Môistad, rohkem ei ole!“

Seejuures lôi Kremerile sõe viinalehk näkku, rahapaberidki laual hingasid nagu säärast välja, ja kui Tônu — ta oli täies teeriides — raskelt ukse poole pööras, tuli ilmsiks, et ta jalg kindel ei olnud, sest kord viitas ta ôlaga seina vastu. Siis kuuldus

pimedast vahekojast veel kobamist, kuni väline uks vihase mineja järel kinni mürtsus, nii et kontori aken põrises. —

Koorm oli Prillupil piimakambri ees valmis, ta võttis ohjad ja vajus rekke. Juba tarvitati taliteed, jääsild üle jõe ja soo kandis, paras kord lund kattis maad. Kremer, kes saali aknal seisis, nägi rege nagu tumedat ronti karjatara värava vahelt üle sumedalt valendava õueplatsi alla liuguvat, et sooviku nõgudesse kaduda. —

Paaril tunnil ei liigutanud Prillup oimugi. Ta võis mureta tukkuda ja poolunes hällida, sest kõrv Jaska tundis teed ning külm ep olnud näpistav. Tõnu hakkas alles virguma, kui hea järk maanteedki juba selja taga, kui vastutulevad nõõtajad linna ligemal sagenesid ja erehaljas täiskuu laguva katte tagant taoti esile pääses. Jaska hirnus äkki: eelmine valikul olevaist öömajadest pidi lähenema.

See oli teistest avaram, ja Prillup, kui ta pärale jõudnud, astus sisse, et olukorda silmitseda. Vahel juhtus nimelt, et avaruse otsijaid liiasti leidunud või et lärmajate pärast puhkerahu polnud loota; siis tuli versta kolm edasi sörki.

Kõrts oli rahvast täis, istuti ja seisti, andis aiva silmi selitada, ennekui näod suitsu seest tuntavale tulid. Kuid purjutajate paljuse kohta — Tõnu teada enamasti ligikonna poisid — kostis talle kahtlaselt vähe kära vastu, miski põnevus näis laudkonde halvavat. Kõrtsmik leti taga pidas üht nurgarühma silmas. Selles tundis Prillup Puugi Villemi ära ja mõistis.

„Noh, kas hakkame peale?“ tähendas seesinane valget verd noormees korraga ja ajas oma

pika nôtke keha sirgu; ta näoilme oli alandlik ja asjalik.

Et vastu ei räägitud, vôttis Villem laualt kumbagi kätte täie ôllepudeli, astus keset ruumi ja laskis neist ümbruse peale igasse külge hoogsa saju lahti. Pilguke hiljem käis lahing.

Prillup nägi veel, mäherduse väledusega kôrtsmik ja tema poiss laudadelt pudelid ja klaasa noppisid — kesk tihedamat rusikarahet — siis puges pôske kuivatades uksest.

„Mäeküla, kurat, kussa ronid," ähkis keegi talle järgi, „kärista korv ôlut väilla nagu viimne kord, ja meie poisid ei lase sul karvagi kôverdada!"

Aga Mäeküla arvas täna paremaks nii elavale öömajale selga pöörata, ja varsti traavis Jaska üle lageda kôrgendiku selle ôige järsu kalde poole, mille all, teise otsaga peaaegu nôlva vastu, järgmine kôrts oli aset. Punakas kuma pôhjaidapoolse taeva all — kuu välgataval vaatel tulid tornid orus näolegi — ilmutas juba, kus linn, kuigi kaugusest veel kümmekond versta.

Pervealuse kôrtsi ees norutasid kolm hobust, ühel saan, kahel tühi regi järel. Ähmasest aknast oli vôimata läbi näha, vadin aga, niipalju kui kuulda, ei olnud sees mitte suur, ja Prillup otsustas koorma sedamaid rehealla ajada, mille väravast talitav kôrtsipoiss laternaga parajasti nähtavale tuli. Neli veoriista turukaubaga ja paar piimarege leidusid siin küll juba eest, kuid sellega vôis leppida: puhkepaika oli veel loota, vahel kööguta kogu öö istuda. Ja leivakott kaenlas astus Mäeküla seesmise ukse kaudu kôrtsi, kui ta oma kôrvile enne ôigust teinud.

Siin jorutasid juues ja suitsetades leplikud inimesed. Kôrtsmik, kes tulejale sôbralikult käe ulatas, soovitas talle letiruumi kôrval olevat väikest tuba, aga kui Prillup kuulis, et tema ametivennad Kurgsalust ja Liivalt seal juba ees, samuti üks Tapu mees naisega ning veel keegi tütrega kirikuvallast, siis kiitis suurt tuba endale küllalt heaks ning asus söögialust kaasa vôttes pika laua nurgaotsa, mille seinapoolne pink pooleti veel tühi oli. Et tal siin suures toas ühtki tuttavat ei olnud, see just meeldis Tônule: tal puudus täna jôud sônu ja naerunägu teha. Leivakotist ja pinsakust sai pärast sööki peaalune, riidega kasukas ulatas katteks ja küljepehmuseks, ning Prillup tômmas kere pingiotsale maha.

Aga uni ei tulnud. Kodusest peatäiest, mis teel lahtunud, oli ebamääraste kartustega segatud närvetav ärevus talle veresse jäänud, mida siin joodud viin ei tuimendanud. Iga valjum häälitsus ümberringi lôikas ja torkas teda, pani käe vôi jala tal tuksatama, ja taoti tundus, kui oleks pink ta all rahutu vôi pingi all pôrand. Ning ähvardusi hôljus ôhus, vaenu varitses nurkades, ja kôik need vôôrad inimesed, kes seal naersid ja jamasid, olid puhkajale sala kuidagi vastu. Tônu tegi end hoolega magama, et môni ei tuleks ja teda kônelema ei sunniks, sest vaenulikult vastu oli tema ka neile, iseäranis leti ees muretult naerjaile.

Kôrtsilisi läks ja kôrtsilisi tuli.

Prillupist käidi mööda, ja tal oli igakord kindel tunne, kui kellegi pilk teda puutus. Lauas, ligemal ja kaugemal temast, söödi ja joodi, ja ta meelest oli, kui näeks ta laugudest läbi nende vastikuid

nägusid. Sisuliselt kuuldavaks võtmata, mis seal lobiseti, lubas ta siiski kahtlust eneses kõpitseda, kas kuidagi tema poole ei sihita. Ning äkki teritas kõrva. Keegi ütles „Mari.“ Kõneldi üminal ja kigaldati. Ja siis öeldi „Tõnu“.

Ei, Prillup ei eksinud. Rääkijad istusid talle kaunis ligi, nende salalikud pilgud torkisid ta kukalt. Häältest — neid oli vist kolm koos — ei tunnud ta ainust. Ning nüüd käis ühe suust kõige selgusega hirvitaval osatusel:

„Mann, pane koa puhas särk selga — näe, vanames tuleb jälle paburitside vahelt!“

Turtsuti.

Üks kork lendas üle puhkaja pea vastu seina. Klaasid kõlksusid kokku.

Ep olnud ju esimene ega teistest kurjem kord, kus ta sellesihilist nöökamist kuulis, aga Prillupi silm lõi tuld ja pea põrus kui hoobist, nii et tal võimata oli tuksatava liigutuse eest hoida. Muul puhul oleks ta pilajate suud poole toobi viina või kuue pudeli õllega vaiki pannud, täna polnud selle kaitse peale mõeldagi, iselaadi rammestus rõhus ta pingi külge kinni. Ja nõnda laskis ta neid nõelata, kuni nad väsisid ja viimaks kadusid.

Ent Prillupi rahuaeg ei ulatanud kaugele. Juba olid ruumid edasiminejatest tühjenenud ja viimsed öömajalised pinkidele ja pikale lauale asumas, kui uksetagune müdin kuulutas uusi külalisi. Ja nende hääled — nad said küllalt varsti rõkkavalt kuuldavaks — olid Tõnule tutvad. Ei olnud tal kahtlust, et öö kadunud, kui need mehed enne letisulgu ta leiavad. Ja Tõnu tõmmas kasuka-

krae kähku üle kôrvade — näoga seina poole oli ta ennegi.

Ei kestnud aga kuigi kaua — äraandja oli vist kôrsmik — kui talle pôlev tuletikk nina alla hoiti.

„Nää mul koid! Kallaku papal ädaste rendiraha tarvis, ja tema redutab siin! Maast lahti, Mäeküla!"

Mäeküla norises vahvasti.

Teda raputati.

Magaja ümises, matsutas suud ja vaibus jälle.

Ei see aitanud aga lôpeks ometi. Kui nad reheall ära käinud, et oma hobuseid varjule panna ning vaadata, kas külameestel vasikaid ja sigu peal — kolmas neist, üks munakaupmees, kes lihunikkude küüti tarvitanud, kuulas enda kauba järgi niikaua toas — siis olid uinuja natis uuesti kinni. Mees hoovati istukile.

„Natuke kupkid, Mäeküla — kes siis kôrtsi tuleb magama! Seda jôuad kodu teha, mônikord Mari kaisuski."

„Koorige täna mônda teist, minb jätke rahule!" urises Prillup silmi hôôrudes.

„Kes nüüd teab, kumb kumbagi koorib, vôi mis siis —, sul jo seda koorekest küll ja küll!"

„Kust sina tead!"

„No ime, môlemad teenite ööd ja päevad! Juba käivad jutud, et Mäeküla kevadeks sinu."

„Su oma lori!"

„Miks siis lori?" jatkas teine lihunik. „Kellele jumal and pehme naise, sellele annab vahel ka ilusa môisa."

Naerdi ümberkaudu, ja Prillup pani jalad maha.

„Limbärk, anna neile isandatele minu rehknuudi peale môistlikku kurgukastet — nende naillad on nii vesised!“

„No vaata,“ kiideti, „kes ikke môisnikuks loodud, see leiab ka môisniku sônad!“

Ja kui nad seepeale neljakesi ahju kôrval väikse laua ümber istusid — üks, kellel nägu oli nagu toores lihapänts, teine atleetliku kehaehituse ja kunstnikule mudeliks kôlbava roomlase-peaga ning puudlikarvase Prillupi kôrval ühtelugu tasakesti nooskuv kôhetu munakaupmees, vanamoodi köstripapa truu. ärakuju — siis pani viimne, kes senni suud pidanud, käe piimamehele vennalikult kuklasse ja lausus:

„Ää kuulagi, armas sôber! Eks nemad ole meie vanemaid ja esivanemaid seitsesada aastat kröönind, eks nad ole neid“ — kônelejal oli värinatki hääles — „näljutand ja vitsutand ja nende tütreid ära naerd. Ja kui nüid keski meist — ükskôik, kes — kell aga vähegi vôimalik — meist, kes me priiks oleme saand sest raskest orjaikkest — kui meist keski nüid neid saab kaapida — mida enam, seda parem — — minul, kas kuulete, minul ei ole siis muud öelda kui üksainuke sôna (ta haaras klaasi ümbert kinni): See Eesti vend ja see Eesti ôde — nad elagu!“

Nii oli lihunikkudegi südamest räägitud, nad elatasid kôminal ühes ja Prillupiga löödi kokku. Nooskuv munakaupmees aga vôttis piimamehe käe, surus seda soojalt, vaatas teisele truuvennalikult silma ja jatkas intiimse rôhuga:

„Vii oma abikaasale terviseid! Ütle, et nônna laseb munakaupmees Anton Siidermann talle öelda:

Oinas on niita — töö olgu p u h a s — — kas môistad: töö olgu p u h a s!“ — —

Vôrdlemisi hilisel hommikutunnil ärgates — raputaja oli kôrtsisulane — leidis Prillup enda ahju ääres kolme tooli pealt seliti, jalad maas, müts ainult pea all.

Ametivennad tagakambrist olid juba läinud, sôprade äri reheall ja kôrtsi ees mööda, Tônuga ühes ajas viimne öömajaline, üks villakraasimisele minev eit, hobuse maanteele.

Tagajärjeks oli, et poodnikud nurisesid ja turul jälle surnut tuli matta.

„Ei vaadatud täna meiekeste poolegi — kas uhkeks läind vôi?“ ütleb korraga keegi ja pistab Prillupile käe pihku.

„Nät seal — Maasikas,“ tôstab piimamees lauge, „vôi täna jälle väillas. — Ei ole siin uhkust kedagi — nää, öösse teel sai jommitada, nüidku kaed silmadel peal ja pea tompus.“ Tônu naeratab posaselt.

„Ehk vôtad meid jälle otsale — — sônake juttu mône aja pärast — —?“

„Mis seal veel küsida — tueta aga peale, olengi just minekul.“ Prillup vôtab ohjad. „Hea, et tulid, mul môned ostud — jääd niikauaks obuse juure.“

Tuhvlikingsepp Maasikas, kes meietades enda isiku juure veel oma müügikorvi arvab, vast ka selles olevad ostmata jäänud tuhvlipaaridki, kobib ankrute vahele; ta jänesemokk laieneb trööstitud naeratusel.

Prillupi ostud siselinnas on varsti toimetatud, nad sôidavad alevi poole, kus Maasikas elab ja mille kaudu Mäeküla tee linnast välja käib. Viimse pôik-

uulitsa suus peetakse kinni. Siin, mõni maja sissepoole, on kingsepa kodu.

Aga kuna nende käed peaksid kokku sirguma ja Maasikas reelt astuma, ei sünni seda mitte, vaid mõlemi pilk pöördub suure vana nurgamaja poole nende ees, mille alumise korra akendel poolest saadik purpuripunased katted ees.

„Kutsuksin oma poole, aga tuanurk külm — — jõua neid puid nii palju — —"

„Kuluks õite suutäis sooja ää — ilm kõle ja pikk tee ees — —"

„Natuke jänügi oleks — —"

„Jänu jah oleks koa — —"

Nad ei saa silmi lahti neist purpuripunastest eesriietest, ja Tõnu ajab hobuse hoovi.

„Pooleks tunniks — —"

„No ega kauemaks."

Jaska saab kaerakoti pähe, mehed leiavad soojad ahvenad leti pealt eest. Üks tagapoolne nurgalaud pikas madalas pearuumis on vaba. Maasikas näeb seda kohe ja paigutab oma korvi sinna.

„Ega ehk püsti leti ees — —?"

„Ei noh, võiks jo natike istuda — —"

„Paar sõna juttu — —"

„Meie vana laud koa — —"

Viina, leiva ja kalad viivad ise, õlle toob perenaine järgi, ja siis joovad, söövad ja vaikivad. Ainult nende silmad on jutus, need käivad küsides, kostes ja mõistes igakord kokku, kui käsi klaasi tõstab ja maigutavalt mokalt maha paneb. Esiotsa on neile küllalt, et nad ühes istuvad ja ühes maitsevad.

„Kuulsin ta'st jälle," algab kingsepp viimaks sosinal; ta silm on süttinud.

„Mis siis?" ümiseb teine vastu.

„Ei ole enam Jamburis, olla Oudovas."

„Kirjutasid jälle?"

„Ja, aga või see kedagi aitab, ta ei vasta."

„Ikke rättsepaga?"

„Ikke rättsepaga!" ja Maasika sosin kuuldub kui ägamine.

Prillup istub käsipõsekil ja vahib luude peale taldrikul. „Ja, mis seal ikke teha, kui sa vägise ei taha — —"

„Ei, siis oleks kõik otsas! Kes kütkes tagasi toodud, ei see enam kodu seisa."

„Parem jo eaga, see on õige. Aga kas sa ei pidand ise sinna —?"

„Pool aastat juba — pool aastat juba!" rõhutab tuhvlikingsepp ja puurib pöialdega lauda, kuna ta kõverdatud käevarred nagu lennupüüdel liiguvad. „Aga kokku ei saa seda summakest — tee mis tahad, kokku ei saa!"

„Ega tea, kas aitakski."

„Aitaks või mitte" — Maasika jänesemoka tiivakesed värisevad — „ma kuuleksin ta häältki — ma näeksin teda kas või eemalt — —"

Piimamees toetab põse teise käe najale, mõlemad vaikivad. Leti ees jamavad kaks voorimeest, laudades siin ja seal naerdakse, rasvahaisu, tubakasuitsu, viina- ja õllelehka hõljub paksult peade ümber.

„Ei sa unusta?"

„Ei. Nigu oleks ta mulle kedagi sisse and."

„Kedagi sisse and — —“ kordab Prillup ja närib mõnda habemekarva.

„Unes ja ilmsi — ikke seisab su ees — — Ja nüüd mõelda, et ta rättsepaga — et ta niisukese rättsepaga — —“ Maasika silmad keerlevad kuumalt, pöidlad puurivad tugevamalt, ta lõpetab ohkega: „Et see laps pidi surema — — et see laps pidi mulla alla minema!“

„Laps — — nojaa — — kui laps oleks — —“ Prillup noogutab tasakesti, ta pilk on kaugel; alles mõne aja pärast virgub kohmama:

„No, eks katsu siis ikke minna—tööd sul jo on —“

„Tööd on — oma jägu tööd on — aga enne, ole ea mees, pista sellele siin nurga peal tuli otsa!“

Ja Prillup näeb, kuida Maasika õlad laskuvad, kuida ta siivutavad käevarred ja puurivad pöidlad külge mööda maha vajuvad.

„Paar õlut, perenaine,“ tellib kingsepp pilguke hiljem; ta ulatas klaasi järele, see oli aga tühi ja tühjad ka pudelid.

Prillupil on kaks sigarit, ta paneb teise Maasika ette. Siis suitsetavad ja joovad uuest pudelist.

„Mul omalgi neid terve tosin tee ääres,“ ümiseb piimamees pudeli etiketti tunnistades, „ja kui sul siit kohast kõik lagund — —“ ta tipib näpuga vesti peale.

„Kas on lagund?“ pärib Maasikas põnevusega, „kas tunned, et on?“

Prillup hoiab nägu nüüd mõlemi käe vahel, ta vaade on läiget, põsenukid puna võtnud; sosinal jatkates lähendab suud üle laua kuulajale:

„Ükskord iilisin talle järele — — poole ööd olin kõhuli akna taga — — kivi kummagis käes — —“

Nende pilgud on koos, ja ühtaegu ujuvad mõlemi silmad vees.

Kõneleja peab pikka vahet.

„Ja kui sa nüüd näed, et sa sest kedagi põle soand — kui sa tead, et see kõik jumala muidu on old — —"

„Ei siis parane?"

Prillup väristab pead. „Annan käest. Põhja kisub. — — Ja kui sa pead mõtlema, et poe jälle kuhugi sauna — viimati võerasse valda — vaesem veel kui enne — ta võib mu võla eest paillaks teha —"

„Aga sa saad oma tagasi — sa saad jo siis oma tagasi!"

„Ja — enne pannasse ehk võlga tasuma, siis soan tagasi. Aga mis ma temale nüüd veel olen? Narts — jalaga tõugata! Ebeldabki mu oma silma all ühe poisiga — et nää: narts oled, tallukas oled, ei kellegi mees!"

„Aga sa saad ta tagasi —"

„Sest ega siis saun ja vaesus üksi — ilma naer ja pilge peale veel — — eluajaks — temale kui mulle — —"

„Mine temaga kaugele ära!" Maasika pilgus hiilgab unistust.

„Järele tuleb — niisuke hais tuleb järele — ei sest soa surmani lahti —"

„Aga ta on su juures!"

„Mine tea, kui kauaks — — sinu oma on nüüd rättsepa juures!"

Mäeküla tõuseb lauast, et välja minna. Ta astub ühele eelminejale kogemata kandu ja turi on tal kumer. Kui ta tüki aja pärast tagasi tuleb, siis

tüürib teise külge, kuni märkab. Aga laua ligidalt pöörab vasakut kätt leti poole ning kuulukse seal midagi tellivat.

„Kôht jäi nagu poolikule ja ôlu üksi annab külma.“ Ta lôdistab istmele vajudes. „Kôrvile panin teki selga.“

Poisike toob natukese aja pärast viina, sooja sülti ja hapu kurki. Jälle elatakse vaikides, ja juues vaadatakse teineteisele näkku. Ja ikka enam värvi sigib pôski, ikka enam läiget silmi, ja rinnus liigutab lootus hiljukesi pead, ja vahvus kohendab tiibu.

„Ma akkan nüid raha-oidma.“

„Kuluks ää — kuluks ää —“

„I g a kopikat— —viimast korda nääd mind siin!“

„Ega mulgi teisiti aita — — — Katsuks ôite öödläbi sôita, et seda öömaja ei oleks — — “

„S e e kord on mul tôsi taga — vôid julge olla!“ ja kingsepa päntsakad käed laua peal on rusikas.

„Peaks veel niikaua edasi, et ädakrossi korjab — et mitte just ihualasti — —“

„Ära toon ta rättsepa käest“ — Maasika rusikad pôntsuvad laua vasta — „ma ütlen sulle — ä r a t o o n !“

„Vôiks jo vaheltsekka vôlga jääda m e e l e g a, nagu nüid äda pärast — — tulgu siis, kuda tuleb: mis kääs, see kääs — koutsjooni sees ei ole — —“ Prillupi näpud nibistavad habemes, ta pilk uidab sôbra näol ja rinnal.

„Muidugi, seda vôiksid teha, ja mina lähen Oudova! — — Kaks ôlut, perenaine!“

„Oleks, et tema k o a oskaks — jaa, kui s e d a oleks! — aga Marist seda ei soa — “

„No, ehk vôtab nôu?“

„Ei, ei, temast seda ei soa! Temal puudub midagi. Tema pea ei oima mônda aissa — ei kohe oima! — Arva, mis ta mulle vastaks? Vastaks, et ei — tema peab lepingut! — Mis ma ikke ise veel soan teha, see on tehtud — see üksi on tehtud — —"

„Kas tead, mis mina teen? — Ma viskan rättsepa Peipse järve!" — —

Juba pôlevad lambid, akende taga mustab, lilleline kirmetis ruutudel pakseneb: nad istuvad koos, ja jutul ei ole lôppu, nad kastavad keelt, ja kavatsustel ei ole otsa. Ja kui trallitades salk vastuvôetud liisupoissa tuleb, ja pill örgab ja laul rôkkab, siis sulavad ruttu noorte haletava lusti sisse, vendnevad nendega ja joodavad neid.

Ning lôpeks tantsitakse.

Ka kingsepp tantsib.

Kingsepp oskab „Vene tantsu" ja tantsib kükakil.

Aga piimameeski arvab Vene tantsu oskavat ja tantsib kingsepale vastu. Ja môlemad higistavad. Ja ruum tümiseb kiidunaerust. Ning piimamees tôstetakse hurraaga jalule, kui ta vääratas ja küljeli kukkus.

Kuusteistkümnes' peatükk.

Hilja on juba, kui linna tuled Mäeküla piimamehele selja taha jäävad.

Kõrv sai külmetada, nüüd pistab teravat traavi.

Ja Tõnul on soe, uni ei kiusa, pea tundub nii selgena, et imesta.

Tõnu vilistab ja lööb piitsavarrega võikasti peale takti. Ja kui keegi eel sõidab või vastu tuleb, siis karjub niisama lõbu pärast „alt ära!“ ja pühib naerdes mööda.

Nõnda kaob kärmesti Jaska kapjade alla esimene verstade kümme ja Kallaku kõrts teretab tulejat paari kollaselt kiiskava silmaga.

Siia jäi vist — midagi säärast liigub Tõnul undamisi meeles — osa minevöösist jooma-arvet maksta: kas ehk sisse astuda?

Aga ei. Milleks neile näidata, et Mäeküla nii hilja linnast tuleb! Nagu teine kord ei jõuaks. Ja Tõnu sõidab mööda ja otsustab kõigist muistki „pikkkatustest“ täna mööda sõita, sest kodus oodatakse — kodus oodatakse ammu juba! Nõõ, Jaska! Mäest ülessegi traavi!

Alles kõrgel lagelaial seljandikul näeb Tõnu, mäherdune hunnitu õhtu on täna. Kuu külib valu hõbedat, tähti sirab murdu, linnutee tolmab aiva,

ning lumi ja kôik ilm ujub pühaka sina sees. Ja vaikne on, nii vaikne, et lumi jalaste all otse kisendab.

Imestades vaatab ja kuulab teeline.

Aga korraga väristab.

Kasvab külm siis veelgi? Senni näpistas ainult nina ja kôrva -- kas juba sooja hinge kallal?

Ja uus viirg vapustab meest.

Ning varvaste ja näppude otsas on ka kinni — ja nina-alune habe rebib mokka — ja uinuva tuuliku juurest hakkab Aleti paistma — —

Vast ehk silmapilguks?

Eks näe.

Kuid korraga puhkeb naerma. Et ta seda vôis unustada! Külmetab, ja omal külmarohi rees!

Tônu kobab heinte seest otsida ja tômmab toobise pudeli välja. On küll piiritus, kodu kangemaks viinaks tempida kui harilik atsissina, aga läheb ka selgelt sihukese pakasega. Ja korkensooniga nuga on Tônul taskus.

Nät seal, kus ikke klônksak! Nälpama paneb ja pisut läkastama, aga kuidas ta pôue kuuma täis paiskab, kuidas ta sooni mööda tuld veeretab! Hakka nüüd veel sôna murdma, ja kodus oodatakse! Tiba teise jala jaoks ka, siis mööda sest ning kôigist!

Aleti tuleb, ja Mäeküla sôidab mööda.

Nabraste tuleb, ja Mäeküla sôidab mööda.

Ja kuna ta ennast aegajalt külma vasta rohitseb, hakkab talle varsti päris vôimatuna tunduma sôidu mônus-ühtlast lihku peatada ning süvenenud ja soojenenud istmelt tôusta. Luu ja liha roiduvad ikka enam maias-raske rahu sisse, katmata nahk panetab pakasega, tüün puhkus soigutab südant ja pead.

Virgeks jäävad ainult kôrv ja silm, aga mida üks kuuleb ja teine näeb, see valgub magusasti ühte undava loidusega hinges ja ihus.

Lumi jalaste all ei kisenda enam, ta heliseb kui kannel; viimaks laulab kui kogudus kauges, kauges kirikus, ja orel mängib, ja kellad löövad.

Ilm aga siretab sinises, ikka sügavamas sinises, sinist ôôgub valge väli, sinist aurab puu ja pôôsas, juba nôrgub sinist hobu looka, lakka ja laudjat mööda, ja sinisena, taevasinisena kuumab marduse särk litrite kilgendava tule all.

Ta tôttab tummalt üle lagendiku lume, kôrvuti teega, teekäija eel, ala tema eel.

Ja käed ei vehi, ei kannad puutu maad, suur sina kannab teda lailamisi üle hange ja haua.

Ja sääred kumendavad, ja käevarred kumendavad, ja eredalt kumendab kukal ja ümarik ôlg.

Juuks aga, see turvatuha karva kahujuuks, see ruskab kui koidiku punas.

Ent äkki ei näe teekäija enam.

Aina kogudus ilmakauges kirikus laulab, ning orel mängib, ja kellad löövad, ja kellad löövad.

Kuid siis ei kuule teekäija enam. —

Verst libiseb verstale järgi, ruuna jalg rühib jalale järgi, ning mokad puristavad ja pea môtleb: kas täna siis jaama ei peetagi?

Vasta tuleb regesid, takka tuleb saana, arukas Jaska annab kôigile teed. Aga puristab jälle ja raputab pead: ei tômba ohi, ei liigu piits, ei köhatata rees ega nuusata kah!

Et peremees tukub vôi uinub, see pole ju kôrvile uudis. Aga kui regi väga viitas, nagu esiti, ehk

kui möödasõitja ta tiiva vasta põrkas, nagu praegu, siis ärkas ometi ja katsus verele löödud kõrva. Vahel virgus ka aisakella parinast ja kuljuste kulinast.

Kuid nüüd tuleb kõrts, kus ta mind koduteel alati hingatas. Siit mööda ei sõitnud mees hiliselgi puhul. Ja Jaska käänab omapead teelt. Paik kõrtsi ees kolme ree kõrval on prii. Küll ta mul kõssab, kui regi enam ei liigu.

Ent kõrvike eksib -- isand ei tõuse.

Heinakess jääb reele ja reele jääb vaip.

Ootab ja norutab. Viimati külmetab.

Külamees kõrvalt, kes oma looma käis vaatamas ja jällegi tuleb, ei imetele vähe, et Jaska mees ikka veel vagusi peal.

„Kas ollender sooja ei lähegi?"

Aga vastust ei anta.

„No, sel on vast uni!" lööb naerdes käega ja jatkab teed.

Ruun riputab mokka ja liigutab kõrvu — see olukord on talle võõrastav uus. Siis keerab aeglaselt tagasi teele.

Kuid järsku käib vabin tal sapsudest sabani — — teelahkmelt nelja pühib paar versta maad. — — —

Seda aegu vaatas Kuru noorik kella ja otsustas.

Mitte enam. Kas või päeva pealt. Nüüd on lõpp.

Ta istus üksinda kambris, näpud mängisid punase paelaotsaga, kulmude vahel seisatas vari ja silmad lugesid rüpest kahte lapikut rumalust.

Esimene — Ruisult Prillupile tulla. Teine — Prillupilt Kurule kolida.

Asjata mõeta, kumb suurem. Suured olid mõlemad. Ja ühest poegis teine.

Ent see teine pidi esimest kord kahandama, võib olla kustutama. Selle uue koorma eest pidi tasu tulema mõlemi ette. Millal ja mil kujul õieti, jah seda ei teadnud ta isegi. Muudkui tulema pidi, juhtuma pidi — parema elujärje mullast kui imelill võrsuma!

See lootus lõi ammugi kahvatama. Ei muutunud midagi, ei kasvanud pinda. Ja kui ta siiski veel tegi, nagu ootaks, siis sellepärast aina, et matta on kibe.

Aga sellestki saab üle. Ja Mari oli matnud. —

Kas magama minna?

Ta tõstis käed kukla taha ja kuulatas ööd.

Kell tiksus tiitselt, kui kubjastaks teda keegi.

Näljane rott näris kusagil lauda.

Kilk viilis nurgas, ees niuksatas teine laps unes, laest vaabus kui ummistust kõige peale maha.

Nüüd haukus koer õues. Ja lõpetas hulgudes. Vastas vist teistele mõisas ja Kruusimäel, nagu mitu korda ennegi. Ja jälle jäi vaiki.

Mari silmitses lillekirja pisukestel ruutudel. See tihenes ikka veel, juba lõi lumiseks raamide äärest.

Äkitselt laiendas vaatleja pilku. Liikus nagu vari jäiste klaaside taga, lähenes ja kaugenes — üks koht läks tuhmiks, kui puhutaks ruutu. Ja siis kostis hirnumine, vali ja kirglik — otse vastu akent ning ootajale sülle.

Noorik heitis suurräti ümber, süütas laterna põlema ja ruttas teelisele vastu.

Ta jäi kauaks ära. Siis tuli teda kandes.

Ta astus hoide, et lapsi mitte äratada.

Sületäis oli raske, kuid Maril küünis jõudu.

Ja kui ta tema sängi asetanud, kasuka tal seljast ja saapad jalast võtnud, siis tõi lambi ja valgustas ta nägu.

See nägu sinas, kui oleks sinine öö sinna värvi jätnud. Silmad olid pilul. Laugude vahelt läikis.

Ja nüüd alles taipas naine, mis õieti sündinud.

Ta kõrvaldas tal kulmu pealt salgukese juukseid ja käsi silis pikkamisi otsaesisest üle.

„Seda põld tarvis! Ei, seda põld tarvis!"

Kuid järsku peatab see käsi ning sirgub üles:

„Või ehk siiski — —?"

Üürike hiljem kustus lamp. Mari magas mehe kõrval rahulist ööd.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Hommikuselt lüpsilt läks surmateade laiali, lõuna eel astus Kremeri herra Kuru kambri-uksest sisse. Ta oli oma põlises kobrasenahka kasukas, mille tulitanud krael juba karvatuid kohte, kuna must riie peaaegu üleni haiglaselt läikis. Lumikahvatul valgusel, mis selgeks sulanud akendest hoovas — külm oli märksa tagasi annud — paistis vanaherra näost koltununa, iga kiper tuli selgesti esile, närtsivad kõrvad näisid kui vahast.

Ta pilk leidis kohe surnu, käsi tõusis peakatte järel ja teretav sõna jäi lesele ütlemata. Vaikides seisis siis voodi ees, pööras ümber, noogutas vaevalt märgatavalt Mari ja tema kõrval seisvate laste poole ning läks.

Tunnike hiljem kostsid aisakellad. Mäeküla saks sõitis Särgveresse.

Tõnu puhkas juba kiriku-alevist toodud kirstus, kui Ruisu onu pärale jõudis. See pidi niikaua piima

vedama, kui vahekord Kuru ja môisa vahel pärast matuseid korraldub. Teist abimeest ei olnud Maril kodukohast kutsuda, isa oli vana, ning Prillupi väheste omaste hulgas ei leidunud niigi kôlbulist.

Lemsi Aadam tôi oma laanekôrvest tôrva lôhna kaasa, käed ja nägu olid kui vaigust tähnilised ning kogu mees oma jändrikus rüssakuses, oma rääma kasvanud samblahabeme ja samblajuuksega tuletas elavalt pehtivat kändu meele. Ta sôi kôhu täis, süütas piibu pôlema, siis tôstis puusärgi kaane pealt ja ütles, ta tahtvat Tônuga paar sôna juttu ajada. Ning nüüd algas nende vahel pikem harutus teekäija ja viina vahekorrast. Kes seda eemalt kuulis, pidi nimelt arvama, et teine kirstus niihästi vestab kui omaltki poolt küsib. Môttevahetus oli kôigiti vennalikku laadi, arvamised veeti lôpuks ka ilusti kokku. Ühine otsus käis: Joo, aga ära pead pôhja pista.

Kuna Lemsi Aadam naistega suurt juttu ei saanud, need seisid tal lastega nii umbes ühes kirjas, siis istus ja popsis kuni uni peale tuli, ning puhkusele heites ja turja sügades tähendas ainult:

„Nooja, terviseid koa kodu poolt, ja aega mul on, ja rubla vôtan voori pealt — leivakott sinu kääst. Aga ää sellepärast ootama jää — ää sôela vôta, vôta sari! Tead ühte, kelle värgid siit ja sealt korras“ — ta patsas käevart ja pead — „muudku sôrg pihku, kui tuleb tahtma!“

Säherdune tahtja tuli juba teise päeva ôhtupoolikul, varsti peale seda, kui Lemsi onu piimakambri eest esimese koormaga teele läinud.

Külaline, ea poolest keskmiste aastate lävel, jume ja kondi järgi turd ja tugev, andis enesest ka kohe

viisipärasuse proovi. Ta hôôrus ukse taga kaua jalgu ning lesele ütles aiva järjekindlalt teie. Ja nisukollane vôitud pea oli tal läikivaks soetud, punakas täishabe hoolsasti nüritud, lôua alt roosa salli vahelt paistsid manisk ja lipski välja. Ning vabandada palus, ehk vähe varakult tuleb (ta pilk käis tahapoole, aga puusärk oli juba aita kantud), mida vast kôlbmataks vôidaks pidada, kuid kartus, et ette jôutakse, olgu tôttusele seletuseks.

Siis istus ja kandis ette, ja arukus, mida ilmutas, andis Lemsi onu môôdu vististi sama hästi välja kui ta liikmete tervis.

Ja kuna ta kôneles, pidas päevapaistne naeratus tôsidusega ta näol alalist vehklevat vôitlust.

Noh, et nii ja sedasi, et vahetaks Altküla renditalu heameelega Kuru ja piimade vastu, kui aga perenaine nôusse lööks ja lesk lesega lepiks. Majavara täiendaks majavara, väikepere kasvaks paljalt ühe peakese vôrt. Môisaga, teadagi, peaks kôik nii jääma nagu kadunu ajal — mis sinna kullake ikkagi parata — —

Jaa, ega vasta vôiks olla — lesk silis pôlve pealt pôlle — kui mitte teada ei oleks, mis Aru peremees hiljuti Vanarehe varrul öeld.

Mis ta siis öeld?

Ei tarida temakese môistus, kuis ristitud inimesed endid ilmaliku kasu eest nônna ära vôind visata nagu Tônu ja Mari! Olgu häbiga veel kuda on, aga mis saada viimaks nende vaeste hingedest!

Külaline naeratas ja tôsines, kerkis istmelt ja laskus tagasi. Lesk aga silis pôlve ja lôpetas:

Et nii see nüüd on: hakkab tema oma muidugi koormatud selga seda uut pattu laduma, et veel üks kolmas hing hukka saab nende neetud piimadega!

Kui Aru peremees talle käe andis, siis kummardas viisakalt.

Ja lesk kummardas vasta.

Ning Aru peremees trööstis teda ta leinapõlve kurbtuses.

Ja leinaja tänas ja saatis teda läveni.

Aga veel ilmus tahtjaid, ennekui Tõnu põrm sai kääpa alla. Laupäeva hommik tõi Tuksi Antsu Kurule. Mari nägi teda aknast ja tema vististi Maridki, sest ta paitas kooli minevatel lastel, kes ukse ees talle vastu tulid, isalikult põski.

Mitte hõlpus ep olnud noorikul oma naerukõdi talitseda, temaga suud vastu seistes: meele tuli talle Antsu tunaeilne teretamine mõisa alttoa väravas — müts maha kui proua ees, ja see petsik-ärras nägu! Aga ta valitses ennast ja kuulas teda sooviliku huviga.

Ka Ants tahtis leske „ikke selle endise kaubaga."

Ja lesk ei öelnud mitte ära.

Ainult oodata tellis:

„Võid isegi arvata, et mulle veel teisigi tuleb, ja ma tahaks valida. Ega sinulgi viga ole — kui laidan, siis laiman — aga teine võib parem olla ja kolmasneljas veel kõige parem. Või siis nii tõsist kaupa tohib uisapäisa teha!"

Antsu silm läks niiskeks, suu ümber seisis võru.

„No, kui sa mind ei taha, ehk võtad siis Joagust venna; võin kohe sisse hüida, jäi aida taha ootama."

„Jälle plaanis poiss, kes seda julgeb salata, aga vii talle terviseid ja kannatagu temagi!"

Pärast matuseid tuli sepp.

Tema iha ei käinud Kuru ega piimade järgi, ta tahtis leske nimme ilma nendeta: vana leping pidi kustuma ja ununema, kusagile kaugesse môisa môtles kevadeks omale koha nôutada ja Tônu lastele tôotas isaks olla. Selle kavaga oleks mees vôinud raskesti astuda, kôminal kôneleda, vôitlikult vahtida, aga Juhanil oli tegu pealetikkuva kohmetusega, sest nende vahe ei olnud enam täitsa endine, midagi vaevalt tuntavat, ent siiski eraldavat hôljus ôhus, mida nad vastamisi olles hingasid, tollest sügisesest päevast saadik, mil Tuksi poiss sepapajas meistri külalise vastu suu vallali lasknud.

Ja kuna ta nüüd kôneles ja kardeldi tema näoilmet valvas, ei kestnud kaua, kui sôna tal keelele kuivas. Silmsi imeti Mari pôskist veri, ta vaade läks suureks ja mustaks, siis välgatasid hambad huulte kahvatuse sees ja Juhan kuulis karjatust:

„Argpüks, seal on uks! — Kas kuuled, seal on uks!“

Aga kui see argpüks siis läinud — pooldis tagurpidi ja komistades — vajus uksenäitaja istmele ja peaga laua servale ja nuttis kôigest hingest.

Tema ôlanukid tuksusid veel ning kurk krampis nuuksatustel, kui veider salgake teda juba piiras. Üks oli lind ja teine oli karu, ja kes tolknes lintides ja kes krabises paberites. Juku ja Anni aga keksisid neil sabas.

„Mis Maril siis viga?“ Naer jäi neil tuppe.

„Ei tühjagi viga! Olin nii üksi. Tuld pôrmu meele, et täna Kadri-ôhtu!“ Ja kähku kuivad on nooriku silmad. „Olete vist Kruusimäe poole teel?“

Sinna jah — aina mööda minnes astunud neilegi sisse.

Seal sirutab Kuru lesk liikmeid ja naerab: „Ma löön teile mesti — oodake pisut!“

Lapsed ühest suust: „Mina koa! Mina koa!“

„Vôite tulla, aga Juku, enne otsi mulle oma sarved!“

Uus Kadri valmibki varsti: must kasukas pahempidi selga, kahl punast lônga kikkhabemeks lôua otsa, pôsed söega mustaks ning pähe Juku suvine leid Kuru aida lakast — paar toredaid sikusarvi.

„Saadan mis saadan!“ Ja kiidunaer on vali. Anni üksnes taganeb arglikult eemale.

Ent pôrguline oleks poolik, kui suu tal tules ei ôôguks. Süsa siis karpi ja tikkudega kaasa!

Keegi kustutab lambi. „Tee katset, tee katset!“

Ja noorik teeb katset. Kôik kisuvad naerda, ainult arga verd Annike kiljatab ôude.

Pea hilbuvad lastelgi kradinad külles, Mari lukutab uksed, sest onu on linnateel, ning vallatu seltskond vehib Kruusimäe poole.

Väljas on vaikne ja villakalt pehme. Lund lasub ränka: pimedus puhkab kui udusulgises sängis. Undavalt variseb üksikuid ebemeid, puiel on sumevalged kübarad peas, tarekesed paistavad nagu hauduvad luiged.

Nende eel sôidab saan. Aisakellad kumisevad. See kumin on mahe, kui oleksid kôrad siidiga mähitud. Ja lumi on keeletu jalaste all, kutsar ees ja saks taga mustavad tummalt, neid kannaks nagu pilverünk kinkudest üle.

Sarvik istub lunde. „Taevalik sohva — ei mina siit tôuse!“ Ja lunde istuvad teisedki. Karjake tonta

peab lagendikul leeri. Kuid jalul on kôik jälle ja padinal jooksus, kui tuuleke hiie poolt pilli helisid huljutab.

Ja kuna nad seal saunakülas kadrijanti teevad, sööb Kremeri herra poissmehelikus üksinduses ôhtust. Ent käsi käib tal hästi; härmane tuju jäi Särgveresse maha, meel on ônnesoojast lootusest elevil, kôik môtted môlguvad kaasatoodud kavatsuse ümber.

— Mis ta mulle küll vastab?

— Tôenäolik on „ja", aga môeldav ka „ei".

Ulrich asub saali, kui ta lauast tôusnud, ja kaalub oma ettepaneku veel kord läbi.

— Ta peaks küll leppima, kui ta vähegi môtleb! Töövaevast jôude, muredest prii, elujärg kindlale pinnale rajatud — ta peaks ju sôge olema, kui ta mitte ei lepiks! Ja Ulrich usub, et ta jaatavalt vastab. Ning homme on see vastus tal käes!

Ta sammub tiiru ja seisab taoti. Kord tunnistab lauda, kord sohvad vôi seina, ja nüüd vahib ühe küünla vilkuvat leeki.

— Mitte enam jagada — see on kôrgem aste. Kôrgem ühele ja kôrgem teisele. Sellest kôrgem on veel üksainuke aste. Seda astuda — jaa — — Ulrich von Kremer ohkab.

Seal pôriseb aken ta selja taga kergesti. Kolm korda käib sôrmerida küünte klôbinal vasta ruutu. Märguanne on ôige, kuid aken on väär. Ja üllatanud vanaherra pöörab kähku ümber.

Sealtsamast aga käib rôkkav karjatus tal suust, käed kahmavad ôhku, silm tardub, ta taganeb ja vaarub. Kui mitte üks tugitool talle jalgu ei hakkaks ja teda rüppe ei püüaks, ta langeks pôrandale selili maha

Paar minutit läheb mööda, kus elu temast pagenud. Suur seisak valdab meeli, iga liiget ja soont. Lauudki on tal kinni ning surm vahastab palge.

Aga Kremerite elu on teadupärast visa. Nad vananevad pikka ja surevad hilja. Järsku tunneb Ulrich sooja surinat põues, sealt nõrgub see käsi ja jalgu mööda alla, peas hakkab tiksuma, silm süttib nägema. Mees kobab ennast katsuda küll põlvist, küll peast, siis surub südant vastu mõlemad käed ja piirita rõõm uhkab vere tal põske.

„Es schlägt! Es schlägt! Herrgott, es schlägt!"

Nüüd kordub aknal see kolmekordne klõbin. Ulrich tõuseb ja läheneb, iga nõks on vahvus. Saatan ruudu taga on näost märksa helkjamaks läinud, sarved on kadunud, suust ei lõõska enam tuld ning käsi, mis vaigistab, näib pikkade küünteta.

Ulrich ähvardab teda naerdes, siis tõttab talle avama. Nii noor pole ta kõnnist veel iialgi olnud!

„Mina viimane lõõp! Peaaegu oleksin inimese ära tapnud!"

„Ei, ei, sa tegid mulle ütlemata rõõmu — tõest' ütlemata rõõmu! — Mõtle, minu südamel on teine klapp vigane. — Oidsin teist alati iga ärituse eest. — Kartsin, et korraga jääb toksti seisu ja olengi külm! — Nüüd aga — — nüüd aga — —" ta talutab külalise käistpidi taharuumi, sest saali akendel ei ole rullkatteid nagu sellel — — „nüüd alles tean, et ma veel kaua elan — veel väga kaua elan — — Aga istu ometi — ma toon sulle kooki ja veini!"

Ja tõttabki tooma. Kuid ärevus on suur. Toob küll klaasid, aga pudeli unustab — toob küll koogi, aga noa jätab maha. Ning järjepannu kõneleb oma

vigasest klapist ja tänasest otsustavast ehmatuseraksust. „Sest kui ta ka sellele vasta pani — kui ta veel teist korda vôiduga peasis — kui ta ei ärga ega kuraditki karda — —“

Noorik vahib ja kuulab teda naeratava rahuga, karvased käevarred rinna peal risti. Lumega pestud nägu on tal veel kriim, sarved sidemete otsas ripuvad külge mööda maha.

„Siis istu ometi, üleannetu Kadri, ja joome sinu puna ja minu tervist! — Vôi tômmad ehk enne selle kasuka seljast ja kasid ennast tahmast?“

„Ei, ma lähen kohe.“

„Sa ei jää kauemaks?“

Mari väristab pead. „Tulime külast, lapsed saatsin eel — need tahavad veel süia.“

„Aga mul oleks sulle rääkida — väga tähtsat rääkida — — ei ma maldaks päevagi oodata — —“

„Seda vôite siiski“ — ta toetab diivanile — „tähtsad asjad on kôige lühemad öelda.“

Kremer istub tema vastu ja täidab klaasa. Ta käsi väriseb, kihvad liiguvad ning suu ümber virvetab midagi igavest-lapselikku.

„Enne joome tervist!“

„Tervist ja julgust!“ Nooriku huulte vahelt piidlevad harvad hambad.

„Kuda jääb siis nüüd Kuru ja piimadega?“ algatab Kremer, kui klaasid käest pandud. „Sinu sugulane on sulle jo üksnes ajutine avitaja.“

„Minu poolt on môlemad esimesest saada.“

„Soo!“ Kremeri ôlad teevad kerkiva liigutuse. „Ei sa siis Tônu asemele teist jää ootama?“

Mari mugib kooki ja eitab peaga.

„Ja mis sul siis muidu on nõuks?"

„Lähen linna."

„Linna lähed — — ? — Lastega või üksi?"

„Anni võtan ühes, poisike läheb onuga — akkab tal tulev sui karjas käima."

„Aga sina selle teisega — — kuda sa tahad siis — —"

„Eks ikke kudagi soa. Mul on jõudu ja linnas rahvast paksu. Mõtlen aiva alati, et mis ei või seal kõik inimesele juhtuda!"

Mari toonis ja vaates on midagi, mis Kremeri üürikeseks vaikima sunnib. Ilme ta näol on nüri.

„Ja mina — — ja mina — —?"

„Mis teil siis viga? Teil jo oma terve süda."

„Ja, aga — ma mõtlesin oopis teistmoodi — — mõtlesin, et linna lähed küll, ja lapsed jätad omaste juure, ja akkad omaette elama — veike kena ja vaikne korter — ja kõik, mis sul tarvis, saaksid minu käest— —"

„Ei, ma tahan prii olla." Mari rüüpab klaasist.

„— — Ja Prillupi võla kingiksin — —"

„Selle eest tänaksid teid Prillupi lapsed. Mina seda tasuda ei jõua ega tahagi."

„— — Ja põli oleks sul kuldne — — ja mis sa saad, sest jätkuks lastelegi — — "

Mari paneb klaasi lauale ja tõuseb suud pühkides üles. „Ma tahan linnas varblane olla, mitte kanarilind."

„Aga mõtle ometi järele — — pea ometi natuke aru — — kas sa siis mind sugugi — —"

Kuid noorik tõstab sarved pähe, puskab nendega vanaherra poole, naerab ja läheb.